

ВОЛИНСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ЛЕСІ УКРАЇНКИ

ЮРИДИЧНИЙ
ФАКУЛЬТЕТ

WYŻSZA SZKOŁA
HANDLOWA W RADOMIU

KATOLICKI
UNIwersytet LUBELSKI
JANA PAWŁA II

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
WYŻSZA SZKOŁA HANDLOWA W RADOMIU
KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

*Збірник матеріалів
IX Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Луцьк, 9 грудня 2022 р.)*

Електронне видання на CD-ROM

Луцьк
Вежа-Друк
2022

УДК 341.96:342.7(062.552)

П 78

*Рекомендовано вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 16 від 27.12.2022 р.)*

Оргкомітет конференції:

Цьось А. В. – доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор, ректор Волинського національного університету імені Лесі Українки – голова редакційної колегії; **Демчук А. М.** – кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету – заступник голови редакційної колегії; **Яцишин М. М.** – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права; **Духневич А. В.** – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін; **Фідря Ю. О.** – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права і процесу; **Книш С. В.** – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права; **Джурак Л. М.** – відповідальний секретар редакційної колегії.

П 78

Проблеми забезпечення прав і свобод людини : зб. матеріалів ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 9 груд. 2022 р.) / уклад. Л. М. Джурак. – Луцьк : Вежа-Друк, 2022. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Об'єм даних 1,35 Мб.

ISBN 978-966-940-444-2

Збірник матеріалів є результатом наукових досліджень проблем забезпечення та захисту прав і свобод людини, у тому числі із врахуванням воєнного стану, які стали предметом обговорення на ІХ Міжнародній науково-практичній конференції "Проблеми забезпечення прав і свобод людини" 9 грудня 2022 року у місті Луцьку. Особливу увагу приділено аналізу теоретичних положень та напрацюванню практичних рекомендацій щодо удосконалення чинного законодавства України у сфері захисту прав та свобод людини під час воєнного стану, що створює ефективне підґрунтя для проведення подальших досліджень у цьому напрямку.

Для науковців, викладачів, аспірантів та студентів, практичних працівників судових та правоохоронних органів.

Матеріали друкуються в авторській редакції.

УДК 341.96:342.7(062.552)

ISBN 978-966-940-444-2

© Волинський національний університет
імені Лесі Українки, 2022

© Джурак Л. М. (укладання), 2022

ЗМІСТ

<i>Булавіна С. Є.</i> Міжнародні стандарти прав людини як правова основа діяльності правоохоронними органами України	6
<i>Валяньська Т. П.</i> Правова регламентація підготовки медіаторів в Україні та Польщі	8
<i>Вечеря М. Р.</i> Сутність категорії «забезпечення безпеки» у кримінальному провадженні.....	10
<i>Вознюк Н. І.</i> До питання про порядок та умови надання державних соціальних допомог в умовах воєнного стану.....	13
<i>Gabryel M.</i> Przestrzeganie prawa do rektyfikacji decyzji administracyjnych wydawanych w stosunku do Ukraińców przez organy administracji RP	15
<i>Гламазда П. В.</i> Становлення професійної адвокатури на теренах України у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої	17
<i>Гороть А. М., Новосад І. В.</i> Захист дітей під час збройного конфлікту.	20
<i>Грачук В. С.</i> Моделі медіації як способу альтернативного вирішення спорів	22
<i>Гусак А. П.</i> Запобігання злочинності органами пробації	24
<i>Гусак О. П., Гусак Т. П.</i> Суб'єкти відносин, пов'язані зі створенням та використанням фотографічних творів	26
<i>Долинська М. С.</i> Деякі аспекти захисту цивільних прав військовослужбовців Збройних Сил України в умовах воєнного стану	29
<i>Жевнеров І. М.</i> Актуальні питання забезпечення доступу до правосуддя в Україні в умовах воєнного стану	32
<i>Заїка Ю. О.</i> Позасудовий захист конституційного права на власність.....	35
<i>Зарадюк З. В.</i> Характеристика основних прав жертв насильства за Стамбульською конвенцією	37
<i>Kalisz A.</i> Status prawny ukraińskich uchodźców wojennych w Polsce w świetle prawa polskiego i europejskiego	39
<i>Карпінська Н. В., Духневич А. В.</i> Транскордонні конфлікти (спори) крізь призму прав дитини	43
<i>Карпук Х. І., Крисик І. О.</i> Завдання Національної поліції у сфері охорони прав людини під час воєнного стану	44
<i>Кириченко Ю. М.</i> Правове забезпечення безпеки життєдіяльності людини	46

Колесниченко Н. О. Питання оскарження в касаційному порядку судових рішень у справах про порушення митних правил	49
Колінець Л. В. Право на освіту в умовах воєнного стану в Україні	52
Конончук І. М. Стратегія Ради Європи з прав дитини.....	54
Кошулинська С. В. Правовий статус жінок-військовослужбовців в умовах воєнного стану ..	56
Кравчук В. М. Військові суди як інституційна гарантія прав і свобод особи: польський досвід	59
Кравчук М. А. Право на судовий захист в Конституції Республіки Польща.....	61
Крикунов О. В. Застосування застави у кримінальному провадженні	63
Крисик І. О. Соціальні права особи: теоретичний аспект.....	66
Кудін С. В., Зверевич О. Л. Права людини та обіг дактилоскопічної інформації	68
Лаговський І. Є. Права осіб, які перебувають в ізоляторі тимчасового тримання	70
Лізун В. В. Передумови виникнення корупції в Україні (на основі аналізу досвіду країн, що розвиваються)	72
Максимум Є. М. Значення поліцейських заходів примусу для захисту прав людини	75
Маринчак Х. В. Особливості реалізації права на свободу пересування в умовах воєнного стану	77
Мосійчук Л. М. Порядок призначення на посаду судді як одна з передумов реалізації права на справедливий суд	79
Музичук К. С. Дотримання прав підозрюваного під час спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень	82
Назарук О. І. Правовий статус потерпілого у кримінальних провадженнях, пов'язаних з домашнім насильством	84
Наконечна Г. Я. Проблеми уникнення подвійного оподаткування.....	86
Никонюк С. О., Колінець Л. В. Проблеми відновлення довіри до судової влади.....	88
Савчук А. І. Особливості реалізації права на таємницю про стан здоров'я.....	91
Самчук-Колодажна З. Ф. Питання легалізації вогнепальної зброї: цивільно-правовий аспект.....	93

Скорук Д. А. Окремі питання забезпечення реалізації прав внутрішньо переміщених осіб на зайнятість	96
Собчук М. В., Конончук І. М. Порядок та умови звернення до Конституційного Суду України з конституційною скаргою	98
Смирнова А. О., Шеремета І. В. Довіра до судової влади в Україні: стан та перспективи	100
Спесівцев Д. С. Судова правотворчість: умови і підстави здійснення (на прикладі судової практики у спорах про права на нерухоме майно)	102
Старко О. Л. Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками	105
Старчук О. В. До питання заборони дискримінації у трудовому праві України та Європейського Союзу	107
Федоренко М. В. Право на працю та право на рівний доступ до державної служби в Україні	109
Фідря Ю. О. Функції прокуратури в умовах воєнного стану (у контексті захисту прав людини)	113
Фінюк І. М., Маринчак Х. В. Захист прав людини у судочинстві засобами штучного інтелекту	115
Чупринський Б. О. Особливості призначення додаткових покарань з урахуванням особи винного	116
Шамринський Д. О. Окремі аспекти забезпечення прокурором прав учасників кримінального провадження на справедливий розгляд справи упродовж розумного строку	119
Якушев І. М., Чубоха Н. Ф. Захист права на кваліфікацію	121

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ПРАВОВА ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ УКРАЇНИ

С. Є. Булавіна

Проблема, яка порушена у дослідженні, це важливий етап в Україні, що безпосередньо захистом прав і свобод людини займається розгалужена система правоохоронних органів, а реалізація міжнародно-правових стандартів прав людини, закріплена у міжнародних документах.

Ключові слова: міжнародні стандарти, права людини, правоохоронні органи.

З набуттям Україною незалежності збільшилося значення міжнародного права у суспільно-політичному, економічному і культурному розвитку нашої держави. Вирішення великої кількості питань, пов'язаних із сталим розвитком, перейшло у сферу міждержавних відносин – двосторонніх і багатосторонніх.

Відповідно до ст. 18 Конституції України, «зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визначеними принципами і нормами міжнародного права». Україна є учасником понад 4 тис. міжнародно-правових документів з різних галузей міжнаціонального співробітництва. Серед цих угод і Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р., положення якої імплементовані у Законі України «Про міжнародні договори України» 2004 року. Інтегровані в національне законодавство міжнародні норми, що визначають стандарти прав людини, роблять Україну суб'єктом глобального процесу стандартизації цієї галузі міждержавних відносин. Головними «виконавцями» міжнародно-правових стандартів прав особи на національному рівні постають органи публічної влади, змістом та сенсом діяльності яких є забезпечення прав людини та громадянина [3, с. 13].

Вітчизняні юристи, спираючись на міжнародне право прав людини як провідну галузь міжнародного публічного права, у наукових публікаціях, усних виступах, достатньо часто вдаються до використання категорії «міжнародні стандарти». МПСПЛ згадуються і при складанні офіційної документації щодо стану дотримання Україною положень міжнародних договорів. Так, Заключні коментарі Комітету ООН з прав людини, прийняті за результатами розгляду шостої періодичної доповіді України від 11 квітня 2006 року, використовують категорію «стандарт», «стандарт захисту» тощо 132. Доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у 2008 році мала назву «Стан дотримання Україною міжнародних стандартів у галузі прав і свобод людини». В цьому контексті категорія «міжнародний стандарт» у документах звітного та рекомендаційного характеру вживається з метою оцінки відповідності рівня забезпечення прав людини та громадянина в Україні, засобів правового захисту вимогам, встановленим нормами міжнародного права [4].

Питання впровадження міжнародно-правових стандартів прав людини у національне право, їх дотримання суб'єктами публічної влади, набувають все більшої актуальності. Робота всіх державних органів здійснюється у рамках закону і сприяє утвердженню основ законності та укріпленню правопорядку, але існує цілий ряд державних установ та громадських організацій, які займаються виключно виконанням правоохоронної функції [1; с. 3].

В Україні безпосередньо захистом прав і свобод людини займається розгалужена система правоохоронних органів, а реалізація міжнародно-правових стандартів прав людини, закріплених у міжнародних документах, відбивається в діяльності саме цих суб'єктів публічної влади. Інституційний підхід до визначення правоохоронної системи дозволяє говорити про неї як про сукупність органів державної влади, конституційним обов'язком яких є охорона прав, свобод та інтересів особи.

На сьогоднішній день Україною підписано та ратифіковано багато міжнародних угод в галузі прав людини, положення яких шляхом імплементації (або через інший механізм)

інкорпоровані в національне право. Таким чином, правову основу діяльності правоохоронних органів складають поряд з вітчизняним законодавством і міжнародні договори України, а також визнані Україною міжнародно-правові норми [5].

До найбільш важливих міжнародних документів, що визначають характер діяльності правоохоронних органів із використання МПСПЛ, відносять: Загальна декларація прав людини; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права і протоколи до нього; Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання; Кодекс поведінки правоохоронців; Основні принципи застосування сили і вогнепальної зброї правоохоронцями; Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй у відношенні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила); Настанови з поводження з дітьми у системі кримінальної юстиції; Керівні принципи ООН щодо попередження злочинності серед неповнолітніх; Декларація про захист усіх осіб від примусового зникнення; Основні принципи і керівні положення, що стосуються права на правовий захист і відшкодування збитку; Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від примусового зникнення; Правила ООН щодо поводження з жінками-ув'язненими і заходів покарання, не пов'язаних з позбавленням волі, для правопорушниць (Бангкокські правила); Декларації Конгресу ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками; Оновлений комплекс принципів підтримки та захисту прав людини через заходи боротьби з безкарністю та ін. [4, с. 13].

Що стосується практичної реалізації міжнародних стандартів прав людини, то найчастіше в нормативних правових актах міжнародні договори включаються в правову основу діяльності певних правоохоронних органів. Наприклад, відповідно до ст. 3 Закону України «Про Національну поліцію», правовою основою діяльності поліції є міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [9].

В узагальненому вигляді можна представити такі різновиди міжнародного застосування в діяльності правоохоронних органів:

1. Загальновизнані принципи і норми міжнародного права, міжнародні договори України визначають загальний стан правоохоронної діяльності, її підпорядкування прийнятим нашою державою за згодою з іншими державами або в межах міжнародного співтовариства в цілому правилам і зобов'язаннями. Дії зазначених норм підпорядковані принципу сумлінного виконання міжнародних зобов'язань [3].

2. Правоохоронні органи мають в межах своєї компетенції повноваження щодо безпосереднього застосування міжнародних договорів України, визнаних Україною міжнародно-правових норм.

3. Правоохоронні органи відповідно до міжнародних договорів України вступають в ділові контакти з аналогічними органами інших держав, перш за все у сфері правової допомоги та правового співробітництва [2].

Джерела та література:

1. Забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності: навч. посібник. –2-е вид. перероб. і доп. / Кол. авт. за ред. д.ю.н., доц. В. О. Боняк. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2018. 260 с.

2. Мінка Т. П. Органи внутрішніх справ, як суб'єкти забезпечення адміністративно-правових режимів : монограф. / Мінка Т. П. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 352 с.

3. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В., Щербина Є. М. Міжнародний захист прав людини: навч. посібник. Дніпропетровськ: ДДУВС, 2014. 152 с.

4. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник / Л. Р. Наливайко, К. В. Степаненко. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.

5. Пастухова Л. В. Ефективність міжнародно-правових засобів забезпечення реалізації Конвенції про захист прав і основних свобод людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 18 с.

6. Солоненко О. М. Сучасні міжнародні стандарти забезпечення прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ. Науковий вісник НАВС. 2011. № 6. С. 95-103.

7. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show>

9. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

10. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>

11. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 217 А (III) від 10 грудня 1948 р. // [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

12. Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (із змінами, внес. Протоколом № 11) // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

Bulavina S. International standards of human rights as a legal basis in function of law-enforcement bodies of Ukraine. *The problem raised in this study is an important stage in Ukraine, where the protection of human rights and freedoms is entrusted to the extensive system of law-enforcement bodies and implementation of international legal standards of human rights is enshrined in international documents.*

Keywords: *international standards, human rights, law-enforcement bodies.*

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПІДГОТОВКИ МЕДІАТОРІВ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ

Т. П. Валянська

Стаття присвячена дослідженню законодавчої регламентації правового статусу медіатора в частині вимог до освітньої підготовки медіатора на прикладі Польщі та України.

Ключові слова: *медіатор, освітній рівень, компетентності, правовий статус, навчальна програма, вимоги, європейський досвід, Польща.*

Диверсифікована система способів альтернативного вирішення спорів, яка має, враховуючи закордонний практичний досвід, відчутний соціальний ефект, дозволяє громадянам обирати найоптимальніший спосіб вирішення спору, а не одразу звертатися до суду. До основних способів АВС у європейській літературі зазвичай відносять переговори, медіацію, арбітраж (третейський суд) та консиліацію. В основі вказаних способів АВС знаходяться особливості їх побудови та функції, які виконує третя незалежна сторона. Так, переговори є найпростішим способом АВС, за якого сторони не залучають третю нейтральну особу (посередника), а намагаються врегулювати спір самостійно. Натомість, усі інші способи характеризуються залученням третьої особи, із різними функціями, відповідно, до способу АВС [1, с. 47-53].

Медіація є однією з найбільш поширених та популярних альтернативних форм врегулювання конфліктів у сучасних демократичних правових державах. Особливого поширення і розвитку медіації тримала у країнах Західної Європи, США, Австралії, та, останнім часом, на території країн колишнього Радянського Союзу [2, с. 153].

Вбачається, що популярність медіації в зарубіжних державах поряд з іншими способами АВС зумовлена її консенсуальною природою, добровільністю, та конфіденційністю процедури, прийняття рішення на основі інтересів сторін, швидкістю та гнучкістю процедури, економічністю із точки зору фінансових та інших ресурсів. Водночас, медіація забезпечує можливість зняття емоційного напруження, збереження стосунків та досягнення рішення, якого будуть дотримуватися обидві сторони.

Якщо звернутися до Європейського кодексу медіаторів (European Code of Conduct for Mediators), який є результатом плідної співпраці ініціативної групи медіаторів-практиків, які представляють більш ніж 30 європейських організацій [3] та прийнятому на його основі Кодексу етики медіаторів Українського центру медіації (м. Київ) [4], медіатор має право проводити процедуру медіації тільки у разі, якщо він має достатню кваліфікацію аби задовольнити обґрунтовані очікування сторін. У випадку присудової або інших форм обов'язкової медіації, обов'язково (дуже важливо) аби медіатор, призначений сторонам, мав необхідні знання та досвід.

В польському законодавстві передбачено процедуру подання встановленого пакету документів для бажаних бути внесеними в реєстр судових медіаторів, які підтверджують наявність відповідного рівня освіти, наукових доробків, кількість проведених медіацій, рекомендації об'єднань медіаторів тощо.

Для того, щоб бути внесеним до Реєстру постійних медіаторів того чи іншого суду в Польщі, необхідно дотриматись певних вимог та подати відповідні документи: підтвердження рівня володіння польською мовою, відсутність судимості за умисні злочини, підтвердження інформації щодо кількості проведених медіацій, документи, які підтверджують освітній рівень, сертифікати, які підтверджують підготовку (спеціалізацію, кількість годин) з медіації, інформацію про опубліковані наукові праці на тематику медіації, участь у конференціях, та обов'язково – рекомендації організації медіаторів про теоретичні знання та практичні навички в сфері медіації [5].

В Україні, на думку законодавця, підготовку медіаторів можуть здійснювати суб'єкти освітньої діяльності, якими, відповідно до ст. 1 ЗУ «Про освіту», є фізичні або юридичні особи (заклад освіти, підприємство, установа, організація), що провадять освітню діяльність [6]. Ці ж суб'єкти, що здійснюють підготовку у сфері медіації, видають документ (сертифікат), що засвідчує таку підготовку, до якого, додається перелік компонентів програми навчання і набутих компетентностей. Також, суб'єкти освітньої діяльності, що здійснюють підготовку медіаторів, ведуть реєстри своїх випускників, в яких зазначаються відомості, передбачені ст. 10 ЗУ «Про медіацію».

В Україні не передбачено єдиних мінімальних вимог щодо змісту навчальних програм з підготовки медіаторів. Разом з тим, Національною асоціацією медіаторів України в рамках проекту Нове правосуддя було розроблено Основні засади навчання базовим навичкам медіаторів, з метою креслення мінімальних вимог до навчання медіаторів та задля забезпечення належної якості надання ними послуг з медіації. Відповідно до Основних засад навчання базовим навичкам медіатора, розроблених Національною асоціацією медіаторів України в рамках проекту Нове правосуддя [7, с. 13-17] до переліку основних компетентностей медіатора входять конфліктологічна, комунікативна, процедурна, рефлексивна та правова компетентності.

Суб'єкти освітньої діяльності у сфері навчання медіаторів можуть проводити підсумкове оцінювання набутих особами, що завершили навчання, знань та навичок як в межах навчальної програми, так і на запит (за бажанням) випускників.

ЗУ «Про медіацію» передбачено можливість для сторін медіації, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності та підпорядкування, громадських об'єднань встановлювати додаткові вимоги до медіаторів, яких вони залучають або послугами яких користуються, зокрема щодо наявності спеціальної підготовки, віку, освіти, практичного досвіду тощо.

Також, об'єднання медіаторів та суб'єкти, що забезпечують проведення медіації, можуть встановлювати додаткові вимоги до медіаторів, яких вони включають до своїх реєстрів, зокрема щодо наявності спеціальної підготовки, віку, освіти, практичного досвіду тощо.

Вбачається, що прийняття ЗУ «Про медіацію» є прогресивним та своєчасним кроком на шляху до формування культури мирного, альтернативного способу врегулювання спорів.

Разом з тим, відсутність в ЗУ «Про медіацію» вимог щодо освітньої кваліфікації медіаторів, переліку обов'язкових компетентностей, передбачених програмами підготовки медіаторів, не сприятиме як ефективності медіації загалом, так і професійності медіаторів зокрема. У зв'язку із цим, на шляху інституціоналізації медіації необхідно на законодавчому

рівні закріпити певні вимоги щодо освітнього рівня медіаторів та щодо змісту навчальних програм з підготовки медіаторів.

Джерела та література:

1. Карпінська Н., Чернета С. Медіація як спосіб вирішення соціальних конфліктів. *Ввічливість. Humanitas*. 4. 2022. С. 47-53
2. Karpinska N. V., Sushyk N. S. MEDIATION IN THE SYSTEM OF SOCIAL SERVICES PROVISION IN UKRAINE. Innovative technologies in training and education: collective monograph A. O. Bessarab, O. I. Ivanytsky, A. V. Sushchenko, L. O. Sushchenko, etc. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 2019. 192 p.
3. European Code of Conduct for Mediators. URL: <https://www.kearns.co.uk/wp-content/uploads/2017/06/European-code-of-conduct-for-mediators.pdf>
4. Кодекс етики медіаторів URL: <https://ukrmediation.com.ua/ua/pro-tsentr/kodeks-etyky-mediatora/2-kodeks-etyky-mediatora>
5. Sąd Okręgowy we Wrocławiu. URL: <https://wroclaw.so.gov.pl>
6. Про освіту: Закон України від 05.07.2017 № 2145-VIII. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua>
7. Основні засади навчання базовим навичкам медіатора [За заг. ред. К. Б. Наровської]. К.: Видавець В. Захаренко. 2019. 32 с.

Valianska T. Legal regulation of mediator training in Ukraine and Poland. *The article is devoted to the study of legislative regulation of the legal statute of mediator in terms of requirements for educational training of mediator on the example of Poland and Ukraine.*

Keywords: mediator, educational level, competence, legal status, curriculum, requirements, European experience, Poland

СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ «ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

М. Р. Вечеря

Науковий керівник: к.ю.н., доц. П. Ю. Кравчук

Розслідування кримінальних правопорушень часто супроводжується випадками відмови свідків від дачі показань або ухилення від здійснення процесуальних дій, зміни раніше даних показань, дачі неповних або недостатньо чітких показань, що є наслідком побоювання реальної чи потенційної загрози застосування до них, їх рідних та близьких. За таких умов одним із головних завдань органів досудового розслідування та суду є забезпечення безпеки свідків у кримінальному провадженні, яке в зарубіжній літературі часто іменується захистом свідка. З метою правильного розуміння зазначеної категорії в сучасній доктрині кримінального процесуального права, з'ясовано етимологію та зміст цього поняття, визначено його характерні риси.

Ключові слова: кримінальне провадження, забезпечення безпеки, захист, свідок, показання.

Ефективність кримінального судочинства залежить від повноти і всебічного розслідування обставин кримінального правопорушення, встановлення фактів і відомостей, що дозволяють правильно оцінити докази і прийняти рішення в конкретному провадженні. До одних з найбільш важливих і достовірних джерел таких фактів та відомостей завжди вважали показання свідка. Правдиві показання свідків дозволяють перевірити отримані в ході кримінального провадження відомості, встановити належність доказів, виявити нові.

Практиці відомі численні випадки відмови свідків від дачі показань або ухилення від здійснення процесуальних дій, зміни раніше даних показань (що часто буває вирішальним при дотриманні засади безпосередності дослідження доказів), дачі неповних або недостатньо

чітких показань, побоюючись реальної чи потенційної загрози застосування до них, їх родичів та членів сімей насильства, залякування, психічного примусу чи інших форм протиправного впливу. Це викликає недовіру осіб до правоохоронних органів та суду. Неможливість захистити своїх громадян призводить до того, що більшість осіб побоюються заявляти про певні факти, надавати інформацію або інші докази у провадженні, які можуть бути використані для реалізації завдань кримінального судочинства. За таких умов забезпечення безпеки свідків у кримінальному провадженні є одним із головних завдань органів досудового розслідування та суду.

Важливим з'ясування етимології та змісту поняття «забезпечення безпеки». Визначимо його характерні риси та відмінності від суміжних категорій, що використовуються у теорії та на практиці, якими оперує законодавець.

Категорія «забезпечення безпеки» містить такі складові, як «забезпечення» та «безпека». З.Д. Чуйко зауважує, що в юридичній літературі фраза «забезпечення» має достатньо широкий аспект, який можна трактувати, як створення надійних обставин для здійснення чогось-небудь, гарантування, захисту, охороняти когось від небезпеки [1, с. 85]. Аналіз положень КПК України та підходів до оперування терміном «забезпечення» вказує на те, що звичай він використовується в контексті підтримання гарантій прав та свобод учасників кримінального судочинства, реалізації права на захист, застосування заходів процесуального примусу, надання фізичної охорони особі та матеріальних засобів її захисту, встановлення систем відеоспостереження тощо [2, с. 403; 3, с. 12-13].

У свою чергу В.М. Заплатинський під безпекою розуміє такі умови, в яких перебуває складна система, коли дія зовнішніх факторів і внутрішніх чинників не призводить до процесів, що вважаються негативними по відношенню до неї у відповідності до наявних на даному етапі потреб, знань та уявлень [4, с. 90-98]. Енциклопедична література тлумачить безпеку як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості від потенційно і реально існуючих загроз, або відсутність таких загроз [5, с. 22]. Такий підхід дозволяє зробити висновки про вид загроз, які слід врахувати при забезпеченні безпеки: потенційні та реальні.

Досліджуючи правову природу заходів безпеки, В. Я. Шапакідзе виділяє процесуальну безпеку учасника кримінального процесу як загальне поняття, складовими якого є фізична, психологічна і матеріальна безпека. Фізична безпека – це стан захищеності особи від будь-якого неправомірного зазіхання на її життя, здоров'я, тілесну недоторканність, свободу пересування та вибір місця перебування чи проживання. Психологічна безпека – це стан захищеності особи від будь-якого вторгнення в її психічну сферу у зв'язку з участю в кримінальному процесі, що створює критичну життєву ситуацію у вигляді стресів, конфліктів, криз та (або) завдає додаткової шкоди її здоров'ю. Матеріальна безпека – це стан захищеності особи від будь-якого неправомірного посягання на його майно, наявні або потенційні доходи та матеріальні гарантії повноцінного учасника кримінального судочинства [6, с. 116-119]. Така позиція знайшла підтримку в наукових колах.

Загалом поділяємо сформовану у теорії кримінального процесу точку зору щодо фізичної, психологічної та матеріальної компоненти безпеки учасників кримінального провадження.

У ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві визначається як здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного здійснення правосуддя [7].

Найбільш повним, таким, яке можна використати як базове для дослідження заходів безпеки, що застосовуються до свідка, вважаємо визначення забезпеченням безпеки учасників кримінального провадження, як передбаченого відповідними нормативно-правовими актами процесу впровадження комплексу різноманітних процесуальних та непроцесуальних, організаційних, правових та інших заходів, спрямованих на підтримання такого стану захищеності життя, здоров'я, житла та майна від протиправних посягань учасника кримінального судочинства, який дозволяє вільно та в повному обсязі реалізовувати

свої процесуальні права та обов'язки з метою здійснення належного судочинства [8, с. 161-162].

Варто наголосити, що в законі та теорії кримінального процесу термін «захист» вживається як синонім «забезпечення безпеки». Зокрема, враховуючи міжнародне законодавство в цій сфері, захист свідків часто пов'язують саме із забезпеченням їх безпеки в рамках відповідних програм захисту свідків. Такі програми діють у багатьох країнах світу, є комплексним інститутом, що передбачає систему процесуальних гарантій, засобів і заходів, які в сукупності перешкоджають будь-якому протиправному посяганню на життя і здоров'я, майно зазначених осіб та їх близьких.

Незважаючи на те, що використання термінів «захист» (характерне для держав Європи та англо-американської правової сім'ї) та «забезпечення безпеки» (властиве для національного законодавства) в аспекті вжиття заходів, гарантій, засобів і заходів до учасника кримінального провадження, змістовно цілком збігаються, вважаємо, що в контексті національного правозастосування необхідним та єдино правильним є іменування зазначеної сфери праводносин, як «забезпечення безпеки учасників кримінального провадження». На нашу думку, саме такий термін слід використовувати під час дослідження проблем забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі.

Джерела та література:

1. Чуйко З. Д. Конституційно-правовий механізм забезпечення національної безпеки України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. Вип. № 8, 2006. С. 81-89.
2. Міжнародна поліцейська енциклопедія: в 10 т. Т. 1 : Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. К.: ВД «Ін Юре», 2003. 1128 с.
3. Тарасенко Р. В. До питання допустимості анонімних свідчень у кримінальному процесі. *Актуальні проблеми держави і права*. Вип. 72, 2014. С. 467-474.
4. Заплатинський В. М. Логіко-детермінантні підходи до розуміння поняття «Безпека». *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Вип. 5, 2012. 336 с.
5. Юридична енциклопедія: в 6 т. / гол. ред. кол. : Ю. С. Шемшученко. Київ : «Укр. Енцикл.»., 1998-2004. Т. 5. 2003. 736 с.
6. Шапакидзе В. Я. Обеспечение процессуальной безопасности частных лиц в досудебном уголовном производстве: автореф. дис. ... на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. Волгоград, 2003. 28 с.
7. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993 р. № 3782-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>
8. Ромців О. І. Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09. Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2016. 226 с.

Vecherya M. The essence of the category "security" in criminal proceedings. *The investigation of criminal offenses is often accompanied by cases of witnesses refusing to testify or evading procedural actions, changing previously given testimony, giving incomplete or insufficiently clear testimony, which is a consequence of fear of a real or potential threat of being used against them, their relatives and friends. Under such conditions, one of the main tasks of pre-trial investigation bodies and the court is to ensure the safety of witnesses in criminal proceedings, which is often referred to as witness protection in foreign literature. In order to correctly understand the specified category in the modern doctrine of criminal procedural law, the etymology and meaning of this concept have been clarified, and its characteristic features have been determined.*

Keywords: *criminal proceedings, security, defense, witness, testimony.*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОРЯДОК ТА УМОВИ НАДАННЯ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ДОПОМОГ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Н. І. Вознюк

Розглянуто окремі аспекти адаптації процедур призначення державних соціальних допомог до умов воєнного стану. Внесено загальні пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства.

Ключові слова: державні соціальні допомоги, воєнний стан, соціальний захист, цифровізація.

В умовах воєнного стану державні соціальні допомоги залишаються однією з основних форм підтримки найменш захищених категорій осіб. Саме тому питання вдосконалення порядку та умов призначення цих соціальних виплат не втрачають своєї актуальності.

Нові реалії функціонування системи соціального захисту населення в період воєнного стану обумовили зміни в процедурах забезпечення державними соціальними допомогими. Так, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 року № 214 “Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану” [1], було впроваджено автоматичне продовження строку виплати більшості державних соціальних допомог на період введення воєнного стану та одного місяця після його припинення чи скасування. Таке рішення дозволило оперативнo трансформувати процедуру надання державних соціальних допомог відповідно до нових викликів.

Проте, згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2022 року № 1320 “Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо призначення окремих видів державної допомоги та соціальних стипендій” [2], яка набрала чинності 30 листопада 2022 року, автоматична пролонгація строків виплати більшості призначених державних соціальних допомог у 2023 році буде здійснюватись лише особам, які проживають на території територіальних громад, включених до переліку територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) (далі - Перелік). Особам, які не проживають на території територіальних громад, включених до Переліку, виплати буде продовжено лише до 31 грудня 2022 року (включно). Якщо територіальну громаду буде виключено з Переліку, державні соціальні допомоги будуть виплачуватись в поточному місяці та протягом наступного місяця після її виключення.

Відтепер належність територіальній громаді, де проживає/проживав отримувач, до Переліку має вирішальне значення для моделювання алгоритму продовження виплат та визначення строків виплати окремих видів державних соціальних допомог. Вважаємо за доцільне додатково врегулювати процедуру продовження виплати державних соціальних допомог у разі включення територіальній громаді до Переліку.

Врахування місця проживання реципієнта та належності територіальній громаді до Переліку вперше було впроваджено для призначення допомоги на проживання для внутрішньо переміщених осіб. З травня 2022 року проживання на території територіальній громаді, віднесеної до Переліку, є визначальною умовою призначення допомоги на проживання, а виключення територіальній громаді з Переліку є правоприпиняючим юридичним фактом. Перелік було створено для оптимізації виплат внутрішньо переміщеним особам, проте в подальшому спектр застосування Переліку постійно розширювався. Тому в грудні 2022 року було вдосконалено його структуру та порядок формування.

Ще одним важливим напрямком оптимізації процедури призначення та виплати державних соціальних допомог в умовах воєнного стану є впровадження новітніх цифрових рішень у рамках реалізації Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 року № 1353-р [3], зокрема створення та запуску Єдиної інформаційної системи соціальної сфери (далі - ЄІСС). Засади та

порядок функціонування ЄІСС визначено у відповідному Положенні, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 року № 404 [4].

Наразі управління соціального захисту населення отримали доступ до ЄІСС для централізованого призначення та нарахування допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам [5].

Слід зазначити, що в умовах воєнного стану одним з викликів для системи соціального захисту України стало стрімке збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб. 20 березня 2022 року Урядом було прийнято постанову, якою затверджено Порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, Порядок використання коштів державного бюджету для надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, а також внесено зміни до Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщених осіб [6]. Відтак було врегульовано критично важливі процедурні аспекти. Проте недосконалість системи обліку внутрішніх переселенців на фоні динаміки їх переміщення, обумовила необхідність якнайшвидшого створення системи уніфікованого та централізованого обліку внутрішньо переміщених осіб та призначення їм допомоги на проживання з використанням сучасних цифрових інструментів у рамках впровадження ЄІСС.

Разом із допомогою на проживання в ЄІСС поступово впроваджується ще шість державних соціальних допомог: допомога малозабезпеченим сім'ям; допомога на дітей одиноким матерям; допомога особам з інвалідністю та дітям з інвалідністю; допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування; допомога при усиновленні дитини; допомога особі, яка доглядає за хворою дитиною.

Централізоване призначення, нарахування та виплата державних соціальних допомог, уніфікована система обліку реципієнтів в ЄІСС, впровадження диференційованого підходу до пролонгації призначених виплат є оптимальними рішеннями в умовах воєнного стану. Застосування сучасних діджитал-інструментів дозволяє здійснити призначення державних соціальних допомог за екстериторіальним принципом, оптимізувати верифікацію соціальних виплат, побудувати дієву та прозору модель взаємодії держави та громадян, які потребують соціальної підтримки.

Джерела та література:

1. Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 року № 214. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2022-%D0%BF#Text>

2. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо призначення окремих видів державної допомоги та соціальних стипендій: постанова Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2022 року № 1320. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1320-2022-%D0%BF#Text>

3. Стратегія цифрової трансформації соціальної сфери: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 року № 1353-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2020-%D1%80#Text>

4. Положення про Єдину інформаційну систему соціальної сфери: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 404. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/404-2021-%D0%BF#Text>

5. Мінсоцполітики підключено до ЄІСС всі регіони України для надання соціальних послуг ВПО. 2022. 13 жовтня. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22268.html?fbclid=IwAR2tzBUDT4-Pv66iAxoK7Z2eLWS6EfxLNNaXBySFool1SQrjJk8PwP0rDy0>

6. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text>

Vozniuk N. On the procedure and conditions for providing state social benefits under martial law. *Certain aspects of adaptation of procedures for the appointment of state social benefits to the conditions of martial law are considered. Proposes were submitted to improve current legalisation.*

Keywords: *state social assistance, martial law, social care, social protection, digitalization.*

PRZESTRZEGANIE PRAWA DO REKTYFIKACJI DECYZJI ADMINISTRACYJNYCH WYDAWANYCH W STOSUNKU DO UKRAIŃCÓW PRZEZ ORGANY ADMINISTRACJI RP**M. Gabryel**

Celem opracowania jest zwrócenie uwagi na potrzebę naprawiania wszelkich wad decyzji administracyjnych. Podkreśla się istotę naprawiania decyzji wydawanych wobec Ukraińców w okresie wojny w Ukrainie.

Słowa kluczowe: rektyfikacja, decyzja, sprostowanie, uzupełnienie, wykładnia

W okresie kryzysu migracyjnego wywołanego wojną w Ukrainie kluczowe okazało się sprawne udzielanie pomocy wszystkim osobom opuszczającym granice tego państwa w obawie o życie i zdrowie własne lub swoich bliskich. Szczególną rolę w zakresie wsparcia migrantów odgrywają tu nie tylko obywatele, ale także władze państw sąsiadujących z Ukrainą.

W Rzeczypospolitej Polskiej zakres pomocy dostępnej dla Ukraińców uregulowany został na poziomie ustawowym [2, art. 1-116]. Obywatelom Ukrainy przyznano szereg świadczeń, z których korzystanie obwarowane zostało spełnieniem przesłanek wskazanych w u.p.o.U. oraz aktach prawnych, do których ustawa ta zawiera szereg odniesień. Szczególnie w początkowej fazie obowiązywania u.p.o.U. odnotowywano ogromne zainteresowanie obywateli Ukrainy dostępnymi dla nich możliwościami przewidzianymi przez polskiego ustawodawcę, co przekładało się na znaczące obciążenie organów wyznaczonych do obsługi w zakresie przyznawania określonej pomocy [13, el.].

Tymczasem wspomniane powyżej znaczące obciążenie organów i związania z nim praca w stresie, przemęczenie oraz styczeńność szeregiem danych osobowych w języku obcym nie sprzyjały pełnej poprawności wydawanych przez organy rozstrzygnięć, z których znakomita większość przyjmowała i nadal przyjmuje formę decyzji administracyjnych, które są podstawową formą załatwiania spraw administracyjnych w polskim porządku prawnym [7, s.558].

W doktrynie szczególnie często wyróżnia się podział na wady istotne – powodujące nieważność decyzji [6, s. 113-124] oraz wady nieistotne, które nie wywołują tak daleko idących skutków prawnych [3, s. 322-329]. Niemniej możliwość naprawienia tych drugich wad może mieć również kluczowe znaczenie dla skorzystania z uprawnień przysługujących osobom, wobec których te decyzje są wydawane.

Metody dostępne na gruncie k.p.a. [1, *in toto*] w zakresie naprawy wad decyzji administracyjnych zwanych nieistotnymi w doktrynie określa się mianem rektyfikacji. W ramach tego pojęcia wyodrębnia się natomiast sprostowanie, uzupełnienie oraz wykładnię (wyjaśnienie) decyzji administracyjnej [4, s. 65-69].

Sprostowanie polega na uzdrowieniu decyzji administracyjnej w zakresie błędów pisarskich, rachunkowych oraz oczywistych omyłek [5, s. 333-340]. Dotyczyć może także zamieszczonego w decyzji pouczenia w obrębie wyżej wymienionych środków zaskarżenia. Warto tu zwrócić szczególną uwagę na pojęcie oczywistej omyłki pisarskiej, które nie ma legalnej definicji, lecz doczekało się licznych interpretacji w doktrynie i orzecznictwie. Doskonale jego sens odzwierciedla fragment orzeczenia Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gdańsku, który wskazał, iż: „chodzi (...) o błąd pisarski lub rachunkowy albo inny błąd, lecz zawsze dostrzegalny "na pierwszy rzut oka", ewidentny, łatwo zauważalny i nie wymagający dodatkowych zabiegów myślowych, obliczeń czy ustaleń. Oczywistość błędu pisarskiego, rachunkowego czy też innego, wynikać powinna bądź z natury samego błędu, bądź z porównania rozstrzygnięcia z uzasadnieniem, z treścią wniosku czy też innymi okolicznościami. Oczywista omyłka w rozumieniu wyżej wymienionego przepisu to widoczne, niezgodne z zamierzonym, niewłaściwe użycie wyrazu, widocznie mylna pisownia czy też opuszczenie jakiegoś wyrazu” [12, *in toto*]. Zauważyć warto zatem, że ocena charakteru omyłki, a co za tym idzie możliwości jej sprostowania musi oparta o całość materiału dowodowego oraz realia danej sprawy.

Uzupełnienie decyzji może być dokonane w zakresie rozstrzygnięcia oraz pouczenia o prawie do wniesienia od niej odwołania, powództwa do sądu powszechnego lub skargi do sądu administracyjnego [10, *in toto*]. Podkreślić wypada za Wojewódzkim Sądem Administracyjnym w Poznaniu, że przez rozstrzygnięcie należy rozumieć tu tylko „tę część (element) decyzji, w którym organ orzeka o przyznaniu prawa lub nałożeniu obowiązku, co więcej uzupełnienie nie może dotyczyć decyzji o charakterze częściowym, nie może uzupełniać rozstrzygnięcia w przedmiocie pominiętych przez organ żądań strony, ani uzupełniać całości rozstrzygnięcia w sytuacji, gdy nie zostało ono zawarte w pierwotnej decyzji” [11, *in toto*]. Podkreśla się także, że uzupełnienie rozstrzygnięcia decyzji możliwe jest wyłącznie w sytuacji, kiedy organ wydając całościową decyzję nie dokonał orzeczenia o wszystkich żądaniach strony lub też w osnowie decyzji nie zawarł wspomnianego już rozstrzygnięcia.

Wykładnia stanowi natomiast narzędzie służące unaocznieniu stronie intencji przyświecających organowi przy wykorzystaniu określonych sformułowań w treści decyzji [7, s. 625-629]. W orzecznictwie wskazuje się, że ma ona prowadzić do usunięcia w szczególności wszelkich niejednoznaczności bądź zawilości utrudniających ustalenie sensu rozstrzygnięcia sprawy [8, *in toto*]. Co więcej wykładnia nie może służyć dokonaniu odmiennej niż pierwotnie oceny stanu faktycznego lub prawnego, ani tym bardziej wprowadzać merytorycznych zmian w treści decyzji [9, *in toto*].

Zgodnie z obowiązującymi przepisami k.p.a. rektyfikacja decyzji administracyjnych może następować zarówno z inicjatywy organu, jak też na wniosek strony, której praw lub obowiązków ona dotyczy. Niestety w przypadku uzupełnienia oraz wykładni decyzji administracyjnych niezależnie od inicjatora dokonywanych zmian możliwość ta obwarowana jest terminem czternastu dni od dnia jej doręczenia lub ogłoszenia. Stąd niezwykle istotne jest przestrzeganie przez organy obowiązku wyczerpującego informowania stron o przysługujących im prawach w zakresie otrzymywanych decyzji administracyjnych, jak też zachowanie czujności przez pracowników urzędów działających w imieniu poszczególnych organów.

Zagrożenie naruszeniem prawa do rektyfikacji decyzji administracyjnych w okresie trwającego nasilonego napływu spraw w polskich urzędach, w stosunku do obywateli Ukrainy, potwierdzają bez wątpienia trudne okoliczności w jakich wydawane muszą być kolejne decyzje w stosunku do obywateli Ukrainy. Warto odnotować także fakt, iż nawet w standardowych warunkach pracy organów obsługujących cudzoziemców niezwykle często występowała konieczność sprostowania, uzupełnienia lub wykładni decyzji administracyjnych. Prawidłowość taką odnotowano w toku badań nad decyzjami wydawanymi w latach 2017-2019 przez wiele urzędów wojewódzkich, starostw i gmin [14, *in toto*]. Zaznaczyć trzeba, iż decyzja, której nie poddano rektyfikacji może uniemożliwić skuteczne dochodzenie uprawnień. Wystarczającą „blokadą” mogą tu być błędy w danych personalnych lub w określeniu zakresu czy też wysokości należnych świadczeń. Dlatego też konieczne wydaje się zwiększanie świadomości obywateli Ukrainy uprawnionych do korzystania z szeregu świadczeń na terenie Rzeczypospolitej Polskiej w zakresie uprawnień w obszarze naprawiania wadliwych decyzji administracyjnych, a także motywowanie urzędników do weryfikowania decyzji wydawanych w imieniu organów administracji państwowej pod kątem ich poprawności.

Bibliografia:

1. Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2000 z późn. zm.; w tekście jako: k.p.a.).
2. Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz. U. poz. 583 z późn. zm.; w tekście jako: u.p.o.U.).
3. P. Kardasz, Art. 111, [w:] *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz do art. 61-126. Tom II*, red. M. Karpiuk, P. Krzykowski, A. Skóra, Olsztyn 2020, s. 322-329.
4. I. Nowak, Rektyfikacja decyzji podatkowych i jej tryby, „*Prawo Budżetowe Państwa i Samorządu*” 2019, T. 7, nr 2, s. 65–97.
5. K. Szelągowska, Art.113, [w:] *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz do art. 61-126. Tom II*, red. M. Karpiuk, P. Krzykowski, A. Skóra, Olsztyn 2020, art. 113. 333-340
6. E. Śladkowska, *O nieodwracalności skutków prawnych w rozumieniu art. 156 § 2 k.p.a.*, ST 2008, nr 1-2, s. 113-124.

7. A. Wróbel, Art. 104, [w:] *Komentarz aktualizowany do Kodeksu postępowania administracyjnego*, red. M. Jaśkowska, M. Wilbrandt-Gotowicz, A. Wróbel, Warszawa 2022, s. 558-654.

8. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 16 czerwca 1997 r., sygn. akt I SA/Ka 1612/96, LEX nr 30804.

9. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 17 grudnia 2002 r., sygn. akt II SA 1560/01, LEX nr 126798.

10. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego z w Bydgoszczy dnia 25 września 2019 r., sygn. akt I SA/Bd 376/19, LEX nr 2735623.

11. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Poznaniu z dnia 4 kwietnia 2019 r., sygn. akt IV SA/Po 1241/18, LEX nr 2695464.

12. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gdańsku z dnia 1 kwietnia 2022 r., sygn. akt III SA/Gd 783/21, LEX nr 3341746.

13. PAP, Duże zainteresowanie 500+ wśród Ukraińców. Złożono kilkaset tysięcy wniosków; <https://polskieradio24.pl/42/273/artukul/2958932,duze-zainteresowanie-500-wsrod-ukraincow-zlozono-kilkaset-tysiecy-wnioskow> (dostęp: 30.11.2022 r.).

14. Informacje uzyskane w wyniku dostępu do informacji publicznej od 16 wojewodów – źródło własne.

Gabryel M. Respect for the right to rectify administrative decisions in relation to the Ukrainians by the administration of the RP. *The aim of the study is to draw attention to the need to repair all defects of administrative decisions. The essence is to repair the decisions issued towards Ukrainians during the war in Ukraine.*

Keywords: *rectification, decision, rectification, addition, interpretation*

СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ АДВОКАТУРИ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ У СКЛАДІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО ТА РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

П. В. Гламазда

У статті проаналізовано інститут судового захисту на українських землях в литовсько-польський період. Визначено організаційно-правові засади функціонування адвокатури у цей період. Досліджено вимоги до адвокатів (прокураторів), порядок здійснення ними представництва, а також відповідальність прокураторів відповідно до Литовських Статутів.

Ключові слова: *прокуратор, адвокатура, Литовський Статут.*

У литовсько-польську добу (XIV-перша половина XVII ст.) на українських землях сформувалися елементи професійної адвокатури. Право цієї доби формувалось під впливом як традиційного звичаєвого права часів Київської Русі, так і правових норм запозичених у західній Європі. У цей період сформувався новий тип захисника – «прокуратор», або «речник» [1, с. 32]. Запровадження інституту судового захисту було зумовлено поширенням в українських містах магдебурзького права, а в подальшому – прийняттям Литовських Статутів, які діяли на українських землях в усіх трьох редакціях (1529, 1566 та 1588 pp.) аж до 1842 року [2, с. 80].

Таким чином, традиційне звичаєве право витісняється писаним законом, особливо це стосується міст, де запроваджується магдебурзьке (німецьке) право, згідно з яким окремі міста на території України отримують право на самоврядування і право між собою судитися і радитися [3, с. 163]. Саме тому, інститут судового захисту набуває нового значення. Новий

підхід до судочинства вимагає знань норм законодавства, що регулюють судовий процес і зумовлює виникнення професії судових представників.

Усі міста разом з отриманням права на самоврядування отримували привілеї на створення судів відповідно до норм магдебурзького права. Зазвичай у містах не створювалось єдиного міського суду, а залежно від наданих повноважень, кількості населення та правового статусу існувала низка судів, що мали різну компетенцію при розгляді окремих цивільних і кримінальних справ [3, с. 259].

Представником сторони у суді відповідно до норм магдебурзького права був «прокуратор». Слово «адвокат» було ще невідоме праву тієї доби і набуло поширення на теренах України значно пізніше.

Прокуратор – це судовий захисник, який призначався у письмовій чи усній формі юридичним актом за згодою довірителя. Термін «прокуратор» походить із римського права («procurator» – керуючий, розпорядник, той, хто турбується про щось) та свідчить про спорідненість інституту судового представництва з опікунством. Ще у часи домінування у Римській імперії поширюється інститут прокураторів. Спочатку прокуратори призначались тимчасово та отримували право загального представництва, пізніше прокураторів могли призначати пожиттєво або ж для ведення окремих справ [4, с. 115].

За часів литовсько-польського панування на українських землях інститут прокураторів набув значного поширення та популярності. Джерела підтверджують, що прокуратори були необхідними і затребуваними. Ця посада була шанованою серед населення, а довіра до прокураторів величезною. На прокураторові лежав обов'язок внесення справедливості у справу. Прокураторів призначали для загальної користі, аби люди могли за їх допомогою довести свою правоту в суді [2, с. 83].

Прокуратор мав право представляти особу не лише в суді, але і в адміністративно-муніципальних органах. Повноваження прокуратора оформлялися письмовим дорученням сторони і засвідчувалися печаткою довірителя, із зазначенням об'єму повноважень. Такий порядок оформлення повноважень прокуратора застосовувався у цивільному процесі [2, с. 83].

Видатний польський юрист Варфоломій Гроїцький так описував прокураторів: «Прокуратори ніби судові лицарі, бо як військові лицарі мир захищають мечем, так прокуратор своїм розумом справедливість примножує, а несправедливість поборює» [5, с. 44-45]. Таке порівняння свідчить про неабиякий престиж професії та високе соціальне становище прокураторів.

Про престиж професії також свідчить факт призначення особистих прокураторів представниками вищих верств населення, саме наявність представника стає невід'ємним атрибутом та утвердженням їхнього статусу. Такі люди наймали прокуратора для поваги, а також аби з їхньою допомогою добитися справедливості для себе [5, с. 44-45].

Норми магдебурзького права передбачали складання присяги прокураторами, що свідчить про високий авторитет професії і високу відповідальність прокураторів перед довірителями та суспільством. Прокуратори давали присягу щиро, вірно, старанно, повністю, без зволікань і без умислу множення суперечностей виконувати свою прокураторську функцію – діяти в інтересах сторони, яку він представляє, давати поради і утримувати всю інформацію та матеріали по справі в таємниці [2, с. 89].

Престиж професії та популярність прокураторів серед панів та шляхти робив послуги прокураторів малодоступними більшості населення. Зокрема, плата за послуги прокураторів була значно завищеною у містах з магдебурзьким правом, що робило їх доступними лише еліті, в той час як решта населення була залишена без правового захисту. Це призвело до необхідності врегульовувати оплату праці прокураторів на рівні магистратів [5, с. 8-10].

Нормативно діяльність прокураторів була закріплена у Литовських Статутах. У першому Литовському Статуті 1529 року вживається термін «прокуратор» у значенні судовий представник, проте у цьому ж Статуті містяться терміни «адвокат» та «адвокатує», але вони стосуються адміністративних урядовців [4, с. 18].

Так згідно артикула 10 Першого Литовського Статуту прокуратором у судах литовсько-руської держави не міг бути іноземець, а лише чоловік «у Великому князівстві осілий» [6].

Найдокладніше встановлює порядок судового захисту третій Литовський Статут, який діяльності прокураторів присвячує п'ять своїх артикулів. Зокрема, встановлювалося, що захисником може бути кожна вільна людина (навіть не шляхтич), за винятком духовних осіб і судового персоналу замкових і земських судів у своїх округах. Тобто остання категорія осіб могла виконувати обов'язки захисника, але в судах інших округів [4, с. 19].

Також було передбачено, що прокуратор у суді може виступати як представником сторони, так і її помічником. Прокуратор повинен був подати судді засвідчений письмовий документ на право представляти інтереси сторони. Якщо ж сторона була присутня в суді, то вона могла усно підтвердити повноваження прокуратора [4, с. 19].

Третій Литовський Статут передбачав надання безкоштовного прокуратора певним категорія осіб. Так у артикулі 33 зазначено: «...не будучи в змозі сам вести справу свою у суді і не вміючи мовити, прокуратора вимагав; тоді суд повинен йому з вряду прокуратора дати і наказати прокуратору від його імені мовити і справу його вести». Крім того, прокуратор надавався тим, хто не мав можливості його найняти. До таких відносилися сироти, вдови, які залишилися без спадку, всі ті, хто «...убозством своїм прокуратора мати і самі справи свої за неспроможністю своєю в суді вести не могли» [7, с. 100]. Також артикулом 35 Третього Литовського Статуту було передбачено покарання для недобросовісних і підступних прокураторів, а саме було зазначено, що прокуратор шляхтич у разі порушення своїх обов'язків представника особи втрачає честь та не життя [6].

Отже, саме в литовсько-польський період на українських землях зароджується професійна адвокатура. Організаційно-правові засади функціонування якої були визначені у Литовських Статутах, зокрема на законодавчому рівні було визначено вимоги до адвокатів (прокураторів), порядок здійснення ними представництва, а також відповідальність прокураторів.

Джерела та література:

1. Чубатий М. До історії адвокатури на Україні / М. Чубатий // Ювілейний Альманах Союзу Українських Адвокатів у Львові. – Львів: СУА, 1934. – С. 30-37.
2. Святоцька В. О. Інститут адвокатури України: становлення та розвиток: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. / В. О. Святоцька. – Львів, 2010. – 191 с.
3. Кобилецький М. Магдебурзьке право в Україні (XIV- перша половина XIX ст.): історико-правове дослідження / М. Кобилецький. – Л.: ПАІС, 2008. – 406 с.
4. Погорецький М. А., Яновська О. Г. Адвокатура України : підручник / М. А. Погорецький, О. Г. Яновська. – К., «Юрінком Інтер», 2014. – 368 с.
5. Bartłomiej Groicki. Porzadek sadow i spraw miejskich prawa majdeburskiego w Koronie Polskiej / Bartłomiej Groicki. –Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1953. – 258 s.
6. Статут Великого князівства Литовського 1588 року. / Режим доступу http://www.grodno.by/grodno/history/statut_vkl_1588.html
7. Аракелян М.Р. Еволюція інституту адвокатури на українських землях за Статутами Великого Князівства Литовського / М. Р. Аракелян // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип. 49. – С. 99-103.

Hlamazda P. Establishment of professional advocacy on the territory of Ukraine as part of the Grand Duchy of Lithuania and Polish-Lithuanian Commonwealth. *The article analyzes the institution of judicial protection on Ukrainian lands during the Lithuanian-Polish period. The organizational and legal principles of the functioning of the bar during this period have been determined. The requirements for lawyers, the procedure for their representation, as well as the responsibility of lawyers in accordance with the Lithuanian Statutes, were studied.*

Keywords: *advocacy, lawyers, Lithuanian Statute.*

ЗАХИСТ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

А. М. Гороть, І. В. Новосад

Захист прав дітей-громадян України, які безпосередньо знаходяться у ситуації збройного міжнародного конфлікту, – це нова проблема, яка гостро стоїть на порядку денному в нашій державі в сучасних реаліях. Чинні нормативно-правові акти у сфері охорони дитинства розраховані на мирний час і не завжди спрацювають в наявних умовах, також не бажання дотримуватися цих норм однією з воюючих сторін тягне за собою ряд невирішених питань.

Ключові слова: діти, Додатковий протокол, Женевська конвенція, збройний міжнародний конфлікт, норми міжнародного гуманітарного права.

Одна з чотирьох конвенцій Женевської конференції 1949 р. була присвячена захисту цивільного населення під час збройного конфлікту. Її положення застосовані до всього цивільного населення держав, що беруть участь у конфлікті [1].

У ст. 50 Додаткового протоколу I цивільну особу визначають як будь-яку особу, що не належить до збройних сил. У разі сумніву щодо того, чи є якась особа цивільною, вона вважається цивільною особою. До категорії цивільного населення належать усі особи, які є цивільними. Відповідно сьогодні норми загального захисту стосуються всіх осіб, зачеплених збройним конфліктом, незалежно від того, чи вони належать до осіб, що перебувають під заступництвом, чи ні, і норми однаковою мірою поширюються як на громадян держав, що беруть участь у конфлікті, так і на громадян піших держав, громадян нейтральних держав на території конфліктуючої сторони, а також громадян держав, що не підписали Женевську конвенцію і Додатковий протокол I, які опинилися на цій території [2].

Ст. 51 Додаткового протоколу I констатує, що "цивільне населення й окремі цивільні особи користуються загальним захистом від небезпек, що виникають у зв'язку з військовими операціями". Вони не повинні бути об'єктом нападів. Стосовно них заборонені акти насильства чи загрози насильства, що мають головною метою тероризувати цивільне населення [2].

Також, норми міжнародного гуманітарного права передбачають також надання спеціального режиму міжнародно-правового захисту для деяких категорій цивільних осіб, таких, як поранені, хворі, інваліди, вагітні жінки, діти до 15 років, цивільний медичний персонал, персонал організацій цивільної оборони [3].

Слід відмітити, що спеціальний режим захисту передбачено нормами міжнародного гуманітарного права щодо дітей. У період міжнародних збройних конфліктів діти належать до категорії осіб, що перебувають під заступництвом четвертої Женевської конвенції. Незважаючи на те що конвенція містить багато положень про захист дітей, однак у ній нечітко викладений принцип, на якому ґрунтуються норми, що стосуються дітей. А тому Додатковий протокол I заповнює цю прогалину, констатує, що "діти користуються особливою повагою і їм забезпечується захист від будь-яких непристойних посягань. Сторони, що перебувають у конфлікті, забезпечують захист і допомогу, які їм потрібні з огляду на їх вік або з будь-якої іншої причини (ст. 77, п. 1 Додаткового протоколу I)". Також до конфліктів міжнародного характеру застосовується ст. 4 Додаткового протоколу II.[2; 3]

Як засвідчує практика, діти, що беруть участь у бойових діях, страждають значно більше, ніж дорослі, як психологічно, так і фізично. Такі діти, оскільки вони вчиняли насильницькі дії або були свідками їх вчинення, стають психічно або душевно неврівноваженими. Інколи ця неврівноваженість набуває серйозного характеру, оскільки підлітковий вік є тим періодом життя, коли людина засвоює норми поведінки та цінності, які існують у суспільстві. Крім цього, діти більшою мірою, ніж дорослі, схильні до жорстокості, адже не завжди усвідомлюють наслідки своїх дій. Діти порушують норми міжнародного гуманітарного права, не розуміючи цього.

Женевські конвенції 1949 р. і Додаткові протоколи 1977 р. вміщують близько 25 статей, які забезпечують особливий захист дітям. Передусім, діти користуються захистом від наслідків воєнних дій (допуск у санітарні зони і зони безпеки дітей, молодших 15 років, вагітних жінок і матерів з дітьми до семирічного віку – ст. 14 четвертої Женевської конвенції). їм гарантоване право на піклування та одержання допомоги (ст. 23 четвертої Женевської конвенції). Водночас ст. 38 і 50 Конвенції вміщують принцип преференційного поводження[1; 2; 3].

Сторони, що перебувають у конфлікті, зобов'язані вживати всіх можливих заходів, для того щоб діти, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях, і зокрема, сторони повинні утримуватись від вербування їх у свої збройні сили. При вербуванні осіб, які досягли п'ятнадцятирічного віку, але яким ще не виповнилось вісімнадцять років, сторони, що перебувають у конфлікті, прагнуть віддавати перевагу особам старшого віку.

Незважаючи на рекомендацію під час вербування надавати перевагу особам старшого віку, яка показує, що гуманітарне право вважає участь осіб цієї військової категорії у воєнних діях ненормальною, підлітки віком від 15 до 18 років, що завербовані у збройні сили або беруть участь у спонтанних масових виступах населення, фактично мають статус комбатантів і внаслідок цього при захопленні у полон мають право на статус військовополонених. Однак взяті у полон діти-комбатанти до 15 років не можуть бути покарані за носіння зброї, оскільки заборона, яка міститься у п. 2 ст. 77 Додаткового протоколу I, адресована до конфліктуючих сторін, а не до дітей. Участь їх у військових діях не є порушенням ними закону. Відповідальність за таке порушення покладається на конфліктуючу сторону, яка завербувала і зарахувала дітей в армію[3].

У разі арешту, затримання чи інтернування з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом, дітей утримують у приміщеннях, відокремлених від приміщень для дорослих, крім тих випадків, коли сім'ї розміщуються окремо. Стосовно міжнародних збройних конфліктів Додаткового протокол I забороняє виконувати смертний вирок за злочин, що стосується збройного конфлікту, вчиненого особами, які не досягли вісімнадцятирічного віку на час його вчинення (п. 5 ст. 77 Додаткового протоколу I). Аналогічна норма передбачена у пункті 4 ст. 6 Додаткового протоколу II, яка стосується неповнолітніх під час збройного конфлікту неміжнародного характеру.

Джерела та література:

1. Конвенція Про захист цивільного населення під час війни Женева, 12 серпня 1949 року. // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року// URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text

Horot A. Protection of children during armed conflict. *Protection of the rights of children-citizens of Ukraine, who are directly in a situation of armed international conflict, is a new problem that is acutely on the agenda in our state in modern realities. The current normative legal acts in the field of childhood protection are designed for peacetime and not always work in the existing conditions, also the unwillingness of one of the warring parties to adhere to these norms entails a number of unresolved issues.*

Keywords: *children, Additional Protocol, Geneva Convention, armed international conflict, norms of international humanitarian law.*

МОДЕЛІ МЕДІАЦІЇ ЯК СПОСОБУ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИРІШЕННЯ СПОРІВ**В. С. Грачук**

Дослідження присвячене аналізу моделей медіації на основі функціонального підходу з певним ступенем умовності й на основі узагальнення їхніх функціональних характеристик. Розкрито поняття моделі медіації, описано особливості фасилітативної, оціночної, трансформативної та наративної моделей.

Ключові слова: спір, конфлікт, моделі медіації, врегулювання спору за участю судді.

На сучасному етапі сформувалися різні підходи щодо класифікації медіації як і різноманітні моделі медіації. Кожна держава, яка вирішила запровадити медіацію, самостійно вирішує яка модель медіації буде найкраще відповідати її системі законодавства і культурним традиціям як в частині обов'язковості проходження процедури медіації для сторін спору, так і загалом. Водночас, модель медіації слугує орієнтиром для дослідження та вивчення цього явища суспільством [1, с. 159-163].

У науковій літературі присвяченій питанням медіації поряд із терміном «моделі медіації», використовуються як взаємозамінні такі терміни, як «види медіації», «медіаційні стилі», «типи медіатора», «підходи до медіації».

Н. Крестовська та Л. Романадзе визначають модель медіації як ідеалізований (умовний) опис набору певних технік, інструментів, прийомів і стратегій, які застосовуються медіатором, а також стилю його поведінки й способу взаємодії з учасниками медіації, що характеризує перебіг медіаційних переговорів, рівень впливу медіатора на процес прийняття рішень сторонами спору та методи досягнення цілей медіації [1, с. 131].

У Західній Європі та країнах загального права (Common Law) основний акцент у типології моделей медіації робиться не на її інтеграції в судову систему країни (інституціональний підхід), а насамперед на особливостях співвідношення повноважень сторін конфлікту та медіатора, характері взаємодії між ними, а також ступені їх впливу на кінцевий результат медіації (функціональний підхід) [1, с. 132].

Існуючі на сьогодні моделі медіації на основі функціонального підходу з певним ступенем умовності й на основі узагальнення їхніх функціональних характеристик, можна об'єднати у три різновиди, а саме: фасилітативну, оціночну та трансформативну медіації.

При фасилітативній медіації медіатор структурує процес і допомагає сторонам, використовуючи інструменти та відповідні техніки віднайти можливі шляхи вирішення спору. При цьому медіатор утримується від рекомендацій та порад сторонам, не формулює власних висновків щодо результату справи, не прогнозує, які можливі наслідки недосягнення угоди та яке рішення ймовірніше прийме суд. Медіатор несе відповідальність за сам процес, а сторони – за їх зміст і результат.

При оціночній медіації медіатор структурує процес та безпосередньо впливає на результати медіації. Медіатор надає сторонам поради й рекомендації, може висловлювати власні думки з приводу спору, досить часто відіграє в медіації роль експерта в тій галузі, де виник спір. Оціночна модель медіації орієнтована насамперед на права та юридичні обов'язки сторін конфлікту, аналіз останнього крізь призму справедливості та права.

Трансформативна медіація головною своєю метою вбачає не так вирішення конкретного спору, як позитивні зміни в поведінці його сторін, відновлення та нормалізацію відносин між ними загалом. Трансформативна медіація ґрунтується на таких цінностях, як «максимальне розширення можливостей» сторін конфлікту та «визнання» кожною з них потреб, інтересів, цінностей і точок зору одна одної. Трансформативний підхід найбільш поширений у сфері сімейної медіації, при вирішенні сусідських спорів, при роботі з етнополітичними, міжконфесійними чи іншими конфліктами в громадах, де більш важливими є моральні та ціннісні аспекти взаємовідносин. У бізнес-медіації, де юридичний аспект є, як

правило, важливішим, а укладення угоди розглядається учасниками як основна мета, трансформативна модель застосовується значно рідше [1, с. 137-139].

На увагу заслуговує ще одна модель медіації – наративна, в основі якої лежить наративна терапія, яка є різновидом терапевтичної бесіди, в процесі якої клієнт переказує, тобто розповідає по-новому історію свого життя. «Наратив» в медіації – історія в формі слівиді. В умовах наративної медіації сторона виступає як компетентний експерт з питань вирішення його власних проблем, а завданням медіатора є допомога клієнту реалізувати й розвинути бажані варіанти вирішення спору висловлені в формі історії про себе. Медіація наративів (розповідей) допомагає учасникам зрозібратися в їхніх суперечливих історіях та знайти свій власний голос, сформулювати відносно незалежний погляд на речі, не обтяжений соціальними, ментальними, культурними, статусними чи іншими поведінковими стереотипами, властивими для певної спільноти людей.

Наративна медіація створює простір для безпечної розповіді історій та відкриває можливості для створення нових, що й відрізняє наративну медіацію не стільки процедурно, а насамперед техніками ведення та змістом самих медіаційних переговорів, характером комунікації між сторонами спору.

За ступенем інтеграції медіації до судової системи М. Поліщук пропонує виокремлювати приватну (позасудову) медіацію, яка є повністю незалежною від судового розгляду спору; присудову медіацію, коли процедура медіації відмежована від суду як інституції, але координується з судовим процесом; медіацію в межах судового процесу, де процедура повністю інтегрована у судовий процес [2, с. 51].

Про позасудову медіацію йдеться у випадках, коли сторони мають бажання врегулювати спір не вдаючись до судового захисту. Таким чином, позасудова медіація є незалежною від судового процесу процедурою.

Т. Цувіна, присудову медіацію поділяє на зовнішню («зближена» або приватна медіація в рамках судового процесу), де суддя передає справу на розгляд медіатору, який обраний сторонами та не є суддею або іншим працівником суду, а займається наданням медіаційних послуг приватно та зареєстрований як медіатор; внутрішню (інтегрована медіація), яка проводиться безпосередньо у суді суддею, що не розглядає зазначену справу, або працівниками суду (помічниками) чи «штатними» медіаторами при суді [3, с. 195-200].

К. Токарева вважає, що медіацію, яку проводить суддя-медіатор, варто визначати як окрему модель судової медіації. Така медіація здійснюється після звернення учасників конфлікту (спору) до суду в порядку встановленому чинним законодавством у випадку передачі такої справи судом медіатору [4, с. 32-37].

Щодо третьої моделі – судової медіації, то існують різні підходи до розуміння цієї моделі медіації. Так, одні вчені, ототожнюють її із врегулюванням спору за участю судді, опираючись на Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII [5], яким було оновлено процесуальне законодавство та впроваджено інститут врегулювання спору за участю судді.

Натомість, інша група науковців дотримуються позиції, що врегулювання спору за участю судді – не є медіацією, а попереднім спілкуванням сторін із суддею з метою отримання роз'яснень та додаткової інформації для оцінки перспектив судового розгляду [6].

Отже, модель медіації це конструкція, яка відображає особливості медіації: мету, завдання, саму процедуру проведення, інструменти та техніки, роль медіатора та межі його повноважень, вимоги до освітньо-професійних кваліфікацій тощо.

В сучасній науковій літературі найбільш поширеним є поділ медіації на позасудову, присудову та судову медіації.

Інститут врегулювання спорів за участю судді є прогресивним кроком до приведення національного законодавства у відповідність до європейських стандартів, але така процедура не є класичною медіацією. Сутністю врегулювання спору за участю судді є спілкування сторін із суддею задля отримання роз'яснень та додаткової інформації з метою оцінки перспектив судового розгляду спору.

Джерела та література:

1. Турман Н. О. Моделі медіації у кримінальному процесі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Юридичні науки*, 2017. №. 1 (2). С. 159-163. Медіація та судова система : Що? Як? Навіщо?. URL: http://namu.com.ua/ua/downloads/promomaterials/DODATOK_6_BROSHURA_MEDIATCHIA_TA_SUD.pdf
2. Поліщук М. Я. Медіація як спосіб вирішення цивільно-правових спорів : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2017. 225 с.
3. Цувіна Т. А. Впровадження інституту присудової медіації як перспективний напрямок реформування цивільного процесуального законодавства України. *Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства*, 2017. С. 195-200.
4. К. Токарева. Моделі медіації та перспективи їх впровадження в Україні. *Наукові записки: Серія Право. Випуск 6. Спецвипуск*. 2019. Том 2. С.32-37.
5. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII. Відомості Верховної Ради України, 2017. № 48, стор. 5, ст. 436.
6. Шелехова Г., Рубаненко А. Які можливості дає сторонам урегулювання спору за участю судді. *Газета Закон і Бізнес*, 2018. URL: <https://zib.com.ua/>

Grachuk V. Models of mediation as a way of alternative dispute resolution. *The study is devoted to the analysis of mediation models based on a functional approach with a certain degree of conditionality and on the basis of generalization of their functional characteristics. The concept of mediation model is revealed, features of facilitative, evaluative, transformative and narrative models are described.*

Keywords: *dispute, conflict, mediation models, dispute settlement with the participation of a judge.*

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ ОРГАНАМИ ПРОБАЦІЇ**А. П. Гусак**

Пробація є новим напрямом у загальній системі кримінального судочинства. Проте за короткі терміни вона виявилась дуже ефективною у вирішенні поставлених завдань. Метою пробації є забезпечення соціальної безпеки, що в загальному розумінні означає роботу над подоланням сучасних загроз; ця безпека стосується здатності суспільства існувати у своєму нинішньому стані, незважаючи на зміну умов та можливих чи реальних загроз. Основою забезпечення громадського порядку і безпеки в країні є загальні принципи: законність, стабільність і безпека, узгодження життєво важливих інтересів людей, суспільства і держави тощо. Основними пріоритетами розвитку інституту пробації на найближчі роки є наступні напрямки: розвиток співпраці з судами, прокуратурою, юридичними фірмами, центрами безоплатної правової допомоги, поліцією та іншими суб'єктами правосуддя; подальше впровадження заходів щодо комунікаційної політики пробації; поглиблення співпраці з громадою для розширення практики підтримки пробації за допомогою регіональних програм.

Ключові слова: пробація, забезпечення соціальної безпеки, виправлення правопорушників, функції органів пробації.

Пробація є відносно новим напрямом у загальній системі кримінального судочинства. Але навіть на короткі терміни випробувальний термін виявився дуже ефективним у вирішенні поставлених завдань. Те, що протягом століть запроваджувалося в інших країнах, відбулося в Україні за кілька років, і реформа пробації вважається однією з найуспішніших.

5 лютого 2015 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про пробацію», який визначив національну модель пробації та враховав стандарти пробації, викладені в Рекомендації СМ/Rec (2010) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про Правила Ради Європи про пробацію. Відповідно до закону, пробація розглядається не лише як альтернатива ізоляції правопорушників від суспільства, а й як захід кримінально-правового та соціально-виховного впливу. Одним із компонентів пробації в цій рекомендації є нагляд за правопорушниками, який слід розглядати не лише як функцію контролю, а й як засіб надання поради, допомоги чи створення стимулів для правопорушників [2].

Далі, у програмі реформування у сфері пробації Кабінет Міністрів України розпорядженням від 13.09.2017 р. № 655-р затвердив пропозиції Міністерства юстиції України про створення з 1 січня 2018 року державної установи «Центр пробації». Центр пробації офіційно запрацював 4 квітня 2018 року.

Метою пробації є забезпечення соціальної безпеки, що в загальному розумінні означає роботу над подоланням сучасних загроз; ця безпека стосується здатності суспільства існувати у своєму нинішньому стані, незважаючи на зміну умов та можливих чи реальних загроз. Основою забезпечення громадського порядку і безпеки в країні є загальні принципи: законність, стабільність і безпека, узгодження життєво важливих інтересів людей, суспільства і держави тощо.

Хоча метою та підставою засудження особи є все-таки соціальна безпека, досягти цього можна лише за умови, що правопорушник не лише готовий, а й здатний підкорятися закону та забезпечувати власну безпеку після засудження та відбуття покарання. Тому виправлення людей є одним із засобів досягнення основної мети пробації.

Виправлення правопорушників є однією з цілей покарання і передбачає усунення наслідків покарання, які призводять до тенденції правослухняної поведінки, а головне – тенденції не вчиняти нових злочинів, тобто не становитиме небезпеки для суспільства.

Для правопорушника створюються умови для запобігання новим злочинам у зв'язку з наслідками покладених на нього покарань чи обов'язків, які позбавляють його можливості вчиняти нові злочини. Такий результат, безумовно, може бути досягнутий при виконанні вироку, коли особа поставлена в умови, які істотно перешкоджають або повністю позбавляють її можливості для нових злочинних порушень. Однак цього можна досягти й шляхом постійного контролю за своєю поведінкою, виконанням покладених обов'язків, що має поєднуватися з відповідною соціально-виховною роботою та законним задоволенням наявних потреб. Все це дає реальну можливість змінити концепцію та відмовитися від тенденції надмірного покарання в судовій практиці.

Відповідно до критеріїв організації діяльності служб пробації країн-членів Ради Європи, що містяться в Рекомендації СМ/Rec (2010) 1 Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробацію, до функцій пробації можуть бути включені: доповідь суду, громадські роботи, здійснення нагляду, робота із сім'єю засудженого, електронний моніторинг, постпенітенціарний контроль, допомога в соціальній адаптації, робота служби пробації із засудженими – іноземними громадянами і громадянами держави, засудженими за кордоном.

Зазначимо, що науковці та експерти інших відомств продовжують давати рекомендації щодо подальшого розширення завдань та функцій, покладених на органи пробації [1].

Основні переваги пробації полягають у наступному:

- для правопорушників - можливості не відриватися від суспільства; збереження родинних зв'язків, роботи та житла; подолання шкідливих звичок та зміна кримінальних тенденцій; отримання підтримки на шляху до змін та реалізації свого потенціалу;

- для суспільства - справедливе правосуддя (вибір покарання, необхідне і адекватне виправлення); безпечне суспільство;

- для країни - зниження витрат на утримання злочинців у місцях позбавлення волі; запобігання повторним злочинам; зменшення злочинності та кількості ув'язнених; відповідність міжнародним стандартам та європейським цінностям [3].

Пробація є досить новою системою для України, і на відміну від інших країн, характеризується введенням нових функцій і призначенням нових завдань з дуже обмеженим часом і обмеженими ресурсами [3].

Основними досягненнями пробації є затвердження пробаційних програм (регіональні цільові програми фінансуються з місцевих бюджетів) [3]; створення вертикалі прес-офіцерів у регіональних відділеннях пробації, налагодження співпраці з державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, громадськими організаціями та волонтерами для задоволення потреб суб'єктів пробації в усіх сферах життя (мінімізувати ризик скоєння фактору ризику рецидиву).

Основними ж пріоритетами на найближчі роки є наступні напрямки: розвиток співпраці з судами, прокуратурою, юридичними фірмами, центрами безоплатної правової допомоги, поліцією та іншими суб'єктами правосуддя; подальше впровадження заходів щодо комунікаційної політики пробації; поглиблення співпраці з громадою для розширення практики підтримки пробації за допомогою регіональних програм, розробки ресурсного фонду для обслуговування клієнтів пробації; розробка кадрової та волонтерської стратегії з врахуванням міжнародного досвіду; розробка критеріїв оцінки ефективності діяльності офіцерів пробації; створення електронної бази даних суб'єктів судового розгляду та автоматизація статистики.

Джерела та література:

1. Бабич С. О. Доекстрадиційна наглядова пробація як новітній механізм дотримання верховенства права. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14730/>
2. Рекомендації CM/Rec(2010)1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про Правила Ради Європи про пробацію (неофіційний переклад). URL: <https://rm.coe.int/16806f4097>
3. Розвиток пробації в Україні. URL: <http://www.probation.gov.ua>
4. Ягунов Д. В. «Тонка червона лінія» інституту пробації в Україні. Теоретичні та практичні аспекти інституту пробації в Україні : матеріали Міжнародного круглого столу, м. Київ, 22 червня 2018 р. Київ : Національна академія прокуратури України, 2018. С.146-150.

Husak A. Current state of crime prevention by probation authorities. *Probation is a relatively new area in the general criminal justice system. However, in a short period of time, probation turned out to be very effective in solving the set tasks. The purpose of probation is to ensure social security, which in general means work to overcome modern threats; this security refers to society's ability to exist in its current state despite changing conditions and possible or actual threats. The basis for ensuring public order and security in the country are general principles: legality, stability and security, coordination of the vital interests of people, society and the state, etc. The main priorities for the development of the probation institute for the coming years are the following directions: development of cooperation with courts, prosecutor's office, law firms, free legal aid centers, police and other subjects of justice; further implementation of measures regarding communication policy of probation; deepening cooperation with the community to expand the practice of probation support through regional programs.*

Keywords: *probation, provision of social security, correction of offenders, functions of probation bodies.*

СУБ'ЄКТИ ВІДНОСИН, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ СТВОРЕННЯМ ТА ВИКОРИСТАННЯМ ФОТОГРАФІЧНИХ ТВОРІВ

О. П. Гусақ, Т. П. Гусақ

Науковий керівник: д.ю.н., проф. **О. О. Кваша**

Для того, щоб дослідити фотографічний твір як об'єкт авторського права, потрібно встановити суб'єктів відносин, пов'язаних зі створенням та використанням фотографічних творів. Вказано, хто є первинним суб'єктом авторського права на фотографічний твір, яким чином користуються правами співавтори, малолітні особи, неповнолітні особи та іноземні

громадяни. Також досліджено проблеми щодо авторського права на фотографічний твір, що виникають у разі зображення фізичної особи на такому творі.

Ключові слова: «авторське право», «фотографічний твір», «автор фотографічного твору», «портфоліо».

Відповідно до законодавства України, а саме ч. 1 ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [1] та ч. 1 ст. 435 ЦК України [2], автор твору є первинним суб'єктом і саме йому належить авторське право. Крім того, існує презумпція авторства: автором є та особа, яка вказана на оригіналі примірнику твору, якщо немає доказів протилежного.

Законом України «Про авторське право і суміжні права» визначено, що автор фотографічного твору отримує авторське право внаслідок факту його створення. Реєстрація фотографічного твору, опублікування твору, чи виконання будь-яких інших дій не є обов'язковими [1].

Згідно із вказаними положеннями автор володіє авторським правом на фотографічний твір одразу після натиску кнопки спуску на фотоапараті. Для уникнення спірних ситуацій можна скористатися такою практичною порадою: публікувати фотографічний твір не в повному обсязі. Таким чином, у автора фотографічного твору завжди буде доказ у вигляді оригіналу.

Автором фотографічного твору може бути будь-яка фізична особа, не зважаючи на вік, стан дієздатності, громадянство або відсутність громадянства.

Спільна творча діяльність щодо створення фотографічного твору називається співавторством, при цьому, якщо фотографічний твір був створений кількома авторами, авторське право буде належати усім авторам.

Малолітні особи (особи віком до чотирнадцяти років) можуть користуватися особистими немайновими правами на фотографічний твір (ст. 31 ЦК України). Таким чином, у разі створення малолітньою особою фотографічного твору особисті немайнові права на цей твір така особа реалізовує самостійно, а майнові реалізуються через їхніх батьків або опікунів від імені цих осіб. У разі укладення договору стороною є малолітня особа.

Особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років самостійно реалізовує особисті немайнові та майнові права на фотографічний твір (ст. 32 ЦК України). Особа, визнана судом недієздатною, реалізовує права на фотографічний твір виключно через законного представника (опікуна) особи.

Іноземний громадянин та особа без громадянства буде мати тотожні з громадянами України права, що передбачені законодавством України.

Спадкоємці також можуть володіти авторськими правами на фотографічний твір. Разом з тим особисті немайнові права неможливо відчужити, тому переходити у спадщину можуть лише майнові права.

Майнові права на службовий фотографічний твір належать працівникові, що створив цей твір, та роботодавцю, якщо у договорі не встановлено інше.

Науковцями досліджуються також проблеми щодо авторського права на фотографічний твір, що виникають у разі зображення фізичної особи на такому творі.

Скупність виконаних робіт, які готові для показу евантуальному покупцеві фотографом, дизайнером чи моделлю, визначається як портфоліо [3, с. 54-61].

Для створення портфоліо необхідна участь різних творчих груп: стилісти, режисер, модельєри, перукарі, художник і (або декоратор) та ін. У деяких з цих учасників можуть виникнути авторські права, оскільки у процесі створення фотографічного твору можуть виникнути інші об'єкти авторського права (схема 1).

Результати діяльності перукарів, візажистів, стилістів не є об'єктами інтелектуальної власності.

Оскільки особа, для якої створюється портфоліо, не отримує плату за фотографування, то використання фотографічних творів без її дозволу буде вважатися порушенням (ч. 2 ст. 308 ЦК України) [2]. Отже, для використання фотографічних творів фотографу потрібно отримати дозвіл, що оформляється як ліцензійний договір.

Кирилюк А. В. досліджувала питання щодо творчого внеску особи, яку фотографують. На її думку якщо така особа, позуючи, лише втілює задум фотографа, тобто виконує тільки технічну роботу, в її діях відсутній критерій творчості і в неї не виникає авторських прав. [4, с. 606-609].

Інший випадок, коли в діях особи, що позує, присутній критерій творчості (наприклад, модель самостійно обрала позу свого тіла, поєднала його з іншими предметами тощо), то вона, відповідно, може бути співавтором фотографічного твору [5, с. 75-79], Лещенко А. В. [6] та Вязанкіна Н. А. [7, с. 45] дотримуються аналогічної позиції.

Ця позиція є дискусійною, оскільки у такому випадку йдеться виключно про охорону певного зовнішнього вигляду (зображення особи), який є оригінальним, має особливий стиль, а також про право на власну індивідуальність (зовнішність чи створений зовнішній вигляд). Для того, щоб визначити творчий характер фотографічного твору слід звертати увагу на ракурс фотографування, на налаштування об'єктиву тощо, тобто не на те, що є на ньому зображено, а на те яким чином відбувалося фотографування [8, с. 41].

Кулініч О. О. вказує, що, враховуючи ст.ст. 1, 13 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [1], для визнання особи, що позує, співавтором фотографічного твору потрібно довести, що цією особою був внесений творчий вклад під час створення твору. Таким вкладом може вважатися: налаштування фотоапарата, фотографування із встановленням автоспуску, обрання ракурсу тощо, тоді її можна називати співавтором чи автором твору (відповідно до обставин) [9, с. 349-359].

Важливо зазначити, що співавторство можна встановити лише за отриманим результатом, а не за процесом роботи. Після створення спільного фотографічного твору співавтором необхідно укласти угоду для того щоб полегшити подальше використання твору. Відповідно до ст. 13 Закону України «Про авторське право та суміжні права» право використовувати чи публікувати твір належить всім співавторам [1]. При нероздільному співавторстві жоден з учасників не може безпідставно відмовити іншим використовувати, публікувати чи змінити твір [4, с. 66-609].

Кирилюк А.В. розглянула ситуацію, коли участь у фотозйомці беруть три суб'єкта: фотограф, модель (особа, що позує), а також агенція (роботодавець моделі). Така ситуація передбачає укладання договору між агенцією та фотографом. Якщо агенція надає моделі лише як статистів, то володіти авторськими правами буде фотограф самостійно. Якщо ж фотограф передбачає, що моделі будуть брати творчу участь у процесі створення фотографічного твору, то між фотографом та агенцією має бути укладений договір, у якому необхідно зробити застереження про творчий внесок у створення фотографії. Частина майнових авторських прав на створені за участю моделі в порядку виконання службових обов'язків фотографії будуть належати агенції як роботодавцю. Між агенцією та моделлю має бути теж укладений договір про виплату авторської винагороди за створення та використання службового твору (ст. 16 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [1]).

Джерела та література:

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-XII : станом на 5 січ. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>.
2. Цивільний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
3. Вовк О. Б., Андруник В. А. Об'єкти та суб'єкти фотографування у контексті авторського права. Інформаційні системи та мережі : зб. наук. пр. відп. ред. В. В. Пасічник. Л. : Вид-во Львів. політехніки, 2009. С. 54-61. (Вісник / Нац. ун-т «Львів. політехніка»; № 653).
4. Кирилюк А. В. Учасники процесу створення фотографії. Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2017 р.). У 2-х т. Т. 2. відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса: Гельветика, 2017. С. 606-609.
5. Омельчук К. До питання про авторські права на фотографію. Право України. 2003. № 4. С. 75-79.
6. Лещенко А. В. Авторское право на фото. URL: <http://pj.od.ua/ru/articles/view.php?id=16>
7. Вязанкина Н. А. Проблемы авторского права на фотографические произведения. Збірник тез наукових робіт учасників III Міжнародної цивілістичної наукової конференції студентів та аспірантів 4-5 квітня 2008 р. О., 2008. С. 45-46.
8. Бабкин С. А. Интеллектуальная собственность в сети. М.: АО «Центр ЮрИнфоР». 2006. 512 с.
9. Кулініч О. О. Авторське право на фотографічні твори та право фізичної особи на власне зображення: визначення напрямків наукового дослідження. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2012. Т. 1. С. 349-359.

Husak O., Husak T. Subjects of relations related to the creation and use of photographic works. *In order to investigate a photographic work as an object of copyright, it is necessary to establish the subjects of relations related to the creation and use of photographic works. It is indicated who is the primary subject of copyright for photographic work, and how co-authors, minors, minors, and foreign citizens use the rights. The problems regarding the copyright of photographic work, which arise in the case of the image of a natural person in such a work, have also been investigated.*

Keywords: "copyright", "photographic work", "photographic work author", "portfolio".

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

М. С. Долинська

Дослідження присвячено проблемам захисту цивільних прав військовослужбовців в умовах воєнного стану в Україні. Охарактеризовано коло суб'єктів уповноважених в умовах воєнного стану на посвідчення заповітів та окремих видів довіреностей. Надання права укладати довіреності та заповіти за спрощеною процедурою є одним із важливих способів захисту прав та законних інтересів захисників нашої держави.

Ключові слова: довіреність, заповіт, військовослужбовці, командир (начальник), воєнний стан.

Війна в Україні вплинула на все життя держави, суспільства та кожного громадянина, в тому числі на здійснення особами своїх прав та інтересів у різних сферах (цивільних, спадкових, сімейних).

28 лютого 2022 року Кабінетом Міністрів України прийнято постанову № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» [1], щодо особливостей провадження нотаріальної діяльності під час воєнного стану в державі.

Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» від 06 березня 2022 року № 209 [2] запроваджено суттєві зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 164, та які, серед іншого, стосувалися питань посвідчення заповітів новими квазінотаріальними органами держави. Зокрема, доповнено попередню постанову новим пунктом четвертим та встановлено, що «в умовах воєнного стану довіреності, крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, управління та розпорядження корпоративними правами та заповіти військовослужбовців Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також працівників правоохоронних (спеціальних) органів, органів цивільного захисту, які залучаються до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії іноземної держави, можуть посвідчуватися командиром (начальником) цих формувань (органів) або іншою уповноваженою таким командиром (начальником) особою з подальшим надсиланням таких заповітів через Генеральний штаб Збройних Сил, Міністерство оборони, відповідний правоохоронний (спеціальний) або інший орган до Міністерства юстиції або його територіального органу для забезпечення їх реєстрації нотаріусами в Єдиному реєстрі довіреностей, Спадковому реєстрі» [2].

О. Кухарев зауважує, що відбулося розширення переліку осіб, що наділені правом посвідчувати заповіти [3]. Річ в тім, що це стосується також посвідчення окремих видів довіреностей.

Наступні значущі зміни щодо порядку посвідчення окремих довіреностей, заповітів вищевказаними органами відбулися згідно постанови Кабінету Міністрів № 480 від 19 квітня 2022 року «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» [4], якою у новій редакції викладено пункт четвертий постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 164.

Аналізуючи вищевказані зміни приходимо до висновку, що:

по-перше, розширено перелік суб'єктів, уповноважених на посвідчення заповітів, надано право начальнику табору (установи, де створено дільницю) для військовополонених посвідчувати заповіти військовополонених;

по-друге, заборонено новопризначеним органам квазінотаріату посвідчувати довіреності на розпорядження цінними паперами;

по-третє, зобов'язано осіб, уповноважених на посвідчення довіреностей та заповітів, укладати їх згідно з вимогами Порядку посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 15 червня 1994 року № 419 (у редакції постанови від 06 липня 2006 року № 940). При цьому, відповідні зміни щодо розширення видів нових суб'єктів, уповноважених на посвідчення окремих видів довіреностей та заповітів не було внесено до вищевказаного Порядку.

Ми вважаємо, що зміни щодо переліку осіб, уповноважених на посвідчення заповітів та довіреностей повинні стосуватися також норм статей 245 і 1252 Цивільного кодексу України, так і норм статті 40 Закону України «Про нотаріат».

Оскільки лише 28 квітня 2022 року вказана постанова набула чинності, тому з 6 березня 2022 року до 27 квітня 2022 року новими вищевказаними органами квазінотаріату не було обов'язковим до виконання положення вимог Порядку посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених.

Осіб, які вправі скласти заповіти та довіреності в умовах воєнного стану, згідно з вищевказаними Постановами Кабінету Міністрів, варто поділити на три окремі групи.

До першої групи відносяться військовослужбовці Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів військових формувань, які мають право скласти заповіти та довіреності,

крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, управління і розпорядження цінними паперами, корпоративними правами.

Другу групу складають працівники правоохоронних (спеціальних) органів, органів цивільного захисту, які залучаються до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії іноземної держави, які мають право скласти заповіти та довіреності, крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, управління і розпорядження цінними паперами, корпоративними правами.

До третьої групи відносяться військовополонені, які мають право лише скласти заповіти.

Суб'єктами, які вправі посвідчувати заповіти та окремі види довіреностей (органи квазінотаріату) від вищевказаних осіб в умовах воєнного стану є:

- командир (начальник) або уповноважена таким командиром (начальником) особа Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів військових формувань, а також правоохоронних (спеціальних) органів, органів цивільного захисту, які залучаються до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії іноземної держави;

- начальник табору (установи, де створено дільницю) для військовополонених.

Українським законодавством, незалежно від того суб'єкта уповноваженого, на посвідчення заповіту (нотаріуса, посадової особи органу місцевого самоврядування, відповідної посадової чи службової особи, в тому числі командира (начальника) або уповноважена таким командиром (начальником) особи) встановлено однаковий загальний порядок укладення та посвідчення заповітів [5].

На нашу думку, посвідчені вищезазначеними особами довіреності та заповіти слід вважати прирівняними до нотаріально посвідчених.

Характеризуючи історичний досвід щодо компетенції посадових, службових осіб, які вчиняють дії, прирівняні до нотаріально посвідчених, на нашу думку, є необхідність як в збереженні повноважень в посвідченні заповітів та довіреностей, а також в розширенні повноважень вищевказаних органів щодо засвідчення справжності підпису на документах, що прирівнюються до нотаріально посвідчених [6, с. 62]. Особливо це стосується випадків складання довіреностей на оформлення спадкових прав, особливо заява про прийняття спадщини або про відмову від неї подається спадкоємцем особисто.

Надання права укладати довіреності та заповіти за спрощеною процедурою є одним із важливих способів захисту прав та законних інтересів захисників нашої держави.

Джерела та література:

1. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року за № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text>.

2. Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 06 березня 2022 року за № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF#n2>

3. Кухарев Олександр. Проблеми здійснення спадкових прав в умовах воєнного стану. 7 жовтня 2022 року. URL: <https://sud.ua/uk/news/blog/251193-problemi-zdiysnennya-spadkovikh-prav-v-umovakh-voennogo-stanu>.

4. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2022 року за № 480. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/480-2022-%D0%BF#n2>

5. Dolyńska Mariia. Theoretical-legal and applied aspects of the notarial procedure concerning the certification of wills | *Development trends in legal science and practice: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine: monograph* | edited by authors. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2018. p. 62-84.

6. Долинська М. С. До питання компетенції посадових і службових осіб, які вчиняють дії, прирівняні до нотаріально посвідчених. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2017. Вип. 3. С. 55-65.

Dolynska M. Some aspects of the protection of civil rights of military officers of the armed forces of Ukraine under the conditions of the state of martial. *The research is devoted to the problems of protecting the civil rights of military personnel under the conditions of martial law in Ukraine. The circle of subjects authorized under martial law to certify wills and certain types of powers of attorney is described. Granting the right to conclude powers of attorney and wills under a simplified procedure is one of the important ways to protect the rights and legitimate interests of the defenders of our state.*

Keywords: *power of attorney, testament, military personnel, commander (chief), martial law.*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

I. М. Жевнеров

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Ю. О. Фідра

У доповіді розкриваються питання, пов'язані із сучасним станом дотримання гарантованого особам конституційного права на судовий захист та доступ до правосуддя в умовах воєнного стану. Наголошено на необхідності вжиття ефективних заходів для забезпечення цього права в умовах війни. Водночас, з метою реалізації права громадян на судовий захист, активно відбувається процес впровадження розширених можливостей дистанційного правосуддя для безпеки учасників та економії коштів.

Ключові слова: *доступ до правосуддя, судовий захист, воєнний стан, дистанційне правосуддя, оптимізація судового процесу.*

Згідно зі статтею 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Відповідно до положень статті 64 Конституції України, передбачені статтею 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану. Тому стаття 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1] визначає, що у період дії воєнного стану повноваження судів не можуть бути припинені. Статтею 26 цього Закону врегульовано особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. Зокрема, у статті вказано, що правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється.

Формально введення воєнного стану не впливає на процес здійснення судочинства. Однак на практиці забезпечити безперебійну роботу судів в період війни непросто. Але Україна, незважаючи на війну з РФ, змогла швидко адаптувати роботу судової системи в цих надскладних умовах та активно продовжує процес втілення реформ, що наближають нашу державу до повноцінного членства в ЄС.

На період дії правового режиму воєнного стану в Україні не було скасовано чи зупинено дію Указу Президента України від 11 червня 2021 року № 231, яким затверджено «Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки» [2]. Стратегією визначено основні засади та напрями сталого функціонування і розвитку системи правосуддя в Україні, з урахуванням кращих міжнародних стандартів та практик, зокрема, усунення перешкод в доступі до правосуддя; досягнення належного рівня упровадження цифрових технологій у здійсненні правосуддя; подолання надмірної тривалості розгляду справ у судах; запровадження можливості розгляду онлайн певних категорій справ

незалежно від місцезнаходження сторін і суду та інших сервісів електронного судочинства тощо.

Реалії воєнного стану нинішньої України свідчать, що реалізація зазначених завдань, унормованих цією Стратегією, необхідна вже тепер. Тому її недоцільно і навіть неможливо відкладати на потім, на період мирного часу. Діяти потрібно саме зараз. Одним з основних і дуже актуальних завдань судової влади в умовах воєнного стану в Україні залишається впровадження розширених можливостей дистанційного правосуддя задля оптимізації судового процесу, забезпечення безпеки учасників та економії коштів.

Учасники судових процесів все активніше використовують своє право на дистанційну участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції під час трансляції з іншого суду або за допомогою власних технічних засобів. Це пов'язано значною мірою з тим, що негативні наслідки військової агресії проти України, небезпеки ракетних та інших обстрілів, дефіцит палива та порушення транспортного сполучення між містами значно ускладнюють пересування учасників процесу до інших регіонів України. Суди всіляко сприяють реалізації прав громадян на дистанційну участь в судовому засіданні. Однак маємо нову проблему з безперерйним електропостачанням приміщень судів. Через періодичну відсутність електропостачання та якісного інтернет-зв'язку в судовому засіданні не завжди вдається технічно забезпечити трансляцію з інших приміщень, тому знову виникає необхідність відкладення судових засідань з об'єктивних причин.

Голова Державної судової адміністрації України, з метою забезпечення безперервної роботи судів під час війни, як це визначено законом, звернувся до прем'єр-міністра України, Міністерства енергетики, НЕК УкрЕнерго з тим, аби всі суди без виключення віднесли до об'єктів критичної інфраструктури і було розглянуто можливість забезпечення цілодобового та безперерйного постачання електроенергії до судових установ. Очільник Уряду дав відповідне доручення опрацювати це питання.

Про виклики, які стоять перед судовою владою на десятому місяці повномасштабної війни, говорили під час XI Судового форуму, присвяченого воєнній трансформації правосуддя. У спеціальному інтерв'ю в рамках XI Судового форуму голова Верховного Суду Всеволод Князев зауважив, що вирішення питання щодо організації роботи судів в умовах відсутності електроенергії залежить від кількох чинників, насамперед – від фінансування судової влади та внесення змін до процесуальних кодексів, які б дозволили спростити процедуру технічної фіксації судових засідань. Він повідомив, що видатки держбюджету на органи державної влади наступного року будуть скорочені на 10%. Ситуація, в якій опиниться судова система, ускладнюється значною кількістю пошкоджених, зруйнованих і розграбованих окупаційною армією приміщень судів. Також Голова ВС поінформував, що на сьогодні суттєвого зрушення в питанні впровадження дистанційного правосуддя немає, однак робота над цим триває. Всеволод Князев переконаний, що можливість здійснення правосуддя в дистанційному режимі необхідна не тільки у зв'язку з пандемією та війною, а й з огляду на важливість позитивного розвитку судової системи. До того ж це значно покращить ситуацію з доступом до правосуддя для учасників процесу [3].

21 листопада 2022 року судді Верховного Суду взяли участь у черговому засіданні робочої групи з підготовки практичного посібника щодо проведення дистанційних судових слухань, який розробляють експерти Європейської комісії з питань ефективності правосуддя (СЕРЕЈ). Засідання було організовано спільно проектом Ради Європи «Підтримка судової влади України в забезпеченні кращого доступу до правосуддя» та СЕРЕЈ. Основні положення посібника презентували експерти СЕРЕЈ. Посібник розробляється для того, щоб запропонувати ефективні механізми здійснення судочинства в умовах воєнного та надзвичайного стану. Він не встановлює обов'язкових правових стандартів і презюмує повагу до правил національного правосуддя. Цей посібник може застосовуватись у цивільному, господарському, адміністративному та кримінальному судочинстві задля полегшення організації дистанційного судового розгляду та забезпечення ефективної реалізації права на справедливий суд.

Співкері повідомили, що співпраця Верховного Суду та СЕРЕЈ в межах реалізації вказаного проекту Ради Європи розпочалася задовго до повномасштабного вторгнення росії в Україну. Це свідчить про те, що питання щодо проведення дистанційних судових слухань є

актуальними не лише для екстраординарної ситуації, в якій тепер діють суди України, а й для мирного часу. Зрозуміло, що в умовах воєнного стану та безпрецедентних безпекових викликів питання доступу до правосуддя загострилося. Одним із головних завдань для судової системи сьогодні є пошук якомога кращих та ефективніших відповідей на нові виклики. Тому ми сподіваємося також на допомогу наших європейських колег. Практичний посібник, який розробляють експерти СЕРЕЖ, міститиме критерії проведення дистанційних слухань за європейськими стандартами, а також відповіді на найпоширеніші запитання, що можуть виникнути в суддів, секретарів судового засідання, технічних співробітників та юристів-практиків під час організації та участі в судових засіданнях онлайн.

Також спікери відмітили інший важливий спільний з європейськими експертами напрям діяльності – це аналіз чинного правового поля щодо дистанційного правосуддя та напрацювання пропозицій з удосконалення процесуального законодавства, зокрема, в частині надання можливості дистанційної участі в засіданні суддям та секретарям судового засідання. Ця робота допоможе утвердити в Україні стандарти європейського судочинства [4].

З метою оптимізації судових процесів Верховний Суд виступив з ініціативою, яка стосується законодавчих змін для забезпечення безпеки всіх учасників судового процесу. Зокрема, розроблено пропозиції про внесення змін до КАС України, ЦПК України та ГПК України щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану, а саме розгляду справ у режимі онлайн та участі секретарів і суддів із підключенням з безпечних місць. Прийняття такої ініціативи важливе для забезпечення сталості правосуддя та убезпечення учасників судового процесу, представників апарату суду і суддів.

Комітет Верховної Ради України з питань цифрової трансформації також підтримав законопроект № 6126 від 01.10.2021 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо покращення доступу громадян до правосуддя» [5], яким запропоновано внести зміни до частин четвертої і п'ятої статті 336 КПК України, що нададуть можливість учасникам кримінального провадження використовувати власні технічні засоби зв'язку із забезпеченням належної правової процедури, прав та інтересів учасників кримінального провадження та особливостей підтвердження їх осіб; можливість перебувати в одному приміщенні з використанням власних технічних засобів як для одного, так і для декількох учасників кримінального провадження. Це надасть учасникам кримінального провадження реальну можливість за наявності у них відповідних технічних можливостей брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів, а в суду з'явиться більше можливостей провести розгляд судової справи у розумні строки.

Дистанційний вид роботи активно впроваджується у судовій системі не лише для оптимізації судових процесів, а й для підвищення кваліфікації суддів і працівників суду, що є не менш важливим для ефективного виконання завдань правосуддя, а також для забезпечення безпеки працівників судів та учасників судових процесів. Протягом усього часу дії на території України умов воєнного стану Національна школа суддів України спільно з Верховним Судом систематично проводить дистанційне навчання з підвищення кваліфікації суддів і працівників апарату судів з актуальних питань роботи у воєнний час, особливостей організації роботи судових установ, заборон та обмежень під час воєнного стану, забезпечення безпеки відвідувачів і працівників судів, формування навиків психологічної та домедичної допомоги у вимірах воєнного стану, щодо розгляду окремих категорій судових справ, – і все це з метою недопущення порушення прав громадян та забезпечення їх доступу до правосуддя, а також їх безпеки у складних для всіх умовах воєнного стану в державі.

Джерела та література:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Указ Президента України від 11 червня 2021 року № 231 про затвердження «Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>

3. Спеціальне інтерв'ю голови Верховного Суду Всеволода Князева в рамках XI Судового форуму Воєнна трансформація правосуддя. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1355565/>

4. Матеріали засідання робочої групи з розроблення практичного посібника щодо проведення дистанційних судових слухань, який розробляють експерти Європейської комісії з питань ефективності правосуддя(СЕПЕJ).URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1349981/>

5. Законопроект №6126 від 01.10.2021 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо покращення доступу громадян до правосуддя». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/27875>

Zhevnierov I. Current issues features of providing access to justice in Ukraine during the conditions of marital state. *The report discloses issues related to the specifics of individuals' realization of their guaranteed constitutional right to judicial protection and access to justice under martial law. The need to take effective measures to ensure this right in war conditions is emphasized. At the same time, in order to realize the right of citizens to judicial protection, the process of introducing enhanced possibilities of remote justice for the safety of participants and cost savings is actively underway.*

Keywords: *access to justice, judicial protection, martial law, remote justice, optimization of the judicial process.*

ПОЗАСУДОВИЙ ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ВЛАСНІСТЬ

Ю. О. Заїка

Законодавець передбачає як судовий захист цивільних прав, так і захист нотаріусом, зокрема, шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі. Проте виникає проблема щодо співвідношення строків захисту цивільних прав нотаріусом і строками позовної давності.

Ключові слова: *захист цивільних прав, захист цивільних прав нотаріусом, позовна давність, поновлення строків позовної давності.*

У будь-якому цивілізованому суспільстві відноси́нам власності мають необхідну правову регламентацію і правовий захист. У ст. 1 Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. зазначено: «Кожна фізична особа або юридична особа має право мирно володіти своїм майном» [1]. Право на захист з'являється у особи у момент порушення або оспорування її права.

Під способами захисту цивільних прав традиційно розуміють визначені законодавством заходи, які можуть бути застосовані особою для захисту своїх цивільних прав та спрямовані на припинення правопорушень та відновлення порушених прав [2, с. 139].

Цивільне законодавство визначає заходи, які можуть бути застосовані особою для захисту своїх суб'єктивних цивільних прав та на їх відновлення.

Об'єктами права власності виступають об'єкти цивільних прав, які мають речово-правовий характер, існують об'єктивно в тій чи іншій матеріалізованій формі, доступній для реального володіння, користування та розпорядження [3, с. 206-207]. Самостійним об'єктом цивільно-правових відносин можуть виступати і гроші (договір дарування, договір позики, кредитний договір [4, с. 75]).

При захисті порушених майнових прав особа може звернутися до суду, а в окремих випадках отримати захист за спрощеною процедурою від нотаріуса, зокрема, відповідно до ст. 18 ЦК України нотаріус здійснює захист цивільних прав шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі у випадках і в порядку, встановлених законом.

Незважаючи на те, що у ст. 18 ЦК України йдеться про захист нотаріусом лише «цивільних прав» Є. О. Харитонов слушно зазначає, що положення цієї норми рівною мірою стосуються захисту як цивільних прав, так і цивільних інтересів [5, с. 23-24].

Нотаріус в відміну суду не встановлює права та обов'язки контрагентів за договором, не розв'язує договірний конфлікт, а лише підтверджує право однієї із сторін на стягнення і надає можливість кредитуру у позасудовому порядку примусити боржника виконати зобов'язання за договором. У ст. 87 Закону України «Про нотаріат» передбачено право нотаріуса для стягнення грошових сум вчиняти виконавчі написи на документах, що встановлюють заборгованість. Перелік документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 р. № 1172. Для стягнення заборгованості за нотаріально посвідченим договором і одержання виконавчого напису відповідно до п. 1 Переліку нотаріусу надаються:

- а) оригінал нотаріально посвідченого договору;
- б) документи, що посвідчують безспірність заборгованості боржника та встановлюють прострочення виконання зобов'язання.

Проте категорія «безспірність заборгованості» законодавцем не визначена і зміст цього поняття тлумачиться нотаріусом у кожному конкретному випадку. Згідно ст. 4 Закону «Про нотаріат» нотаріус має право: витребувати від фізичних та юридичних осіб відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій, а у ст. 46 Закону зазначено, що неподання відомостей та документів на вимогу нотаріуса є підставою для відкладення, зупинення вчинення нотаріальної дії або відмови у її вчиненні. Відповідно до ст. 88 Закону «Про нотаріат» нотаріус вчиняє виконавчий напис, якщо подані документи підтверджують безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем та за умови, що з дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років.

За ст. 12 Закону України «Про виконавче провадження» виконавчі документи можуть бути пред'явлені до примусового виконання протягом трьох років. Отже після вчинення нотаріального напису про стягнення з боржника грошової суми порушене право вважається захищеним у позасудовий спосіб відповідно до чинного законодавства і кредитуру не має необхідності вдаватися до судового захисту.

Проте вчинення нотаріусом нотаріального напису про стягнення боргу не означає поновлення порушеного права, оскільки боржнику надано право оспорювати такий напис у суді, якщо він вважає, що такий напис вчинено нотаріусом з порушенням встановленої процедури, або ж якщо він вважає, що у кредитора відсутні підстави для стягнення. І слушним стає запитання щодо правової природи строку, який починає обраховуватися від моменту оскарження такого напису у суді - до моменту вступу в законну силу рішення суду, щодо правомірності чи неправомірності такого напису.

В судовій практиці зустрічаються справи, коли суди роками розглядають позови боржника, щодо правомірності виконавчого напису нотаріуса і стягнення суми боргу у безспірному порядку. Протягом цього часу позивач не бачить сенсу звертатися за судовим захистом, оскільки є вже вчинений нотаріусом виконавчий напис про стягнення. Як наслідок має місце ситуація, коли позовна заява боржника задовольняється, а кредитор, який надалі звертається за судовим захистом, його не отримує у зв'язку із пропуском строку позовної давності. Інститут позовної давності слугує усталеності цивільних відносин, дисциплінує їх учасників, сприяє встановленню істини по справі судом. Безвідповідальність позивача, який пропускає строк позовної давності, зумовлює відмову у задоволенні судом його позовних вимог.

Звернувшись за захистом порушеного цивільного права до нотаріуса позивач діяв добросовісно і в межах закону. Тому пропуск строку позовної давності стався не з вини позивача, який звернувся до суду по закінченню строку позовної давності, а з вини нотаріуса, який не перевірів відповідність поданих документів вимогам закону і вчинив виконавчий напис, який визнали таким, що не підлягає виконанню. Це є свідченням невиконання нотаріусом, який його вчинив, своїх професійних обов'язків, оскільки відповідно до ст. 5 Закону «Про нотаріат» нотаріус зобов'язаний відмовити у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України.

За таких умов покладання негативних наслідків, пов'язаних із пропуском строку позовної давності, зумовлених неналежними діями нотаріуса на позивача за відсутності його вини, і відмова у захисті порушених прав суперечить загальним засадам цивільного права, зокрема, справедливості, добросовісності та розумності. А, зокрема, і від правильного формулювання загальних засад цивільного законодавства залежить успішність приватноправової політики нашої держави загалом [6, с. 106].

Початок перебігу позовної давності, підстави зупинення перебігу позовної давності та переривання визначені законодавцем у імперативних нормах, проте ч. 5 ст. 267 ЦК України надає суду право визнавати поважними причини пропущення позовної давності і захищати порушене право. Надзвичайність обставин, які стали причиною пропущення позовної давності, зокрема, непрофесійні дії нотаріуса, на якого законодавець відповідно до ст. 18 ЦК України покладає обов'язок щодо захисту цивільних прав шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі, що стало перешкодою для захисту порушеного права у позасудовому порядку, тривалість встановлення судом факту порушення нотаріусом своїх обов'язків, передбачених Законом України «Про нотаріат», при вчиненні виконавчого напису повинні розглядатися як поважність причин пропуску позовної давності.

Прийняття судом рішення про визнання виконавчого напису, вчиненого в межах строку позовної давності таким, що не підлягає виконанню вже після спливу позовної давності, повинно визнаватися поважною причиною пропуску строку позовної давності.

Джерела та література:

1. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4.11.1950 р. (Набрала чинності для України 11.09.1997 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text

2. Скрипник В. Л. Захист інтересів власника при примусовому припиненні права власності: монографія. Кременчук; Вид. Щербатих О. В., 2018. 200 с.

3. Дзера О. В. Вибране. Збірник наукових праць. Київська школа цивілістики. К. : Юрінком Інтер, 2016. 872 с.

4. Українське цивільне право: навч. посіб. 3-є вид. перероб. і доп. / за ред.. Ю. О. Заїки. К. : ЦУЛ, 2014. 358 с.

5. Діяльність в інтересах іншої особи в умовах війни: цивілістичні аспекти: монографія / За ред. Є. О. Харитоновна, О. І. Харитонові. Одеса: Фенікс, 2022. 180 с.

6. Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу: монографія / за заг. ред. Н. С. Кузнецової. 2-ге вид., доп. та перероб. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2022. 908 с.

Zaika Y. Extrajudicial protection of the constitutional right to property. *The legislator provides both judicial protection of civil rights and protection by a notary, in particular, by executing an executive inscription on a debt document. However, a problem arises regarding the relationship between the terms of protection of civil rights by a notary and the statute of limitations.*

Keywords: *protection of civil rights, protection of civil rights by a notary, statute of limitations, renewal of the statute of limitations.*

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ПРАВ ЖЕРТВ НАСИЛЬСТВА ЗА СТАМБУЛЬСЬКОЮ КОНВЕНЦІЄЮ

З. В. Зарадюк

У статті розглянуто основні права жінок проти насильства згідно з міжнародною угодою Ради Європи. Зазначено, що необхідно забезпечити ефективний доступ жінок до правосуддя, оскільки це є ключове питання безпеки особи.

Ключові слова: *жертва насильства, права жінок, правосуддя, протидія, домашнє насильство.*

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) є фундаментальною, оскільки є досить комплексним правовим документом. Україні знадобилося одинадцять років на її ратифікацію. 20 червня 2022 року Верховна Рада прийняла відповідний Закон. 1 листопада 2022 року Стамбульська конвенція набула чинності. Законодавство України чітко прописує адміністративну та кримінальну відповідальність за вчинення насильства.

Стамбульська конвенція і національне законодавство у сфері запобігання та протидії домашньому насильству визначає наступні права жертв насильства:

- невідкладний та ефективний захист в усіх випадках домашнього насильства та недопущення його повторності;
- звернення до суб'єктів запобігання та протидії вказаного явища та гуманне ставлення з боку цих суб'єктів;
- отримання повної, вичерпної інформації від зазначених суб'єктів, про свої права і соціальні послуги, медичну, соціальну, психологічну допомогу, якими вона може скористатися;
- безоплатне отримання відповідно до законодавства соціальних послуг, медичної, соціальної та психологічної допомоги відповідно до її потреб;
- конфіденційність особистої інформації щодо постраждалої особи;
- відшкодування кривдниками завданих матеріальних збитків і шкоди, заподіяної фізичному та психічному здоров'ю;
- доступ до правосуддя (звернення до правоохоронних органів і суду з метою притягнення кривдників до відповідальності, застосування до них спеціальних заходів; своєчасне отримання інформації про остаточні рішення суду та процесуальні рішення правоохоронних органів) та ін. [1]

Доступ до правосуддя та подолання перешкод на його шляху є ключовим питанням безпеки особи, та в подальшому може покращити стан захисту прав жертв та в кінцевому підсумку призводить до зменшення рівня насильства щодо жінок [2, с. 11]. Співробітники правоохоронних органів та сфери юстиції є важливими партнерами при реалізації заходів, спрямованих на ефективне запобігання та боротьбу насильства.

Для забезпечення рівного доступу жінок до правосуддя юристам-практикам слід застосовувати у своїй роботі підхід, що враховує гендерні аспекти (гендерно-чутливий підхід) і тлумачити законодавство згідно з сутнісним визначенням рівності та міжнародних прав людини. Прокурорам і суддям слід діяти проактивно з метою усунення перешкод для доступу жінок до правосуддя у справах про насильство щодо жінок [2, с. 18].

Усі заходи мають бути спрямовані на права жертви та негайне реагування на випадки насильства та ефективне управління ризиками.

Для подолання перешкод на шляху до правосуддя Стамбульська конвенція визнає такі права жертв: вчасне та належне інформування про доступні служби підтримки і правові заходи зрозумілою мовою (ст. 19), доступ до служб що сприяють їх відновленню після насильства (ст. 20), доступність компенсації та відшкодування збитків (ст. 29, 30), право на проведення розслідування та провадження без необґрунтованої затримки (ст. 49, 50), заходи захисту жертви та її родини під час розслідувань та судових процесів (ст. 56) [1].

Щодо права на правову допомогу та безоплатну правову допомогу можуть виникати певні проблеми при зверненні жертв, зокрема це відсутність обізнаності; відсутність доступу до інформації; страх дискримінації з боку суб'єктів надання послуг; втома від перенаправлень від одних служб до інших; страх взаємодії з юристом чи правової процедури; недовіра до системи правосуддя тощо.

Для вдосконалення захисту жертв насильства необхідно внести зміни в національне законодавство, зокрема встановити заборони застосування процедури примирення у суді в тих справах, що пов'язані із сексуальним та домашнім насильством, а також забезпечити право жертві насильства на пред'явлення позову про розірвання шлюбу, будучи у стані вагітності чи до виповнення дитині одного року.

Гендерне розуміння насильства і застосування підходу, орієнтованого на захист жертв та прав людини при розгляді випадків насильства щодо жінок та домашнього насильства

забезпечують уникнення вторинної віктимізації. При цьому особлива увага повинна звертатися на вирішення потреб вразливої категорії осіб.

Джерела та література:

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Режим доступу: <https://rm.coe.int/1680462546>
2. Доступ жінок до правосуддя: довідник для юристів-практиків. Режим доступу: <https://rm.coe.int/methodology-womens-access-to-justice-ukr-pgg/16809c828d>

Zaradiuk Z. Description of the basic rights of violence victims by Istanbul Convention. *The article deals with the basic rights of women against violence in accordance with the international agreement of the Council of Europe. It is noted that it is necessary to ensure effective access to justice for women, as this is a key issue of personal security*

Keywords: *victim of violence, women's rights, justice, prevention, domestic violence.*

STATUS PRAWNY UKRAIŃSKICH UCHODŹCÓW WOJENNYCH W POLSCE W ŚWIETLE PRAWA POLSKIEGO I EUROPEJSKIEGO

A. Kalisz

Artykuł koncentruje się na regulacjach określających możliwy do uzyskania status prawny ukraińskich uchodźców wojennych w Polsce w świetle prawa polskiego i europejskiego. Podkreślając, że ochrona w tym zakresie ma charakter multicyntrowy, zawiera przegląd kluczowych aktów normatywnych regulujących prawo uchodźcze na poziomie międzynarodowym europejskim i krajowym (polskim). W konkluzji artykułu podkreślono, że nabycie formalnego statusu uchodźcy nie tylko nie jest konieczne, a wręcz procedura uchodźcza może stanowić zbędne utrudnienie w stosunku do korzystnych dla osób opuszczających Ukrainę w wyniku działań wojennych Rosji leges speciales.

Słowa kluczowe: *prawa człowieka, migracje, uchodźcy wojenni, leges speciales, specjalny status.*

ПРАВОВИЙ СТАТУС УКРАЇНСЬКИХ ВОЄННИХ БІЖЕНЦІВ В ПОЛЬЩІ В КОНТЕКСТІ ПОЛЬСЬКОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА

A. Kalisz

У статті розглядаються норми, що визначають правовий статус українських біженців, які постраждали від війни в Польщі згідно з польським та європейським законодавством. Підкреслюючи, що захист у цій сфері є "мультицентровим", стаття містить огляд ключових нормативних актів, які регулюють право біженців на міжнародному, європейському та національному (польському) рівнях. У висновку статті наголошувалося, що набуття офіційного статусу біженця не тільки не є необхідним, але навіть процедура надання статусу біженця може становити непотрібну перешкоду для людей, які залишають Україну в результаті агресії Росії. в контексті leges speciales,

Ключові слова: *права людини, міграція, біженці від війни, leges speciales, спеціальний статус.*

Prawa człowieka zawarte są w różnych gałęziach prawa, niezaprzeczalnie mają też ścisły związek z szeroko zakreślonym pojęciem migracji. W roku 2020 roku w skali globalnej wyniosła 281 milionów [dane za: United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division, International Migration 2020 Highlights, s. 1, www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undesa_pd_2020_international_migration_highlights.pdf], a w roku wojny wywołanej agresją Rosji na Ukrainę liczba ta nie tylko wzrosła, ale też znaczna część migracji

wojennych wiodła do lub przez Polskę [z danych polskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji wynika, że od dnia 24 lutego 2022 r. granicę z Polską przekroczyło około 8.3 mln. osób z Ukrainy. Większość wróciła, różnica między wjazdami do Polski a powrotami na Ukrainę to około 2 mln osób].

W kontekście związku migracji z prawami człowieka można mówić o co najmniej czterech instytucjach prawnych: (1) imigracji (*immigration*) (2) prawie pobytu (*residence*) i (3) obywatelstwie (*citizenship*) oraz (4) statusie uchodźcy (*refugee status*). Państwo przyjmujące ma w tym zakresie tzw. prawa terytorialne, sprowadzające się do prawa do decydowania o tym, kto: (1) może wjechać na terytorium danego państwa; (2) może pozostać na tym terytorium; (3) może zostać członkiem wspólnoty politycznej (obywatel) oraz (4) zostanie objęty statusem uchodźcy lub inną formą ochrony międzynarodowej.

Niniejszy artykuł koncentruje się na regulacjach określających możliwy obecnie do uzyskania status prawny ukraińskich uchodźców wojennych w Polsce w świetle prawa polskiego i europejskiego (rozumianego przy tym nie *sensu stricto* jako regulacje unijne, lecz *sensu largo* – jako regulacje pochodzące zarówno od Unii europejskiej, jak i Rady Europy).

Status ten – zwłaszcza w przypadku prawa uchodźczego jest regulowany multicytrycznie poprzez regulacje (I) prawa międzynarodowego; (II) prawa Rady Europy; (III) prawa Unii Europejskiej i (IV) prawa krajowego.

Ad. I. Na gruncie prawa międzynarodowego najistotniejszym aktem normatywnym jest Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie 28 lipca 1951 roku. Jest to umowa międzynarodowa w ramach systemu ONZ (*United Nations*). Za ochronę uchodźców odpowiada też specjalna agenda ONZ – Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (UNHCR – *United Nations High Commissioner for Refugees*).

Ad. II. Z kolei zasadniczym dokumentem europejskim w omawianym zakresie jest Europejska Konwencja Praw Człowieka (*European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*), która sama w sobie nie gwarantuje prawa do imigracji czy statusu uchodźcy, aczkolwiek z uwagi na prawo do życia i prawo do wolności od tortur, gwarantowane art. 2 i 3 Konwencji, państwa-strony muszą brać je pod uwagę przy podejmowaniu decyzji co do statusu prawnego cudzoziemca, na co zwrócił uwagę Europejski Trybunał Praw Człowieka (*European Court of Human Rights*).

Ad. III. W kwestii polityki migracyjnej na poziomie unijnym najważniejszą rolę odgrywać będą regulacje tworzące Wspólny Europejski System Azylowy (WESA), a także zasady układu z Schengen. UE włączyła warunki kwalifikowania osób do ochrony międzynarodowej z Konwencji genewskiej do własnego prawodawstwa, a nawet rozszerzyła ochronę dzięki utworzeniu dodatkowej kategorii, tj. ochrony uzupełniającej.

O prawie do nabycia statusu uchodźcy mówi *expressis verbis* art. 18 Karty praw podstawowych UE (*the Charter of Fundamental Rights of the European Union*), odwołując się do zasad wspomnianej Konwencji genewskiej i protokołu z dnia 31 stycznia 1967 r. dotyczących statusu uchodźców. Poza Kartą prawo uchodźcze regulowane jest szczegółowo w aktach prawa wtórnego, tworzących wspomniany WESA (*CEAS – Common European Asylum System*), w skład którego wchodzi między innymi – jako najważniejszy element – rozporządzenie *Dublin III* (nr 604/2013 z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie ustanowienia kryteriów i mechanizmów ustalania państwa członkowskiego odpowiedzialnego za rozpatrzenie wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej (...)), określające procedurę ubiegania się o azyl/status uchodźcy w UE (które unijne państwo jest odpowiedzialne za rozpatrzenie wniosku, przy czym ogólna zasada głosi, że powinno to być pierwsze państwo wjazdu). *Dublin III* ma na celu uniknięcie sytuacji, kiedy to kilka państw UE rozpatruje wniosek o udzielenie ochrony międzynarodowej tej samej osobie. Regulacja ta obowiązuje w 32 państwach – w UE oraz Islandii, Norwegii, Lichtensteinie i Szwajcarii (czyli jej *ratione loci* jest szersze niż sama Unia).

W skład WESA/CEAS wchodzi także tak zwana dyrektywa proceduralna (dyrektywa nr 2013/32/UE), ustalająca wspólne procedury udzielania i cofania ochrony międzynarodowej; dyrektywa nr 2013/33/UE w sprawie ustanowienia norm dotyczących przyjmowania wnioskodawców ubiegających się o ochronę międzynarodową oraz rozporządzenie EURODAC (nr 603/2013) w sprawie ustanowienia systemu *Eurodac* do porównywania odcisków palców. Dodatkowo zasady

przekraczania granic zewnętrznych Unii Europejskiej oraz warunki wjazdu ustanawia tak zwany kodeks graniczny Schengen.

Pomimo jednak, że państwa członkowskie UE uzgodniły wspólną politykę azylową/uchodźczą, jednak niewiele jest dziedzin, w których są one tak niezgodne, jak migracja, uchodźcy i azyl...

Ad. IV. Prawo do ubiegania się w Polsce o status uchodźcy jest prawem konstytucyjnym, gwarantowanym w art. 56 ust. 2 Konstytucji RP [“*Cudzoziemcowi, który w Rzeczypospolitej Polskiej poszukuje ochrony przed prześladowaniem, może być przyznany status uchodźcy zgodnie z wiążącymi Rzeczpospolitą Polską umowami międzynarodowymi*”], rozwinętem przez ustawę z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzieleniu cudzoziemcom ochrony na terytorium RP oraz ustawę z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach.

Zauważyć należy, że mimo, że w terminologii międzynarodowej i unijnej pojęcia “status uchodźcy” i “azyl” to synonimy, jako pojęcie autonomiczne, to na gruncie polskiej terminologii prawniczej azyl jako forma ochrony udzielana cudzoziemcom, ale to nie to samo, co status uchodźcy. W Polsce do uzyskania azylu są potrzebne dwie przesłanki kumulatywne: jest to niezbędne do zapewnienia danej osobie ochrony oraz – tu zwrot szacunkowy – gdy przemawia za tym ważny interes Polski. Natomiast status uchodźcy uzyskuje się na podstawie. Oba są jednak formą ochrony międzynarodowej. W polskim systemie organem, który przyjmuje wnioski o ochronę międzynarodową (w tym o azyl i status uchodźcy, jest Straż Graniczna, a organem, który wydaje w tej sprawie decyzję, jest Urząd do spraw Cudzoziemców.

W obecnej sytuacji warto jednak podkreślić, że status uchodźcy dla osób emigrujących z Ukrainy z powodu wojny nie tylko nie jest konieczny, a wręcz procedura uchodźcza może stanowić zbędne utrudnienie. Granica polsko-ukraińska została praktycznie całkowicie otwarta, a odprawy realizowane przez Straż Graniczną dokonywane są w sposób jak najbardziej usprawniający całą procedurę przy masowym zastosowaniu art. 32 ustawy o cudzoziemcach. Przepis ten zezwala na wydanie przez komendanta placówki Straży Granicznej zgody na wjazd na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na okres pobytu nie dłuższy niż 15 dni dla cudzoziemca, który nie spełnia takich wymogów jak posiadanie ważnego dokumentu podróży uprawniającego posiadacza do przekroczenia granicy, posiadanie wizy lub możliwości wjazdu w ruchu bezwizowym czy wystarczających środków utrzymania. Urząd do spraw Cudzoziemców 27 lutego 2022 roku poinformował, że “ [w]szystkie osoby uciekające z Ukrainy przed konfliktem zbrojnym nie muszą rejestrować się w punktach recepcyjnych ani martwić się o formalności. Wszystkie osoby uciekające z Ukrainy, szukające schronienia w Polsce, nie muszą obawiać się o legalność swojego pobytu. dotyczy to również obywateli Ukrainy, którzy są w Polsce, a ich dokumenty pobytowe utraciły ważność”.

Jeżeli chodzi o status po przekroczeniu granicy, to 12 marca 2022 roku weszła w życie ustawa regulująca zasady wjazdu, pobytu oraz wsparcia dla obywateli Ukrainy. Obywatelom Ukrainy (i ich małżonkom), którzy przybyli legalnie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w okresie od 24 lutego 2022 roku i którzy zadeklarowali zamiar pozostania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, ustawa ta między innymi legalizuje pobyt na 18 miesięcy (licząc od 24 lutego 2022 roku), czyli do sierpnia 2023 r. przyznaje świadczenia socjalne, zapewnia zakwaterowanie i wyżywienie oraz daje możliwość ubiegania się o specjalne zezwolenie na pobyt czasowy na okres trzech lat. Dodatkowo ustawa wprowadza otwarty dostęp do rynku pracy dla wszystkich obywateli Ukrainy (legalnie przebywających w Polsce) oraz możliwość podejmowania i wykonywania działalności gospodarczej na terytorium RP na takich samych zasadach jak obywatele polscy. Ponadto okres pobytu obywateli Ukrainy na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie wiz krajowych i wiz Schengen wydanych przez polskie organy, wiz wydanych przez inne państwo obszaru Schengen, w ruchu bezwizowym, a także ważność wydanych kart pobytu zostały wydłużone.

Rozwiązania zastosowane w odpowiedzi na masowy *exodus* ludności cywilnej z terenów Ukrainy mają na celu umożliwienie szybkiego znalezienia bezpiecznego schronienia przez osoby uciekające przed wojną oraz wprowadzanie kolejnych form wsparcia i ułatwień dla obywateli Ukrainy, co wskazuje na dużą otwartość na tę społeczność (co nie tylko należycie ochrania prawa jednostki, ale i wpisuje się w założenia polskiej polityki migracyjnej dotyczące nakierowania jej na

imigrantów z krajów bliskich kulturowo) oraz oznaczają „nowe otwarcie” w stosunkach między oboma państwami.

Literatura:

1. Sadowska M., 300 najistotniejszych pytań dotyczących ochrony międzynarodowej udzielanej w Polsce (Informator publikowany przez Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych, 2020) <https://www.unhcr.org/pl/wp-content/uploads/sites/22/2021/03/Informator-dla-cud-z.-ub.-sie-o-ochr.-miedzyn.-2020.pdf>

2. Łętowska E., Multicentryczność współczesnego systemu prawa i jej konsekwencje, „Państwo i Prawo” 2005, nr 4, s. 3–10.

3. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/689368/EPRS_BRI\(2021\)689368_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/689368/EPRS_BRI(2021)689368_EN.pdf)

4. https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/information-people-fleeing-war-ukraine_pl

Akty normatywne:

1. Decyzja wykonawcza Rady (UE) 2022/382 z dnia 4 marca 2022 roku stwierdzająca istnienie masowego napływu wysiedleńców z Ukrainy w rozumieniu art. 5 dyrektywy 2001/55/WE i skutkująca wprowadzeniem tymczasowej ochrony, <https://eurlex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:32022D0382>

2. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/32/UE z dnia 26 czerwca 2013 roku w sprawie wspólnych procedur udzielania i cofania ochrony międzynarodowej, (dyrektywa proceduralna), Dz.U. UE L 180/60. 218

3. Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, Dz.U. UE C 326/391

4. Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 roku, Dz.U. z 1991 r. Nr 119, poz. 515

5. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności podpisana w Rzymie 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2., Dz.U. 1993 nr 61 poz. 284

6. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 604/2013 z dnia 26 czerwca 2013 roku w sprawie ustanowienia kryteriów i mechanizmów ustalania państwa członkowskiego odpowiedzialnego za rozpatrzenie wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej złożonego w jednym z państw członkowskich przez obywatela państwa trzeciego lub bezpaństwowca, (*Dublin III*) Dz.U. L 180 z 29.06.2013. 219

7. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/399 z dnia 9 marca 2016 roku w sprawie unijnego kodeksu zasad regulujących przepływ osób przez granice (kodeks graniczny Schengen), Dz.U. L 77 z 23.03.2016

8. Ustawa o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 13 czerwca 2003 roku, Dz.U. z 2003 r. Nr 128, poz. 1176 z późn. zm.

9. Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz.U. 2013 poz. 1650);

10. Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa z dnia 12 marca 2022 roku, Dz.U. z 2022 r. poz. 583 z późn. zm.

11. Ustawa o zmianie ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa oraz niektórych innych ustaw z dnia 8 czerwca 2022 roku, Dz.U. z 2022 r. poz. 1383.

Kalisz A. Legal status of Ukrainian war refugees in Poland in light of Polish and European law. *The paper is an attempt to analyze the regulations determining the possible legal status of Ukrainian war refugees in Poland – in the light of both Polish and European law. Emphasizing that protection in such area is multicentric, it contains an overview of key normative acts, regulating refugee law at the international, European and national (Polish) level. In the conclusion it was emphasized that receiving of a formal refugee status is not only unnecessary, but the refugee procedure may even cause an unneeded obstacles in context of *leges speciales*, which are beneficial for people leaving Ukraine as a result of Russia's aggression.*

Keywords: human rights, migration, war refugees, *leges speciales*, special status

ТРАНСКОРДОННІ КОНФЛІКТИ (СПОРИ) КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРАВ ДИТИНИ**Н. В. Карпінська, А. В. Духневич**

Висвітлено питання застосування медіації як альтернативного способу вирішення спорів у транскордонних спорах що стосуються прав дитини.

Ключові слова: транскордонна медіація, конфлікти, спори, права дитини.

Так історично склалося, що в Україні основним способом вирішення соціальних конфліктів є звернення до судової системи, ключовими недоліками якої є тривалість розгляду справи, значні фінансові витрати, відсутність конфіденційності, непрогнозованість результату [1].

Якщо у мирний час звернення громадян до суду носило більш-менш зрозумілий характер з точки зору процедури, то під час війни, поряд із ускладненням діяльності судів через зміну територіальної підсудності справ у деяких містах, місцезнаходження суду, психологічні фактори втрати громадянами мотивації продовжувати чи розпочинати вирішення конфлікту судовим шляхом набули вирішального значення. У зв'язку з цим, останнім часом спостерігається різке збільшення кількості запитів до працівників сфери надання соціальних послуг, юристів та адвокатів щодо інших, альтернативних способів ефективного розв'язання конфліктів (АВС), зокрема, медіації, пов'язаних із інтересами дітей [2, с. 47-53].

Міжнародні сімейні спори часто складні через взаємодію різних правових систем. Складна юридична ситуація обумовлює довгий і дорогий характер правових процедур. Існує також ризик, що зустрічні позови, подані в різних країнах, можуть привести до прийняття суперечливих судових рішень, що, в гіршому випадку, може завести справу у глухий кут.

Як доповнення до судових процедур, медіація може допомогти уникнути цих складнощів, дозволивши сторонам прийти до юридично прийнятного рішення за кілька зустрічей. Менше часу, проведеного в суді, буде неминуче означитиме менші витрати на юридичну допомогу. У країнах, які не є учасниками міжнародних договорів з питань сімейного права, зміст медіаційної угоди з питань опіки та спілкування або інших подібних питань може, тим не менш, бути визнаним і отримати обов'язкову силу за допомогою відповідних правових механізмів.

Коли один з батьків побоюється можливої втрати, переїзду або неповернення дитини, медіація надає можливість висловити та обговорити подібні побоювання з іншим батьком, який до цього моменту міг навіть не здогадуватися про їх існування. Таким способом медіація може допомогти розвіяти підозри і підтвердити, що батько й мати в рівній мірі стурбовані благополуччям дитини. Медіатор може надати інформацію про потенційні адміністративні, правові та психологічні наслідки поспішного вивезення дитини в іншу країну, що може допомогти батькові, який планує такі дії, переглянути своє рішення [3].

Для усунення транскордонних конфліктів (спорів), які виникають у справах міжнародного характеру про права дитини, діють ратифіковані Україною міжнародні конвенції.

Медіація застосовується у транскордонних (конфліктах) спорах щодо визнання та виконання на території інших держав заходів щодо захисту дітей, ухвалених компетентними органами України (рішення судів, органів опіки та піклування тощо) (з питань, передбачених Конвенцією про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 1996 року); повернення дітей, незаконно вивезених (переміщених) або утримуваних у інших державах; забезпечення ефективного дотримання права на опіку і на доступ до дитини в інших державах-учасниках Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року; права дитини на освіту, утримання, міжкультурних, релігійних та інших питань щодо дитини.

Процедура медіації за участю дитини проводиться за згодою батьків (законних представників) або осіб, які їх замінюють. Батьки мають право на участь в медіації разом із

дитиною та повинні надати згоду на укладення дитиною угоди за результатами медіації. До процесу медіації може залучатися адвокат та психолог, педагог чи інші фахівці із врахуванням психологічного віку особистості, рівня розвитку, характеристик особистості. Медіація може проводитися за участю декількох медіаторів, бажано різної статі з метою забезпечення гендерного балансу.

Медіація не застосовується між потерпілою особою та особою, яка вчинила правопорушення або злочин, у випадках насильства у сім'ї, торгівлі людьми, жорстокого поводження з дітьми.

Джерела та література:

1. Марія Камінська. Поза судом: як знайти порозуміння під час війни. URL: <https://mind.ua/openmind/20242876-poz-a-sudom-yak-znajti-porozuminnya-pid-chas-vijni>

2. Карпінська Н., Чернета С. Медіація як спосіб вирішення соціальних конфліктів. *Ввічливість. Humanitas*. Луцьк, 4. 2022. С. 47-53

3. Міжнародна сімейна медіація URL: <http://limu.org.ua/projects/mizhnarodna-simeina-miediatsiia>

Karpinska N., Dukhnevych A. Ross-border conflicts through the prism of children's rights. *The article highlights the use of mediation as an alternative way to resolve disputes in cross-border disputes concerning the rights of the child.*

Keywords: *cross-border mediation, conflicts, disputes, children's rights*

ЗВДАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Х. І. Карпук, І. О. Крисик

Науковий керівник: к. ю. н., доц. Ю. О. Фідря

У роботі розкриті зміни до Закону, спричинені введенням воєнного стану в Україні. Дослідження та аналіз змін правил діяльності Національної поліції.

Ключові слова: *Національна поліція, воєнний стан, Закон України.*

В умовах воєнного стану змін у повноваженнях, компетенції, правах та обов'язках, порядках та процедурах зазнають майже всі державні інституції. Національна поліція не є винятком: до нормативно-правових актів, які регулюють її діяльність, внесено значну кількість змін, які регулюють функціонування цього органу в період воєнного стану.

Статтю 8 Закону України «Про Національну поліцію» (далі – Закон) доповнено частиною четвертою, яка передбачає, що під час дії воєнного стану поліція діє згідно з призначенням та специфікою діяльності з урахуванням тих обмежень прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, що визначаються відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Загалом за час дії воєнного стану було прийнято три закони України, які стосувалися зокрема й Національної поліції:

1) Закон України «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану» – діє тимчасово, на період введення в Україні воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ та/або інших держав проти України та 60 днів після цього;

2) Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин»;

3) Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо присвоєння спеціальних звань поліції під час дії воєнного стану» [2].

Стаття 20 Закону України «Про Національну поліцію» зазнала змін, які стосуються носіння спеціального жетону (до внесення змін це був нагрудний знак). За загальним правилом поліцейський, який виконує службові обов'язки в цивільному одязі, зобов'язаний мати при собі спеціальний жетон. Проте розширено коло випадків, коли носіння жетону не є обов'язковим. Відповідно на час дії воєнного стану поліцейський, який виконує службові обов'язки в цивільному одязі, не зобов'язаний мати при собі спеціальний жетон. Також під час дії воєнного стану на території України не обов'язковим є розміщення ідентифікаційних номерів або спеціальних жетонів на індивідуальних засобах захисту поліцейських у разі виконання ними своїх обов'язків із використанням таких засобів.

Стаття 23 Закону України «Про Національну поліцію», яка визначає повноваження поліції, зазнала найбільш суттєвих змін, як результат – коло повноважень поліцейських значно розширилося. Зокрема, у поліції з'явилися нові повноваження:

- здійснювати прийом екстрених викликів за скороченим телефонним номером 102 (пункт 5-1);

- у межах компетенції здійснювати розмінування, що має оперативний характер (виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів, щодо яких є підстави вважати, що вони є предметами, зняттями чи засобами вчинення адміністративних або кримінальних правопорушень) (пункт 39);

- здійснювати техніко-криміналістичне забезпечення огляду місця події, в тому числі пов'язаної з пожежами, та спеціальні вибухотехнічні роботи за фактами скоєння вибухів, надходження повідомлень про виявлення вибухонебезпечних предметів, загрозу вибуху (пункт 41);

- здійснювати збирання біометричних даних осіб, у тому числі шляхом дактилоскопіювання, у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України (пункт 45), та інші.

Варто зауважити, що в умовах війни до важливих функцій, які виконують поліцейські, додалися й гуманітарні місії – надання допомоги населенню на звільнених територіях, доставлення продуктів та життєво необхідних речей людям, які пережили в надскладних умовах окупацію, підтримка тих, хто сьогодні знаходиться на лінії фронту.

Розділ 5 Закону України «Про Національну поліцію», який регламентує поліцейські заходи, також зазнав деяких змін, які стосуються періоду воєнного стану.

Щодо превентивних заходів, то поліція отримала право здійснювати перевірку документів та фіксувати дані, що містяться в документах, якщо особа володіє зовнішніми ознаками, схожими на зовнішні ознаки особи, яка самовільно залишила місце для утримання військовополонених (п. 1 ч. 1 ст. 32 Закону); право зупиняти транспортні засоби, якщо наявна інформація, яка свідчить про те, що водій або пасажир транспортного засобу є особою, яка самовільно залишила місце для утримання військовополонених (п. 11 ч. 1 ст. 35 Закону).

За новою редакцією ст. 40 Закону поліція може використовувати у своїй діяльності такі технічні засоби, як безпілотні літальні апарати, та спеціальні технічні засоби протидії їх застосуванню; спеціалізоване програмне забезпечення для здійснення аналітичної обробки фото- й відеоінформації, у тому числі для встановлення осіб і номерних знаків транспортних засобів. Свою фото- та відеотехніку, технічні прилади та технічні засоби з виявлення та/або фіксації правопорушень, а також з виявлення радіаційних, хімічних, біологічних та ядерних загроз, поліція має змогу закріплювати на односторонній, у/на безпілотних літальних апаратах, службових транспортних засобах, суднах чи інших плавучих засобах, у тому числі тих, що не мають кольорографічних схем, розпізнавальних знаків та написів, які свідчать про належність до поліції, а також монтувати/розміщувати їх по зовнішньому периметру доріг і будівель.

Зміни також торкнулися й примусових поліцейських заходів. Зокрема, відповідно до ч. 5 ст. 42 Закону за необхідності відбиття нападу, що загрожує життю чи здоров'ю поліцейського чи іншої особи, та усунення небезпеки у стані крайньої необхідності або при затриманні особи, яка вчинила правопорушення та/або чинить опір, поліцейський має право

застосовувати будь-які підручні засоби, а не тільки ті спеціальні засоби, які передбачені статтею 45 Закону.

Цікавим є положення нової ч. 9 ст. 42 Закону, відповідно до змісту якої під час дії воєнного стану поліцейський має право застосовувати заходи примусу, передбачені ст. 42, стосовно осіб, які беруть участь у збройній агресії проти України, без врахування вимог та заборон, які стосуються порядку застосування заходів примусу, порядку застосування спеціальних засобів та порядку застосування вогнепальної зброї. Вважаємо, що таке нововведення цілком виправдане умовами воєнного стану, запровадженого в Україні в результаті повномасштабного вторгнення росії 24 лютого 2022 року.

Загалом, робота поліції під час війни є складовою потужного правового фронту із притягнення до відповідальності російських воєнних злочинців, які знехтували основоположними правами людини, гарантованими міжнародною спільнотою. За даними офіційного сайту Національної поліції за час повномасштабного вторгнення росії в Україні поліцейські зафіксували 47 тисяч воєнних злочинів, вчинених окупантами, серед яких – катування, зґвалтування, вбивства мирного населення [3].

Висновки. Отже, з часу вторгнення РФ на територію України діяльність Національної поліції змінилася. Правила її діяльності які були зазначені в законі змінилася відповідно до воєнного стану.

Джерела та література:

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року. Відомості Верховної Ради України, 2015 р., № 40-41, ст. 379 (із наступними змінами)

2. Іщенко Ю., Марченко Н. Національна поліція в умовах воєнного стану: зміни в законодавстві. URL: <https://law-in-war.org/nacjonalna-policzija-v-umovah-voyennogo-stanu-zminy-v-zakonodavstvi/>

3. Офіційний сайт Національної поліції України. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/zlochynu-vchyneni-viiskovymu-rf-pid-chas-povnomashtabnoho-vtorhennia-v-ukrainu-stantom-na-09122022>

Karpuk H., Krysyk I. The tasks of the National Police in the field of human rights protection during the state of martial. The work reveals changes to the Law caused by the introduction of martial law in Ukraine. Research and analysis of changes in the rules of the National Police.

Keywords: National police, martial law, Law of Ukraine.

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ

Ю. М. Кириченко

Автором досліджено питання безпеки життєдіяльності людини, визначено стан її правового забезпечення, проаналізовано законодавство України із захисту безпеки життєдіяльності людини, яке складається із нормативно-правових актів різної юридичної сили. В статті наголошено, що сучасний стан і розвиток України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави має супроводжуватися створенням безпечних умов для життєдіяльності людини.

Ключові слова: безпека, безпека життєдіяльності, правовий захист, захищеність.

Однією з найактуальніших проблем сучасності та пріоритетних тенденцій розвитку сучасного суспільства є безпека – стан захищеності людини, суспільства та держави від зовнішніх, внутрішніх, біологічних, екологічних та інших загроз. Захищеність – це здатність протистояти загрозам із збереженням можливості виконувати свої основні функції та задачі.

Виникнення феномену безпеки пов'язано з глобальним осмисленням загроз та ризиків для життєдіяльності кожної людини, суспільства, держави та цивілізації.

Безпека – явище глибоко історичне, однак з плином часу змінюється картина світу й, відповідно, уявлення про безпеку. За словами У. Персі, уперше поняття «*securitas*» (лат. безпечність, безтурботність, спокій) вжито в працях Сенеки для позначення відсутності хвороб, турбот, приводів для занепокоєння. У словнику англійського філософа Роббера, що був виданий у 1190 р., безпеку подано як стан душевного спокою людини, яка відчуває себе захищеною від небезпек [1, с. 48-49].

У першій половині 90-х років в Україні почала формуватися концепція безпеки людини, яка всебічно описує умови для досягнення сталого людського розвитку. Важливим елементом цієї уваги до умов є те, що вони включають не лише політичні та економічні, але також соціальні, культурні, екологічні та інші проблеми. Погрози, які заважають досягти високого рівня людської безпеки, є чинниками, що стримують вдосконалення людського потенціалу країни. «Безпека людини» розширює і доповнює бачення змісту національної безпеки і водночас дозволяє розглядати питання державної безпеки не з військової, політичної, а з гуманістичної позиції [2, с. 403].

Сучасний стан і розвиток України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави має супроводжуватися створенням безпечних умов для життєдіяльності людини. І головне місце в цьому процесі має бути відведене законодавству із захисту безпеки життєдіяльності людини, яке складається із нормативно-правових актів різної юридичної сили, зокрема, Конституції України, міжнародних нормативних актів, ратифікованих Верховною Радою України, низки законів та підзаконних нормативно-правових актів з охорони здоров'я, праці та навколишнього середовища, з цивільного захисту, дорожнього руху тощо.

Як на етапі проголошення України самостійною, унітарною державою, так і сьогодні, значна увага приділяється соціальній сфері, зокрема питанню соціальної безпеки, що відображається у державних нормативно-правових актах. Так, в 1990 році було прийнято Декларацію про державний суверенітет України, в якій започатковано розуміння сутності соціальної безпеки; в свою чергу прийнята в 1996 році Конституція України визначає, що держава забезпечує соціальну спрямованість економіки, яка є основою для реалізації соціальних прав громадян, зокрема, на соціальний захист та достатній життєвий рівень [3]. Саме Конституція України є основоположним нормативно-правовим актом, який визначає головний вектор розвитку Української держави як правової, соціальної держави, одним із головних обов'язків якої є забезпечення безпеки життєдіяльності людини.

Концепція (основи державної політики) національної безпеки України (1997 р.) визначала 7 сфер національної безпеки України, до складу яких включалася і соціальна безпека. На першому місці серед головних об'єктів національної безпеки Концепцією було визначено громадянина – його права і свободи, а першим основним принципом забезпечення національної безпеки зазначався пріоритет прав людини [4].

Законом України «Про основи національної безпеки України» (2003 р.) було визначено основні загрози національним інтересам і національній безпеці України у соціальній та гуманітарній сферах [5].

У 2007 році вперше ухвалено Стратегію національної безпеки України, де визначено загальні принципи, пріоритетні цілі, завдання і механізми захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Також сформульовано основні загрози та ключові завдання політики національної безпеки у внутрішній сфері, зокрема у соціально-гуманітарній сфері. В цьому ж році також було затверджено Методику розрахунку рівня економічної безпеки України, де практично вперше на законодавчому рівні, було визначено поняття соціальна безпека: «Соціальна безпека – це такий стан розвитку держави, при якому держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз» [6].

У 2012 році було вдруге ухвалено Стратегію національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється», де було визначено основні засади захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави. А у 2015 році затверджено Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, метою яких є визначення рівня економічної безпеки України як однієї з основних складових національної безпеки держави, а також було зазначено, що «соціальна безпека – це стан розвитку держави, за якого держава здатна

забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни» [7].

У 2015 році ухвалено Стратегію національної безпеки України, основними цілями, якої визначалися: «мінімізація загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України у межах міжнародно-визнаного державного кордону України, гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави; утвердження прав і свобод людини і громадянина, забезпечення нової якості економічного, соціального і гуманітарного розвитку, забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов для вступу в НАТО» [8].

У 2018 році прийнято Закон України «Про національну безпеку України», який відповідно до статей 1, 2, 17, 18 і 92 Конституції України визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз. В цьому Законі зазначається, що основним документом довгострокового планування, яким визначаються основні напрями державної політики у сфері національної безпеки є Стратегія національної безпеки України [9].

Аналіз змісту зазначених та інших нормативно-правових актів надає змогу зробити висновок, що в чинному українському законодавстві поняття безпеки сформульовано в межах національної безпеки, під якою розуміється «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам».

Отже, поняття безпека життєдіяльності людини носить комплексний, системний характер, є багатофункціональним, багатогранним й багатofакторним явищем, яке має стосунок до всіх видів людської діяльності. Безпека життєдіяльності людини може визначатися як складна система зовнішніх і внутрішніх зв'язків особистості, суспільства і держави. Безпека тісно пов'язана з усіма сторонами життєдіяльності людини і суспільства, основним завданням якої є забезпечення свого існування і розвитку. Безпека є основною потребою людини, а збереження її здоров'я та життя, захист людини від небезпек будь-якого походження, створення комфортних умов життєдіяльності, як природної потреби людини, мають становити одне з найголовніших завдань правової держави.

Джерела та література:

1. Калашнікова Л. В. Безпека життєдіяльності особистості: повсякденні практики й стратегії поведінки в сучасному українському суспільстві: дис. ... докт. соц. наук: 22.00.04 – «Спеціальні та галузеві соціології». Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2020. 612 с.

2. Акимов Д. И. Социальная безопасность и роль социального маркетинга в ее обеспечении / Акимов Дмитрий Иванович. *Методология, теория и практика социологического анализа современного общества: Сборник научных работ*. Выпуск 16. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2010.

3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

4. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова ВРУ від 16 січня 1997 року N 3/97-ВР. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80#Text>

5. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>

6. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. № 60. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-07>

7. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#n7>

9. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

Kyrychenko Yu. Legal support of human life safety. *The author investigated the issue of human life safety, determined the state of its legal support, analyzed the legislation of Ukraine on the protection of human life safety, which consists of normative-legal acts of different legal force. The article emphasizes that the current state and development of Ukraine, as a sovereign and independent, democratic, social, legal state must be accompanied by the creation of safe conditions for human life.*

Keywords: *safety, life safety, legal protection, legal support, security.*

ПИТАННЯ ОСКАРЖЕННЯ В КАСАЦІЙНОМУ ПОРЯДКУ СУДОВИХ РІШЕНЬ У СПРАВАХ ПРО ПОРУШЕННЯ МИТНИХ ПРАВИЛ

Н. О. Колесниченко

Науковий керівник: к.ю.н. Л. М. Шевчук

Стаття присвячена розгляду теоретико-правових і практичних питань оскарження в касаційному порядку судових рішень у справах про порушення митних правил.

Ключові слова: *порушення митних правил; адміністративна відповідальність; штраф; Європейський Суд з прав людини; оскарження.*

Рішенням КСУ № 4-р(II)/2022 від 15.06.2022 санкцію (штраф у розмірі 300 % несплаченої суми митних платежів) ст. 485 Митного кодексу України (далі – МКУ) визнано неконституційною, що пожвавило дискусії стосовно відповідності Конституції України інших значних стягнень, передбачених санкціями ст. ст. 472, 484 МКУ. Незважаючи на значний розмір передбачених у цих випадках штрафів, рішення у справах про порушення митних правил (далі – ПМП) видається неможливим оскаржити до Верховного Суду (далі – ВС), що визначає актуальність даного дослідження.

Аналіз практики ВС засвідчує, що судові рішення про ПМП не підлягають оскарженню. Відповідно, ВС стабільно відмовляє касаторам у відкритті провадження [1], що зазвичай пояснюється так званими «касаційними фільтрами». Слід зауважити, що Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) вказує, що самі по собі ці фільтри не є обмеженням доступу особи до правосуддя, адже у випадку судів вищих і найвищих інстанцій можуть ставитися більш жорсткі вимоги до прийнятності скарги, і саме на ці висновки активно посилається у своїх ухвалах ВС [2].

В першу ж чергу, у справах про ПМП ВС у своїх ухвалах посилався на ст. 272 КАСУ про те, що рішення суду апеляційної інстанції по вказаних справах не підлягають оскарженню, адже, як відомо, ст. 286 КАСУ регулює особливості провадження у справах з приводу притягнення до адміністративної відповідальності. Логіка застосування ст. 286 КАСУ до ПМП в тому, що за ці порушення передбачена відповідальність, формально визначена як адміністративна [3]. Так, наприклад, у справі № 712/3869/22 позивач просив визнати протиправною та скасувати постанову, якою його притягнуто до відповідальності за ч. 1 ст. 485 МКУ і накладено штраф у розмірі 887 183,16 грн. Апеляція стала на сторону митниці. При цьому стрижень справи полягав у питанні: «До якого моменту можливе відкликання митної декларації (МД)?». При цьому суд не врахував позиції ВС по справі № 524/9488/15-а: «заборона на внесення змін та відкликання... діє з моменту складання протоколу про ПМП...» [4]. Натомість суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що заяви про відкликання МД «були подані після виявлення митницею ПМП», тоді як сам встановив, що протокол складено наступного дня після надіслання позивачем заяв про відкликання МД [5]. Однак скаргу на таке рішення, яке беззаперечно підлягало перегляду, ВС навіть не розглядав [1].

Слід констатувати, що неможливість оскарження таких рішень суперечить фундаментальному принципу справедливості й вони можуть та повинні підлягати касаційному оскарженню з огляду на їх виключну значущість. Варто звернути увагу на те, що в своєму Рішенні від 21.07.2021 № 5-р(II)/2021 КСУ вказав, що у практиці ЄСПЛ критеріями, чи має застосовуватися кримінальний аспект статті 6 Конвенції, є: 1) юридична кваліфікація діяння в національному законодавстві; 2) природа правопорушення; 3) характер і суворість (ступінь тяжкості) покарання, що його може бути застосовано до особи. Водночас другий та третій критерії є вирішальними для з'ясування того, чи підпадає діяння під «кримінальне правопорушення». Для застосування статті 6 Конвенції в кримінальній сфері достатньо, щоб правопорушення за своїм характером вважалось «кримінальним» у розумінні Конвенції або щоб за вчинене правопорушення до особи було застосовано покарання, яке за своїм характером і ступенем суворості належало в цілому до «кримінальної» сфери. ЄСПЛ, розглядаючи справи проти України, визнавав визначені в національному законодавстві адміністративні правопорушення кримінальними як на підставі природи (характеру) правопорушення, так і характеру й суворості (ступеня тяжкості) адміністративного стягнення. Останнє насамперед стосується значних за розміром штрафів та адміністративного арешту. Наведене свідчить, що накладення певних адміністративних стягнень за скоєння адміністративних правопорушень, зокрема значних за розміром штрафів, адміністративного арешту, має не лише превентивну мету, а й каральну, яка є характерною для кримінального покарання. КСУ констатував, що в законодавстві про адміністративні правопорушення велика їх кількість «за своєю природою або характером і ступенем суворості стягнення належать до кримінальних правопорушень» [6].

Враховуючи викладене, у численних справах про ПМП винних фактично притягують до кримінальної відповідальності, адже, наприклад, у справі № 712/3869/22 до позивача застосовано санкцію у розмірі 887 тис. грн, що є еквівалентом приблизно 55 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (НМДГ), а при цьому відповідно до ч. 6 ст. 12 ККУ штраф у розмірі понад 25 тис. НМДГ передбачено за особливо тяжкий злочин, а розмір штрафу, за загальним правилом, визначається судом в межах до 50 тис. НМДГ (ч. 2 ст. 53 ККУ) [7].

Варто звернути увагу й на мету адміністративного стягнення та кримінального покарання, визначених відповідними кодексами. Так, згідно зі ст. 23 КУпАП адміністративне стягнення застосовується з метою виховання особи, а відповідно до ст. 50 ККУ покарання є

заходом примусу і має на меті покарання та виправлення, а також запобігання вчиненню нових правопорушень [7-8]. Звісно, ст. 286 КАС України формально поширюється на справи про притягнення до адміністративної відповідальності й формально ПМП передбачає адміністративну відповідальність. Проте поширення статей 272 та 286 КАС України на справи про ПМП – це позитивистський, нормативний підхід. Право не отожднюється із законом. Фактично, а не формально, – адміністративна відповідальність, до якої часто притягуються особи у справах про ПМП, є кримінальною як за своєю природою, так і за суворістю стягнення, а тому таке стягнення не відповідає фундаментальному принципу й ідеології справедливості.

У зв'язку з цим варто звернути увагу і на Рішення КСУ від 02.11.2004 № 15-рп/2004, зокрема п. 4.1.: «Верховенство права вимагає від держави його втілення ... зокрема у законі, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості ... Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством... Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості... Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права... Окремим виявом справедливості є питання відповідності покарання вчиненому злочину; категорія справедливості передбачає, що покарання за злочин повинно бути домірним злочину» [9].

У зв'язку із значущістю а справ варто звернути увагу і на згадуваний ЄСПЛ поріг *ratione valoris* (критерій доступу), застосування якого для подання скарг до верховного суду є правомірною та обґрунтованою процесуальною вимогою, враховуючи саму суть повноважень верховних судів щодо розгляду лише справ саме відповідного рівня значущості. На такий висновок посилались (щоправда, використовували на свою користь) деякі судді ВС [2].

Отже, за усталеною практикою ВС ПМП передбачає адміністративну відповідальність, а тому за ст. 286 КАСУ відповідні рішення не можуть бути оскаржені в касаційному порядку. Проте право не тотожне закону і тісно зав'язане на ідеології справедливості. У практиці ЄСПЛ вирішальними критеріями відмежування адміністративних та кримінальних правопорушень є природа правопорушення та характер і суворість (ступінь тяжкості) покарання. Відтак, у справах про ПМП санкція часто є кримінальною (зокрема, стягнення може бути більшим за передбачене за вчинення кількох особливо тяжких злочинів). Таким чином, ст. 286 КАСУ стосується справ про притягнення до адміністративної відповідальності. Проте з цього випливає, що вона застосовувана не до всіх справ про ПМП, адже часто відповідальність за них не є адміністративною. Саме тому постанови судів апеляційної інстанції у таких справах можуть і мають підлягати оскарженню для захисту порушених прав і дотримання принципу справедливості, що може бути досягнуте відповідною новою практикою ВС або внесенням змін до національного процесуального законодавства.

Джерела та література:

1. Ухвала Верховного Суду від 10.11.2022 по справі № 712/3869/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107249714>
2. Ухвала Верховного Суду від 30.03.2021 по справі № 440/3125/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95945803>
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
4. Постанова Верховного Суду від 12.11.2020 по справі № 524/9488/15-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92810857>
5. Постанова Шостого ААС від 12.10.2022 по справі № 712/3869/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106715728>
6. Рішення КСУ від 21.07.2021 № 5-п(II)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-21#Text>
7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

8. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

9. Рішення КСУ від 02.11.2004 № 15-пн/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>

Kolesnychenko N. Issues of appealing in cassation against judicial decisions in cases of violation of customs rules. *The article is devoted to consideration of theoretical, legal and practical issues of appealing in cassation against judicial decisions in cases of violation of customs rules.*

Keywords: *violation of customs regulations; administrative responsibility; fine; European Court of Human Rights; appeal.*

ПРАВО НА ОСВІТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Л. В. Колінець

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. М. Юхимюк

У статті розкрито особливості реалізації права на освіту в Україні у 2022 році в умовах воєнного стану, проаналізовано нормативно-правове забезпечення та умови здійснення освітнього процесу на територіях підконтрольних Україні та проблеми, з якими стикаються здобувачі освіти на тимчасово окупованих територіях.

Ключові слова: *право на освіту, воєнний стан, забезпечення освітнього процесу, агресія, здобувач освіти, заклад освіти.*

Актуальність. Військова агресія росії проти України наклала відбиток на реалізацію прав людини в Україні, в тому числі і права на освіту. Режим воєнного стану передбачає можливе тимчасове обмеження права на освіту для ефективного забезпечення функціонування військово-цивільних адміністрацій. Актуальність теми зумовлена необхідністю аналізу стану здійснення права на освіту в Україні, навіть в умовах правомірного обмеження, адже дане право є пріоритетним для соціальної, демократичної, правової держави, якою є Україна.

Освіта є чинником, що визначає рівень життя людини. Вона впливає на її професію, статус у суспільстві, доходи. Рівень освіченості суспільства ілюструє економічний, соціальний і культурний рівень держави. Існує низка міжнародних правових актів, у яких закріплено це право. Про право на освіту йдеться у статті 26 Загальної декларації прав людини (1948 року), а також у статтях 13, 14 Пакту про економічні, соціальні та культурні права (1966 року). Дане право декларується у статтях 28 та 29 Конвенції про права дитини (1989 року) та в Протоколі № 1 Конвенції про захист прав людини та основних свобод (1952 року зі змінами від 1994 року). Україна, як правова демократична держава, з урахуванням міжнародних цінностей та пріоритетів також закріплює право на освіту в Конституції, Законі України «Про освіту». Стаття 53 Конституції України, декларує, що повна загальна середня освіта є обов'язковою [1]. Спираючись на дану статтю, держава забезпечує доступність і безкоштовність, розвитку освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій і пільг [1]. Громадяни мають право безкоштовно отримати вищу освіту в державних і приватних навчальних закладах на конкурсній основі. Також декларується право громадян, які належать до національних меншин, на отримання освіти рідною мовою, вивчення рідної мови.

До основних ознак права на освіту належать: наявність, прийнятність, доступність (недискримінація, фізична й економічна доступність), адаптованість освіти, академічна свобода як учнів, так і викладачів [2, с. 87].

В умовах російської агресії щодо України та введення воєнного стану забезпечення реалізації прав людини у повному обсязі обмежено. Військове вторгнення росії в Україну з

перших днів наклало відбиток на функціонування системи освіти. Одним з перших викликів, з яким зіштовхнулася система освіти України з 24 лютого стало забезпечення стабільності та безперервності навчального процесу, через який і реалізується право на освіту. Активні бойові дії, ракетний терор, евакуація мирного населення, руйнування навчальних закладів та цивільної інфраструктури утруднюють, а в деяких областях України, унеможливають реалізацію права на освіту. У серпні 2022 року міністр освіти України заявив, що 2400 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, 269 з них зруйновано повністю [3].

Враховуючи сучасні реалії, слід розрізняти реалізацію права на освіту в Україні:

- 1) на території, підконтрольній Україні;
- 2) на тимчасово окупованій території та в зоні активних бойових дій.

На території, підконтрольній Україні ще 25 лютого, Міністерство освіти і науки України рекомендувало всім закладам освіти призупинити навчальний процес та оголосити на два тижні канікули [4]. З 14 березня 2022 року в деяких областях було відновлено освітній процес, його рекомендували організовувати за погодженням з військово-цивільною адміністрацією за очною, дистанційною, змішаною формою навчання чи індивідуальною. Незважаючи на всі переваги дистанційного навчання, як навчається більшість здобувачів освіти, ця форма не здатна в повному обсязі забезпечити реалізацію права на освіту. До того ж навчальний процес в умовах воєнного стану організовується залежно від конкретної ситуації та з урахуванням заходів і завдань, визначених військово-цивільною адміністрацією і засновником закладу освіти. Міністерством освіти та ДСНС було розроблено системи заходів щодо захисту учасників освітнього процесу, особливо вихованців, зокрема їх укриття в захисних спорудах цивільного захисту, неухильного дотримання алгоритму дій під час тривожної сирени [5]. У системі освіти України діє психологічна служба, до обов'язків якої додалося забезпечення психологічної підтримки учасників освітнього процесу під час військового стану, подолання тривожності [5].

Частина закладів освіти та здобувачів освіти опинилася на тимчасово окупованих територіях Донецької, Запорізької, Миколаївської, Луганської, Харківської й Херсонської областей та АРК. Зазначені вище події унеможливають повний збір достовірної інформації про стан реалізації права на освіту у цих регіонах. Для осіб, що виїхали з цих територій, напрацьовано низку механізмів, які дозволяють особам з тимчасово окупованих територій реалізувати своє право на освіту. Це можливість користуватися дистанційним забезпеченням навчального процесу, подати заяву про зарахування до будь-якого закладу загальної середньої освіти на безпечній території України, завершити навчання та пройти оцінювання [6]. Окремо організовано евакуацію навчальних закладів із тимчасово окупованих територій. Для абітурієнтів із тимчасово окупованих територій було розширено терміни вступної кампанії у вищі навчальні заклади, забезпечено можливість безоплатно отримати освіту у приватних навчальних закладах, можлива була заміна вступних випробувань на індивідуальну усну співбесіду тощо [7].

На окупованих територіях навчальні заклади не контролюються українськими органами влади, матеріальна база зазнала руйнувань та крадіжок, частину навчальних закладів переведено на російські програми, відсутнє викладання української мови та історії України. За даними Тематичного огляду «Освіта без права доступу: реалізація права на освіту на особливо небезпечних територіях» на тимчасово окупованих територіях доступ до вивчення української мови відсутній або становить менш ніж 0,01 % від загальної кількості учнів [8, с. 11]. Про комплексну реалізацію права на освіту навіть не йдеться, адже населення позбавлене академічних свобод, права на свободу асоціацій, можливості вивчення рідної мови.

Загалом, у реалізації права на освіту в умовах воєнного стану в Україні у 2022 році можна виділити два аспекти: право на освіту на територіях, підконтрольних Україні, де, попри труднощі з організацією процесу, матеріально-технічною базою проводиться робота щодо нормативного забезпечення та реалізації всіх складових права на освіту та право на освіту на тимчасово окупованих територіях, де воно практично знівельовано, а здобувачам освіти нав'язується російська мова викладання та навчання згідно російських навчальних програм.

Джерела та література:

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. : веб-сайт. Електронний ресурс – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 20.11.2022)

2. Оржаховська А. А. Актуальні проблеми законодавчого забезпечення освітнього процесу в умовах дії правового режиму воєнного стану. Філософські та методологічні проблеми права. №1 (23). С. 85-93.

3. 2400 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, 269 з них зруйновані повністю, – Сергій Шкарлет: веб-сайт. Електронний ресурс – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/2400-zakladiv-osviti-postrazhdali-vid-bombarduvan-ta-obstriliv-269-z-nih-zrujnovani-povnistyu-sergij-shkarlet> (дата звернення 18.11.2022)

4. Про організацію освітнього процесу: Лист М-ва освіти і науки України від 25.02.2022 № 1/3276-22. : веб-сайт. Електронний ресурс – Режим доступу: https://auc.org.ua/sites/default/files/kerivnykam_06_03_org_osvit_procесу.pdf (дата звернення 20.11.2022)

5. Матеріали до засідання Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій від 20.04.2022. : веб-сайт. Електронний ресурс – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2022/05/13/Inform.MON.shchodo.pyt.vynesen.na.zasid.Kom.VRU.z.pytan.osvity.pdf> (дата звернення 19.11.2022)

6. Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань завершення 2021/2022 навчального року: Наказ М-ва освіти і науки України від 01.04.2022 № 290 : веб-сайт. Електронний ресурс – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0290729-22#Text> (дата звернення 19.11.2022)

7. Про порядок прийому для здобуття вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти осіб, які проживають на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України: Наказ М-ва освіти і науки України від 01 березня 2021 року № 271.: веб-сайт. Електронний ресурс – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2021/29.04/poryadok-08042021.pdf> (дата звернення 19.11.2022)

8. Освіта без права доступу: реалізація права на освіту на особливо небезпечних територіях. Тематичний збірник. Електронний ресурс – Режим доступу: <https://almenda.org/wp-content/uploads/2022/08/Ohlyad-Osvita-na-osoblyvo-nebezpechnykh-terytoriyakh.pdf>. (дата звернення 20.11.2022)

Kolinets L. The right to education in the conditions of the military situation in Ukraine. *In the article we discovered the opportunities of realisation of the right to education in Ukraine in 2022 in the conditions of martial law, we analyzed the regulatory legal support and conditions of educational process on the territories of Ukraine and the problems which the bread-winners of education on the temporally occupied territory of Ukraine face to.*

Keywords: *the right to education, martial law, educational process, support, aggression, bread-winner of education, educational institution.*

СТРАТЕГІЯ РАДИ ЄВРОПИ З ПРАВ ДИТИНИ

І. М. Конончук

Проаналізовано Стратегію Ради Європи з прав дитини на 2022–2027 рр. «Права дитини на практиці: від стабільної реалізації до спільного новаторства». Стратегією Ради Європи визначено шість пріоритетних напрямків для гарантування прав дитини: свобода від насильства для всіх дітей; рівні можливості та соціальне включення для всіх дітей; доступність технологій для всіх дітей і їх безпечне використання; дружнє до дитини правосуддя для всіх дітей; надання права висловлюватися кожній дитині; права дітей у кризових і надзвичайних ситуаціях.

Ключові слова: *Рада Європи, Стратегія Ради Європи з прав дитини, Комітет міністрів Ради Європи, Керівний комітет з прав дитини.*

Рада Європи захищає і сприяє дотриманню прав дитини в державах-членах за допомогою багаторічних стратегій, що реалізуються шляхом встановлення стандартів, контролю дотримання нормативних вимог і підтримки реалізації у формі проектів співпраці.

Керівний комітет з прав дитини (CDENF) затвердив Стратегію на засіданні, яке відбулося 16-18 жовтня 2021 р., після чого її було подано Комітету міністрів Ради Європи, який її ухвалив 23 лютого 2022 р. Офіційний запуск Стратегії з прав дитини відбувся на Конференції високого рівня «За горизонтом: нова ера для прав дитини» в Римі (Італія) 7-8 квітня 2022 р [1; 2]. Стратегію було розроблено шляхом широкого консультативного процесу за участю національних урядів, міжнародних організацій, організації громадянського суспільства та, що не менш важливо, 220 дітей з 10 держав-членів Ради Європи.

У державах-членах Ради Європи діти мають право користуватися всіма правами людини, гарантованими Європейською конвенцією з прав людини, Конвенцією про права дитини та іншими міжнародними і європейськими нормативними документами щодо прав людини. До таких прав належать громадянські, політичні, економічні, соціальні й культурні права. Мета Стратегії з прав дитини – охопити всі ці категорії прав людини й окреслити цілі та пріоритети Ради Європи і її держав-членів щодо захисту прав дитини та втілення цих прав у реальність для всіх дітей за допомогою діяльності в шести пріоритетних напрямках [1].

Рада Європи визначила шість пріоритетних напрямків, діяльність за якими допоможе гарантувати права та якнайкращі інтереси дитини, а також три міжгалузеві питання, які потрібно поставити в центрі уваги у всіх пріоритетних напрямках, щоб забезпечити для всіх дітей рівноцінну доступність прав і можливість їх здійснення. Усі пріоритетні напрямки закріплені в міжнародних угодах, які є основними документами для всієї діяльності Ради Європи щодо прав дитини: Європейська конвенція з прав людини, Конвенція про права дитини та Факультативних протоколах до неї і, зокрема, чотирьох загальних принципах Конвенції про права дитини: заборона дискримінації (стаття 2), якнайкраще забезпечення інтересів дитини (стаття 3), право на життя, виживання та розвиток (стаття 6) і право бути заслуханою (стаття 12). Усі пріоритетні напрямки пов'язані з конкретними цілями сталого розвитку ООН. Під час відкритих обговорень Стратегії в десяти державах-членах Ради Європи діти-учасники приділили їм особливу увагу й надали свої коментарі [3].

Шість пріоритетних напрямків для гарантування прав дитини визначені в Стратегії Ради Європи, серед яких:

- 1) свобода від насильства для всіх дітей;
- 2) рівні можливості та соціальне включення для всіх дітей;
- 3) доступність технологій для всіх дітей і їх безпечне використання;
- 4) дружнє до дитини правосуддя для всіх дітей;
- 5) надання права висловлюватися кожній дитині;
- 6) права дітей у кризових і надзвичайних ситуаціях [1].

П'ять пріоритетних напрямків попередньої Стратегії з прав дитини (2016-2021 рр.) зберігаються, оскільки вони ще мають простір для подальших досягнень з точки зору законодавчих і політичних заходів, а саме: 1) рівні можливості для всіх дітей; 2) участь всіх дітей; 3) життя вільне від насильства для всіх дітей; 4) правосуддя доброзичливе до всіх дітей; 5) права дитини в цифровому середовищі [4]. Завдяки збереженню стратегічної структури та розширенню поточних пріоритетних напрямків, які відображають нові проблеми, держави-члени Ради Європи й інші зацікавлені сторони зможуть узяти попередні досягнення за основу й забезпечити безперервність діяльності, а також розробляти новаторські заходи для вирішення нових проблем.

Керівний комітет з прав дитини є основним органом, що координує проектування Стратегії, її реалізацію та нагляд за виконанням її завдань спільно з іншими органами Ради Європи та міжнародними партнерськими організаціями. У межах запланованих робочих завдань на чотири роки він продовжить двічі на рік скликати пленарні засідання, а також матиме можливість організувати додаткові тематичні зустрічі в різних форматах і створювати відповідні підзвітні групи фахівців і робочі групи в разі потреби згідно з практикою, що застосовувалася в межах його попередніх повноважень. Інші міжурядові й моніторингові

органи Ради Європи також відповідатимуть за обрані заходи, що відповідають їхній компетенції.

Стратегія Ради Європи розрахована на шість років (2022–2027 рр.); через три роки Керівний комітет з прав дитини планує провести проміжне оцінювання. Спираючись на План дій, Секретаріат готуватиме звіт щодо реалізації робочих завдань CDENF. Такий звіт подаватиметься Комітету міністрів кожні два роки (згідно з вимогами міжурядових стандартів, передбачених Комітетом міністрів Ради Європи для всіх її керівних комітетів і моніторингових органів на 2022–2025 рр.) [1].

Прогрес у межах Ради Європи й за участі різних органів і секторів, що співпрацюють у межах Стратегії, вимірюватимуться що два роки на підставі Плану дій, розробленого і представлено в окремому документі. Результати цього внутрішнього оцінювання дадуть змогу скоригувати Стратегію і розробити відповідні нові заходи з огляду на доступні ресурси.

Отже, більш глибоке політичне оцінювання успіхів у межах Стратегії Ради Європи здійснюватиметься під керівництвом Керівного комітету з прав дитини і за підтримки інших зацікавлених сторін. Його результатом буде проміжна оглядова конференція, проведення якої заплановане по завершенні перших трьох років. За наявності ресурсів протягом різних процесів оцінювання проводитимуться обговорення за участі дітей згідно з відповідними методиками та політиками захисту дітей, запровадженими Радою Європи.

Джерела та література:

1. Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2022-2027): «Children's Rights in Action: from continuous implementation to joint innovation» URL: https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectId=0900001680a5a064 (дата звернення: 26.11 2022).

2. Report on the High-level Launching Conference for the new Strategy for the Rights of the Child (2022-2027) URL: <https://rm.coe.int/cdenf-2022-11-report-on-the-high-level-launching-conference-for-the-ne/1680a6f937> (дата звернення: 26.11 2022).

3. Конвенція про права дитини 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 26.11 2022).

4. Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2016-2021) URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066cff8> (дата звернення: 26.11 2022).

Kononchuk I. Council of Europe Strategy for the Rights of the Child. *The Strategy of the Council of Europe Strategy for the Rights of the Child for 2022-2027 «Children's Rights in Action: from continuous implementation to joint innovation». The strategy of the Council of Europe defines six priority directions for guaranteeing children's rights: freedom from violence for all children; equal opportunities and social inclusion for all children; accessibility of technologies for all children and their safe use; child-friendly justice for all children; giving every child the right to express himself; children's rights in crisis and emergency situations.*

Keywords: Council of Europe, Strategy of the Council of Europe on the Rights of the Child, Committee of Ministers of the Council of Europe, Steering Committee on the Rights of the Child.

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЖІНОК-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

С. В. Кошулинська

Науковий керівник: к.ю.н., доц. **О. М. Юхимюк**

Забезпечення захисту прав жінок-військовослужбовців – один із важливих напрямків державної діяльності України в умовах повномасштабної російсько-української війни. У статті аналізуються нормативно-правові акти, що регулюють особливості захисту прав військовослужбовиць та характеризуються проблеми та здобутки в процесі їх реалізації.

Ключові слова: жінки-військовослужбовці, Збройні Сили України.

Актуальність теми дослідження. Актуалізація питання захисту прав жінок-військовослужбовців пов'язана передусім із збільшенням кількості жінок у лавах Збройних Сил України. З початком російсько-української війни в 2014 році активізувалося обговорення цієї теми суспільством та владними структурами. Нові гостроти питання захисту прав військовослужбовиць набуло вже після того, як російська федерація розпочала повномасштабне вторгнення в Україну.

Виклад основного матеріалу. Заступниця міністра оборони Ганна Маляр на Другому саміті перших леді та джентльменів зазначала, що в Україні було два сплески збільшення кількості жінок у армії: у 2014-му і у 2022-му [1]. За словами Міністра оборони України Олексія Резнікова станом на листопад 2022 року у ЗСУ налічується 59 786 жінок, з яких близько 41 000 – військовослужбовиць, а 18 000 – цивільні працівниці, які несуть службу (до прикладу, медицині). Безпосередньо в бойових діях беруть участь 5 тисяч жінок, з яких 10% долучилися до ТрО ЗСУ. За цифрами Україна має один з найбільших показників кількості жінок у Збройних Силах серед країн-членів НАТО [2].

Раніше жінок використовували передусім на небойових посадах - телефоністки, машиністки, кухарі, медики тощо. Поштовх до змін дали бойові дії на Донбасі в 2014 році, коли жінки вперше масово пішли воювати в добровільчі батальйони, де на бюрократичні процедури ніхто не звертав уваги [3].

27 жовтня 2018 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» [4]. У цьому законі зазначено: «Жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах із чоловіками (за винятком випадків, передбачених законодавством з питань охорони материнства та дитинства, а також заборони дискримінації за ознакою статі), що включає прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов на військову службу, проходження військової служби, проходження служби у військовому резерві, виконання військового обов'язку в запасі та дотримання правил військового обліку» [5].

Питання соціального та правового захисту військовослужбовців регулює Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Він поширюється і на чоловіків, і на жінок, які перебувають у лавах ЗСУ, але передбачає деякі особливості у захисті прав та свобод останніх. Зокрема він визначає специфіку регуляції прав військовослужбовиць на охорону здоров'я та медицину допомогу, пенсійного забезпечення і допомоги.

Згідно з пунктом 5 статті 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» військовослужбовці-жінки користуються всіма пільгами, передбаченими законодавством з питань соціального захисту жінок, охорони материнства і дитинства.

Пунктом 2 статті 15 визначається право жінок-військовослужбовиць на одноразову грошову допомогу: «У зв'язку з настанням особливого періоду та небажанням продовжувати військову службу військовослужбовцем-жінкою, яка має дитину (дітей) віком до 18 років одноразова грошова допомога в розмірі 50 відсотків місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний рік служби виплачується за наявності вислуги 10 років і більше» [6].

Хоч у забезпеченні прав жінок-військовослужбовців відбулися помітні позитивні зрушення, передусім на законодавчому рівні, продовжує існувати ряд несправедливостей, з якими кожен день зіштовхуються захисниці України. На нещодавньому Шостому Українському Жіночому Конгресі обговорили нагальні та актуальні проблеми військовослужбовиць України. Зокрема було визначено, що армійський побут пристосований виключно для чоловіків, наразі Україна не має уніфікованої форми та шоломів та бронжилетів для жінок, питання забезпечення засобами гігієни лежить або на самих військовослужбовицях або на волонтерах, жінки-військовослужбовці зіштовхуються із проявом сексизму під час проходження служби.

Міністр Оборони України Олексій Резніков повідомив, що за його особистим дорученням завершує роботу створена робоча група, яка складається з працівників Міноборони, що відповідають за стандарти, та ініціативних жіночих груп, які відпрацьовують

моделі шоломів, бронезилетів та військової форми для бійчинь. Міністр запевнив, що Міністерство Оборони України відкрите до нових пропозицій і прагне забезпечити умови для комфортного перебування жінок у Збройних Силах України [2].

Навколо потреб жінок на фронті згуртувалось безліч волонтерських та громадських організацій, які оперативно реагують на нагальні потреби військовослужбовиць.

У листопаді 2022 року на сайті Президента України з'явилась петиція №22/168516-еп, головними вимогами якої є забезпечити жінок, які несуть службу в Збройних Силах України, необхідними засобами гігієни та створити відповідний орган, який займатиметься гендерними питаннями у силових структурах. Ініціатор петиції зазначає, що на разі у НАТО функціонує комітет з гендерних питань та The International Military Staff Office of the Gender Advisor - Міжнародний офіс радника з гендерних питань, який займається питаннями інтеграції та забезпечення жінок в армії та пропонує створити аналогічний орган в Україні [7].

Висновки. Після 24 лютого місце та роль жінки на війні стало помітнішим, ніж було до того. Хоч військовослужбовиць на фронті вже тривалий час не є рідкістю, вони зіштовхуються з проблемами, що заважають їм ефективно виконувати військовий обов'язок. Тому суспільство та влада зобов'язані спрямувати свої зусилля для забезпечення матеріальних та соціальних прав захисниць України.

Джерела та література:

1. Танкістки та артилеристки: у Міноборони розповіли, скільки жінок служать у ЗСУ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/07/24/249693/>

2. Шостий Український Жіночий Конгрес [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=Cv_x6j9DNBY&list=LL&index=3&t=1318s&ab_channel=%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%D0%96%D1%96%D0%BD%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%B9%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%B3%D1%80%D0%B5%D1%81

3. Не екзотика, але й не норма. Як жінки завойовують своє місце в українській армії [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63559446>

4. Жінки у війську: про вікові обмеження, посади та декрет [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://armyinform.com.ua/2021/03/05/zhinky-u-vijsku-pro-vikovi-obmezhennya-posady-ta-dekret/>

5. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» від 06.09.2018 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text>

6. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 з наступними змінами і доповненнями [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

7. Забезпечити жінок, які несуть службу в Збройних Силах України, необхідними засобами гігієни та створити відповідний орган, який займатиметься гендерними питаннями у силових структурах [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://petition.president.gov.ua/petition/168516>

Koshulynska S. Peculiarities of ensuring the rights of female military personnel.

Ensuring the protection of the rights of female military service men is one of the important directions of the state activity of Ukraine in the conditions of a full-scale russian-Ukrainian war. The article analyzes the normative legal acts regulating the specifics of the protection of the rights of female military personnel and characterizes the problems and achievements in the process of their implementation.

Keywords: female military personnel, Armed Forces of Ukraine.

ВІЙСЬКОВІ СУДИ ЯК ІНСТИТУЦІЙНА ГАРАНТІЯ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ: ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД

В. М. Кравчук

Функціонування військових судів є частою практикою демократичних держав. Сучасне польське законодавство на конституційному та законодавчому рівні регулює їх статус та компетенцію. Це дозволяє стверджувати, що такі суди відповідають критеріям поняття «суд», визначеним Європейським судом з прав людини та є інституційною гарантією реалізації права на справедливий суд.

Ключові слова: суд, військовий суд, Європейський суд з прав людини.

Функціонування військових судів нині є частою практикою демократичних держав. Лише в деяких країнах НАТО відсутня система військового судочинства, хоча по суті вона може різнитись структурою, повноваженнями, підсудністю та іншими аспектами. Так, в Німеччині до відання військових судів відносяться питання дисциплінарної відповідальності, а в Португалії військові суди діють лише під час війни. Польща має тривалу історію функціонування військових судів, тож вивчення її досвіду може бути корисне з позиції можливого відновлення системи військових судів в Україні та з точки зору ролі системи військового судочинства в інституційному забезпеченні прав і свобод особи.

В ч. 1 ст. 175 Конституції Республіки Польща закріплено положення про те, що правосуддя у Республіці Польща здійснюють Верховний Суд (Sąd Najwyższy), загальні суди (sądy powszechne), адміністративні суди (sądy administracyjne), а також військові суди (sady wojskowe). Незважаючи на визнання на конституційному рівні статусу військових судів, в польському суспільстві тривають дискусії щодо доцільності їх існування, оскільки зазначається, що є сумніви щодо їх незалежності, адже суддями там є професійні військовослужбовці.

В контексті цього згадується ч. 1 ст. 45 Конституції Республіки Польща, яка передбачає, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд справи без невинуватної затримки компетентним, незалежним, безстороннім та неупередженим судом. Військові суди, незважаючи на свою специфіку, беззаперечно мусять відповідати всім критеріям, які ставляться до суду, в тому числі незалежності та неупередженості. Адже недотримання цих критеріїв ставило би під сумнів винесені ними рішення та загалом функціонування системи правосуддя. Більше того, підсудність справ, що розглядаються військовими судами, зв'язок цих справ із збройними силами не є підставою визнання військових судів особливими, адже Конституцією Республіки Польща не врегульоване питання підсудності, воно вирішується на рівні закону.

Оскільки Конституція Республіки Польща не диференціює правового становища військових судів відносно загальних судів, немає підстав для применшення вимог і гарантій щодо незалежності їх суддів. Тим паче, що відповідно до ч. 2 ст. 175 Конституції Республіки Польща надзвичайний суд або винятковий порядок правосуддя можуть запроваджуватись лише на час війни. Це положення ще раз підкреслює, що військові суди не є надзвичайними і їх функціонування має відповідати усім вимогам, що ставляться до судів, в тому числі в контексті реалізації права на справедливий суд.

Розглядаючи роль військових судів як інституційної гарантії прав і свобод особи, варто також звернутись до практики Європейського суду з прав людини. Право на справедливий суд, виходячи зі змісту ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейської конвенції з прав людини), передбачає, зокрема, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. Правова позиція ЄСПЛ дозволяє виділити два аспекти відповідності критерію «суд, встановлений законом»: організаційний (організація системи судоустрою повинна регулюватися безпосередньо законами як актами вищої юридичної сили) та юрисдикційний (суд повинен діяти у межах своєї компетенції, у спосіб та

відповідно до повноважень, передбачених саме законом). Зокрема, Суд повторює, що, як було раніше визначено, фраза «встановленого законом» поширюється не лише на правову основу самого існування «суду», але й дотримання таким судом певних норм, які регулюють його діяльність. У рішенні у справі «Занд проти Австрії», що згадувалося раніше, Комісія висловила думку, що термін «судом, встановленим законом» у пункті 1 статті 6 передбачає «усю організаційну структуру судів, включно з (...) питаннями, що належать до юрисдикції певних категорій судів (...)».[1]

До військових судів мають бути застосовані всі вимоги, зазначені вище, оскільки, в іншому випадку, вони не могли б здійснювати правосуддя у конституційно-правовому розумінні. Військовий суд має бути незалежним органом, а це означає, що інші органи державної влади не мають повноважень змінити або скасувати його рішення, а суддя військового суду - незважаючи на те, що він є професійним військовослужбовцем, який несе службову відповідальність - повинен мати гарантії незалежності. Фундаментальною проблемою військового правосуддя є гарантування реальної (а не лише теоретичної) юрисдикційності, самостійності, неупередженості та незалежності. Невиконання цих гарантій не дозволяє розглядати військові суди як органи судової влади [2, с. 12-13].

Відповідно до ч. 2 ст. 176 Конституції Республіки Польща організація і юрисдикція судів та судочинство в судах визначаються законами. Тож саме законами визначено категорії справ, що відносяться до відання військових судів. Тут варто зауважити, що польське законодавство в цьому питанні подібне до законодавства інших держав, у яких функціонують військові суди. Віднесення до відання військових судів певних категорій справ ґрунтується на суб'єктному критерії, тобто це кримінальні правопорушення, вчинені військовослужбовцями.

Відповідно до ст. 1 Закону про організацію військових судів, військові суди здійснюють правосуддя у кримінальних справах у Збройних Силах Республіки Польща в межах, передбачених законом, а також виносять рішення в інших справах, якщо вони були передані до їхньої юрисдикції юрисдикції окремими законами. У випадках, передбачених законами, військові суди здійснюють правосуддя у кримінальних справах щодо осіб, які не належать до складу військовослужбовці Збройних Сил Республіки Польща [3] Процесуальний аспект розгляду справ військовими судами регламентований Главою XV Кримінального процесуального кодексу Республіки Польща «Кримінальне провадження у справах, підсудних військовим судам» та іншими нормами зазначеного кодексу [4]. Відповідно до § 17 ст. 115 Кримінального кодексу Республіки Польща, військовослужбовець - особа, яка перебуває на дійсній військовій службі, за винятком територіальної військової служби за контрактом [5].

Відтак, враховуючи тривалу історію функціонування системи військових судів, сучасне польське законодавство на конституційному та законодавчому рівні регулює їх статус та компетенцію. До повноважень таких судів належать переважно кримінальні провадження щодо діючих військовослужбовців. Водночас організаційною особливістю є те, що суддями в таких судах є також військовослужбовці. Оскільки і статус, і порядок функціонування військових судів регламентується Конституцією та законами Республіки Польща, можна стверджувати, що такі суди відповідають критеріям поняття «суд», визначеним Європейським судом з прав людини та є інституційною гарантією реалізації права на справедливий суд.

Джерела та література:

1. Рішення у справі «Сокурєнко і Стригун проти України» (Sokurenko and Strygun v. Ukraine) від 20 липня 2006 року, заяви № 29458/04 та № 29465/04. Електронний ресурс – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_115#Text

2. Dunaj K. Sądy wojskowe jako organy wymiaru sprawiedliwości. Studia Iuridica Lublinensia vol. XXIV, 4, 2015. S. 9-20.

3. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. Prawo o ustroju sądów wojskowych. Dz.U. 1997 Nr 117 poz. 753.

4. Kodeks postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 r. Dz. U. 1997 Nr 89 poz. 555.

5. Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r. Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553.

Kravchuk V. Military courts as an institutional guarantee of human rights and freedoms: Polish experience. *The functioning of military courts is a common practice in democratic states. Modern Polish legislation at the constitutional and legislative level regulates their status and competence. This allows us to assert that such courts satisfy the criteria of the concept of "court" defined by the European Court of Human Rights and are an institutional guarantee of the right to a fair trial.*

Keywords: court, military court, European Court of Human Rights.

ПРАВО НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ В КОНСТИТУЦІЇ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

М. А. Кравчук

Право на судовий захист є одним з основоположних прав особи в правовій демократичній державі. Передбачене і системно регламентовано Конституцією Республіки Польща право на судовий захист базується на міжнародних стандартах та знайшло свій розвиток у законодавстві та актах Конституційного Трибуналу Республіки Польща.

Ключові слова: право на судовий захист, конституція.

Право на судовий захист є одним з основоположних прав особи в правовій демократичній державі, тобто державі, в якій писане право є основою для діяльності органів державної влади, в тому числі в питаннях, пов'язаних з правами і свободами особи.

Найперше варто зазначити, що Розділ III Конституції Республіки Польща «Джерела права» визначає загальні положення про джерела права, що використовуються в польській правовій системі. Відповідно до ст. 87 Конституції Республіки Польща джерелами загальнообов'язкового права є: Конституція, закони, ратифіковані міжнародні угоди та постанови; джерелами загальнообов'язкового права Республіки Польща є акти місцевого законодавства у межах територіальної сфери компетенції органів, що їх прийняли [1]. Це положення вказує на ієрархію джерел права, що діють у Польщі, визнаючи таким чином правову систему як комплекс, яка складається як з норми як вищої, так і нижчої юридичної сили.

Крім того, відповідно до ч. 1 і 2 ст. 91 Конституції Республіки Польща ратифікований міжнародний договір, після його оприлюднення в Віснику законів Республіки Польща, є частиною національного правопорядку і підлягає прямому застосуванню, за винятком випадків, коли його застосування залежить від прийняття закону. Міжнародний договір, ратифікований за попередньою згодою на підставі закону, має переважну силу над законом, якщо закон не може бути узгоджений з договором [1].

Переходячи до суті справи, слід зазначити, що право на суд було виражене *expressis verbis* лише в Конституції 1997 р. До цього воно було похідним від принципу демократичної правової держави, запровадженого поправкою 1989 року, якою вносились зміни до Конституції Польської Народної Республіки 1952 року.

Натомість ч. 1 ст. 45 Конституції Республіки Польща 1997 року передбачає, що кожен має право на справедливий і відкритий розгляд справи без невинуватної затримки компетентним, незалежним, безстороннім та неупередженим судом [1].

Правовим підґрунтям включення такої норми в Конституцію Республіки Польща стала ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейської конвенції з прав людини). Відповідного до її положень кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах

моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або - тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, - коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя [2]. Тож варто нагадати про те, що Конвенція є частиною національного правопорядку Польщі і підлягає прямому застосуванню (виходячи з положень конституції про джерела права). Також важливо вказати на обов'язок національного законодавця приймати такі правові норми, які забезпечать процесуальні гарантії принаймні на рівні, передбаченому міжнародним правом.

Разом з тим, положення ч. 1 ст. 45 Конституції Республіки Польща варто розглядати в системному взаємозв'язку з Розділом VIII Конституції Республіки Польща «Суди і трибунали». Відповідно до ст. 173 Конституції Республіки Польща суди і трибунали є окремою і незалежною від інших органів гілкою влади [1]. Як зазначено в ч. 1 ст. 175 Конституції Республіки Польща правосуддя у Республіці Польща здійснюють Верховний Суд, загальні суди, адміністративні суди, а також військові суди.

До трибуналів Конституції Республіки Польща відносить Конституційний Трибунал та Державний Трибунал. Державний Трибунал Польщі став установою, що скликається тільки в нагальних випадках, щоб притягнути до відповідальності, справедливо засудити і визначити відповідне покарання особам, які керують державою, але водночас не надто відповідально ставляться до своїх обов'язків [3, с. 19].

Для того, щоб судовий розгляд був справедливим, як цього вимагає ч. 1 ст. 45 Конституції Республіки Польща, необхідно, щоб були дотримані певні загальноприйняті принципи, а саме: принцип рівності, презумпція невинуватості, імператив гуманного поведіння, принцип непокарання без законних підстав і навіть право кожного на захист. Лише дотримання цих гарантій є запорукою того, що судовий процес буде дійсно справедливим.

Відкритість є складовою демократичної правової держави. Це означає, що інформація про діяльність усіх органів державної влади є доступною для громадськості і, з цієї точки зору, підлягає публічному контролю.

Водночас Конституційний Трибунал Республіки Польща вказав, що конституційне право на судовий захист включає:

- 1) право на доступ до суду, тобто право розпочати провадження у справі в суді – органі з певними характеристиками (незалежний, безсторонній та неупереджений), що здійснює судочинство;
- 2) право на належну судову процедуру, відповідно до вимог справедливості та публічності;
- 3) право на судові рішення, тобто право на отримання обов'язкового до виконання рішення суду [4].

Таким чином, передбачене і системно регламентовано Конституцією Республіки Польща право на судовий захист базується на міжнародних стандартах та знайшло свій розвиток у законодавстві та актах Конституційного Трибуналу Республіки Польща.

Джерела та література:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. Електронний ресурс – Режим доступу: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdm19970780483>

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950. Електронний ресурс – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Кравчук М. Історико-правовий розвиток державного трибуналу Польщі у ХХ столітті. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Вип. № 28. Т. 1. Ужгород, 2014. С. 19-22

4. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 czerwca 1998 r. (K 28/97) Електронний ресурс – Режим доступу: <https://prawo.money.pl/orzecznictwo/trybunal-konstytucyjny/wyrok;z;dnia;1998-06-09,k,28,97,443,orzeczenie.html>

Kravchuk M. The right to judicial protection in the Constitution of the Republic of Poland. *The right to judicial protection is one of the fundamental rights of a person in a democratic state based on the rule of law. The right to judicial protection provided for and systematically regulated by the Constitution of the Republic of Poland is based on international standards and has been developed in the legislation and acts of the Constitutional Tribunal of the Republic of Poland.*

Keywords: *right to judicial protection, constitution.*

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСТАВИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

О. В. Крикунов

Розглянуто окремі актуальні питання підстави та заборони для застосування застави, визначення предмету та її розміру, суб'єктів внесення, підстави для звернення застави у дохід держави.

Ключові слова: *застава, запобіжні заходи, підозрюваний, обвинувачений, кримінальне провадження.*

За чинним кримінальним процесуальним законом застава як запобіжний захід полягає у внесенні підозрюваним, обвинуваченим чи іншими фізичними, юридичними особами коштів у національній валюті на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому КМ України [1], з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у дохід держави в разі невиконання цих обов'язків (ч. 1 ст. 182 КПК України).

Застава може застосовуватися і як окремий захід забезпечення провадження, і як гуманна альтернатива триманню під вартою, що дає можливість особі перебувати на свободі, виконуючи при цьому покладені на неї судом процесуальні обов'язки. Згідно із роз'ясненнями Комітету з прав людини ООН, національна правова система, яка передбачає як альтернативу утриманню під вартою до суду лише звільнення під контроль і не передбачає звільнення під заставу, не відповідає вимогам статті 9 (3) Пакту про громадянські та політичні права, згідно з якою утримання під вартою осіб, які чекають судового розгляду, не повинно бути загальним правилом ... [2, с. 46-47].

Відповідно до чинного КПК, якщо слідчий суддя, суд приймають рішення про застосування тримання особи під вартою, то відповідно до КПК слідчий суддя, суд зобов'язаний визначити розмір застави, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, передбачених у ч. 5 ст. 194 КПК. Суд може застосувати одразу декілька таких обов'язків відповідно до обставин провадження, характеристики підозрюваного, обвинуваченого на строк до двох місяців із можливим продовженням за клопотанням прокурора КПК. У цьому випадку застава може бути внесена в будь-який момент, після чого підозрюваний, обвинувачений підлягає звільненню.

Разом з тим, законом передбачено певні випадки, коли слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою має право не передбачати внесення застави, коли підозрюваний повинен бути ізольованим від суспільства. Зокрема, слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, враховуючи обставини кримінального провадження, особистість підозрюваного, має право не визначити розмір застави у кримінальному провадженні: 1) щодо злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування; 2) щодо злочину, який спричинив загибель людини; 3) щодо

особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею; 4) щодо злочинів проти громадської безпеки, передбачених ст. ст. 255-255-3 Кримінального кодексу України; 5) щодо особливо тяжкого злочину у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; 6) під час дії воєнного стану у кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених ст.ст. 109-114-2, 258-258-5, 260, 261, 402-405, 407, 408, 429, 437-442 КК України.

Застава не може визначатися при обранні тримання під вартою стосовно: 1) підозрюваного, обвинуваченого, який оголошений у міжнародний розшук, та/або який виїхав, та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаній Верховною Радою України державою-агресором; 2) під час розгляду прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт відповідно до ст.ст. 629-631 КПК.

Слід вказати, що відповідно до ч. 8 ст. 193 КПК до підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину, за який передбачено основне покарання у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, може бути застосовано запобіжний захід лише у вигляді застави або тримання під вартою. Невнесення призначеного розміру застави протягом п'яти днів з дня обрання запобіжного заходу у вигляді застави та ненадання документа, що це підтверджує, згідно із ст. 182-183 КПК створює підставу для застосування тримання під вартою у вищевказаній категорії кримінальних проваджень.

Визначення предметом застави грошових коштів у національній валюті спрощує застосування цього запобіжного заходу. Проте предметом застави можуть бути не будь-які грошові кошти з огляду на можливу перспективу звернення застави у дохід держави. Залишаються актуальними роз'яснення Пленуму Верховного Суду України щодо цього питання: «майно, що вноситься як застава, повинно мати такі характеристики, таку якість і такий правовий статус, щоб виконання судового рішення про позбавлення права власності на нього підозрюваного, обвинуваченого, підсудного чи заставодавця не було поєднане з будь-якими труднощами. ... Як застава може передаватися лише майно, що перебуває у власності особи, яка вносить заставу. Якщо майно є спільною власністю декількох осіб, передати його як заставу вправі лише всі власники разом або ж один із них за згодою решти (п.5-6). Гроші ..., які долучено до справи як речові докази або на які накладено арешт, не можуть бути предметом застави» (п.8) [3]. Ми вважаємо ці висновки слушними і щодо правового регулювання згідно КПК 2012 р. Очевидно, саме виходячи із такої логіки, передбачено, що заставодавцем не може бути юридична особа державної або комунальної власності або така, що фінансується з місцевого, державного бюджету, бюджету Автономної Республіки Крим, або у статутному капіталі якої є частка державної, комунальної власності, або яка належить суб'єкту господарювання, що є у державній або комунальній власності (ч. 2 ст. 182 КПК). Таке обмеження виключає ризик ситуації, за якої заставодавець міг би використати кошти, що належать державі чи територіальній громаді.

Граничні межі розміру застави залежать від кримінально-правової кваліфікації: 1) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні нетяжкого злочину, – від 1 до 20 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 2) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні тяжкого злочину, – від 20 до 80 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 3) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні особливо тяжкого злочину, – від 80 до 300 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. У виключних випадках, якщо слідчий суддя, суд встановить, що застава у зазначених межах не здатна забезпечити виконання особою, що підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків, застава може бути призначена у більшому розмірі, який на думку суду буде дієвим для забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого.

Законодавець слушно наголосив, що конкретний розмір застави повинен визначатися з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та ризиків протиправної поведінки відповідно до ст. 177 КПК. Оскільки застава – це «майновий» запобіжний захід, то фінансове становище підозрюваного, обвинуваченого є визначальним, оскільки розмір застави не може бути завідомо непомірним для нього. Не можна не зважати і на законні

інтереси інших осіб, які є на утриманні підозрюваного, обвинуваченого. Однак слід пам'ятати, що застава можуть вносити і треті особи як заставодавці за їх бажанням.

Конкретний розмір застави пропонують слідчому судді, суду у клопотаннях слідчого, прокурора про застосування застави або про тримання під вартою. Законодавцем акцентовано, що у другому випадку серед інших обов'язкових реквізитів клопотання має бути викладено обґрунтування необхідності призначення застави як альтернативи тримання під вартою у певному розмірі та перелік процесуальних обов'язків підозрюваного у разі внесення застави (ст. 184 КПК). Сторона захисту може осперювати пропонований прокурором розмір застави, наводячи контраргументи і відповідні докази на розсуд слідчого судді, суду.

Дієвість застави ґрунтується на ризикові втратити грошові кошти у разі порушення підозрюваним, обвинуваченим, заставодавцем узятих обов'язків. Ці кошти за судовим рішенням стягуються в дохід держави та зараховується до спеціального фонду Державного бюджету України й використовується у порядку, встановленому законом для використання коштів судового збору (ч. 8 ст. 182 КПК України). Підстави для звернення застави у дохід держави передбачені диференційовано для різних суб'єктів її внесення. Якщо застава була внесена самим підозрюваним, обвинуваченим, то юридичними фактами, що дозволяють стягнути застава у дохід держави є: 1) неприбуття за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду без поважних причин чи неповідомлення про причини неявки; 2) порушення інших покладених на підозрюваного, обвинуваченого при застосуванні запобіжного заходу обов'язків (ч. 8 ст. 182 КПК України). Звернення застави, внесеної заставодавцем, у дохід держави можливе, якщо підозрюваний, обвинувачений вчинить вказані вище порушення, а також, якщо заставодавець не виконає узяті на себе обов'язки із забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого та його явки за викликом (ч. 3 ст. 182 КПК України). Вважаємо, що оціночне поняття «належна поведінка» стосовно підозрюваного, обвинуваченого передбачає виконання ними процесуальних обов'язків, передбачених у ч. 7 ст. 42 КПК як частина їх статусу, а також застосованих до них спеціально у судовому рішенні про застосування до них запобіжного заходу відповідно до ч. 5 ст. 194 КПК.

Застава не може бути стягнута в дохід держави, якщо особа не могла виконати згадані обов'язки через поважні причини (ст. 138 КПК України). Підозруваний, обвинувачений або заставодавець повинні вчасно повідомити відповідну посадову особу про наявність обставин, що не дозволяють виконати такі обов'язки. Якщо таке повідомлення не було своєчасно здійснено, то презюмується відсутність поважних причин і стає можливим порушення питання про звернення застави у дохід держави.

Ми схвально оцінюємо запроваджений лише у 2019 р. законодавчий дозвіл негайного апеляційного оскарження ухвали слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді застави або про відмову в застосуванні такого заходу (п. 5-1 ч. 1 ст. 309 КПК), адже таким чином можливо оперативніше відновити порушені майнові права підозрюваного, обвинуваченого чи заставодавця.

Джерела та література:

1. Порядок внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу, затв. Постановою КМ України від 11.12.2012 р. № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2012-%D0%BF#Text>.

2. Права человека и предварительное заключение. Сборник международных стандартов. Харьков: Консум, 1997. 120 с.

3. Постанова Пленуму ВС України "Про практику застосування судами застави як запобіжного заходу" від 26.03.1999 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-99#Text>

Krykunov A. Using of bail in criminal proceedings. Actual issues of grounds and prohibitions for the use of bail, definition of the subject and its size, subjects of its introduction, grounds for turning bail into state income are considered.

Keywords: bail, precautionary measures, suspect, accused, criminal proceedings.

СОЦІАЛЬНІ ПРАВА ОСОБИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**І. О. Крисик***Науковий керівник: к. ю. н., доц. О. М. Юхимюк*

В роботі аналізуються соціальні права людини і громадянина України. Актуальність теми полягає у дослідженні виникнення і реалізації соціальних прав людини і громадянина, а також проблеми реалізації та порушення соціальних прав в Україні внаслідок війни, яку розгорнула рф.

Ключові слова: соціальні права, друге покоління прав людини, соціальне забезпечення.

Розуміння прав людини як властивостей, залежних від людської природи, а не від милості володаря, прийшло тільки в епоху Просвітництва і ранньобуржуазних революцій (XVII-XVIII ст.) [1].

Соціальні права та свободи людини і громадянина - це міра можливої поведінки або діяльності людини в соціальній сфері що передбачає задоволення законних інтересів і потреб у сфері трудової діяльності, соціального захисту та охорони здоров'я [2].

Чеський юрист Карел Васак, перший генеральний секретар Міжнародного інституту прав людини у Страсбурзі, у 1979 р. виділив три «покоління» прав людини [1].

Соціальні права відображенні у другому поколінні прав.

До другого покоління належать соціально-економічні та соціально-культурні права, що гарантують рівність усіх членів суспільства: право на працю, освіту, право на відпочинок, на гідну винагороду за працю тощо. На відміну від прав першого покоління їх називають «позитивними», оскільки вони містять опис благ, які людина має право одержувати від суспільства. Ця група прав людини почала формуватися у середині XIX ст., в умовах індустріальної революції і зростання чисельності та значення армії найманої праці [1].

Соціальні права і свободи дозволяють громадянам реалізовану можливу поведінку чи діяльність у соціальному колі, займають важливі питоми ваги в системі основних конституційних прав і свобод людини і громадянина. Така поведінка або діяльність пов'язана насамперед із здатністю людини працювати та відпочивати, захистом її соціально-економічних прав, доступом до соціального захисту, правом на достатній рівень життя, доступом до належного медичного обслуговування та використанням ліків, що покриваються, тощо. Реалізація соціальних прав і свобод сприяє формуванню соціальних умов і стабільності суспільного життя.

Соціальні права у сфері культури є гарантовані державою можливості кожного громадянина незалежно від його матеріального, соціального та іншого положення на доступність закладів культури і того культурного мінімуму, можливість використання якого є запорукою повноцінної реалізації права на розвиток.

Система прав, в якій відсутні соціальні права, – це відображення тільки політичної системи, а не універсальна сукупність прав людини. Сутність соціальних прав полягає у тому, що вони відносяться до загальних прав особи, є рівноцінною групою прав, поряд із громадянськими та політичними правами. Їх реалізація, безумовно, залежить від економічних ресурсів і активної політики держави, але це є, швидше, їх особливістю, а не дискримінуючою ознакою.

Основна відмінність соціальних прав особи від культурних та економічних прав полягає у ступені їх правової гарантованості та механізмі правового захисту. Реалізація економічних та культурних прав може здійснюватися без державного втручання (за виключенням випадків їх порушення), у той час як, реалізація соціальних прав особи, зокрема, прав у сфері соціального захисту, сьогодні напряму залежить від держави [3].

Виходячи з положень Конституції України, соціальні свободи включають: право на соціальний захист (ст. 46), право на житло (ст. 47), право на достатній рівень життя для себе і своєї сім'ї (ст. 48), право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49) [4].

Право на соціальний захист передбачає виплат пенсії, соціальної допомоги і виплат. Певні особливості має соціальний захист окремих категорій громадян: військовослужбовців, ветеранів війни і праці, потерпілих від аварії на Чорнобильській АЕС тощо. Для багатьох людей соціальні виплати є головним джерелом існування.

Право на житло, що передбачає створення державою умов, за яких кожний громадянин України матиме змогу побудувати житло, придбати у власність або взяти в оренду. На жаль, в умовах, що склались на даний час в Україні це право залишається негарантованим.

Право на достатній рівень життя для себе і своєї сім'ї є одним із найважливіших. Передбачає, що будь-яка людина має можливість забезпечувати себе і членів своєї сім'ї житлом, одягом та харчуванням. Важливими елементами для нормального існування.

Важливим соціальним правом є право на медичну допомогу та медичне страхування. Держава зобов'язується всіляко сприяти забезпеченню цього соціального права.

Варто згадати про права іноземців в Україні ці права розкриваються в законі. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» «Іноземці та особи без громадянства мають ті ж права і свободи та виконують ті ж обов'язки, що і громадяни України, якщо інше не передбачено Конституцією, цим та іншими законами України, а також міжнародними договорами України» [5].

Висновки. Отже, соціальні права людини і громадянина є надзвичайно важливими в Україні. Країна намагається їх гарантувати, але на жаль, в умовах агресії РФ наша держава не може забезпечити усі соціальні права. І права людей часто порушуються. В Україні також соціальні права надаються іноземцям.

Джерела та література:

1. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге. Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. 432 с. Електронний ресурс – Режим доступу: <https://studies.in.ua/krestovska-nm-teorja-derzhavi-prava.html>

2. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України. К., 2010. Електронний ресурс – Режим доступу: https://pidru4niki.com/1584072016682/pravo/konstitutsiynе_pravo_ukrayini

3. Волкова О. М. Соціальні права особи: поняття, сутність, особливості. Часопис Київського університету права. № 1, 2011. С. 39–43. Електронний ресурс – Режим доступу: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2011_1/39.pdf

4. Конституція України : від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. – Електронний ресурс – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

5. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»: від 4 лютого 1994 року. Електронний ресурс – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/T392900>

Krasyk I. Human social rights and citizen of ukraine: theoretical aspect. *The work analyzes the social rights of a person and a citizen of Ukraine. The topicality of the topic lies in the study of the emergence and study and analysis of the social rights of a person and a citizen. Problems of their implementation. Violation of some social rights as a result of the war launched by the Russian Federation.*

Keywords: social rights, the second generation of human rights, social security.

ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ОБІГ ДАКТИЛОСКОПІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

С. В. Кудін, О. Л. Зверевич

Зважаючи на відсутність до сьогодні вітчизняного закону, що регулює дактилоскопічну реєстрацію, аналізується зарубіжний досвід такого регулювання, проводиться аналіз законів зарубіжних країн, що регламентують цю діяльність, надається поняття обігу дактилоскопічної інформації. Наголошується на неминучості широкого впровадження цього методу і необхідності суворо дотримання прав людини.

Ключові слова: дактилоскопічна реєстрація, оборот дактилоскопічної інформації, права людини, загальне дактилоскопіювання, ідентифікація особи.

З моменту запровадження в судово-експертну практику ідентифікації особи за відбитками пальців виникла необхідність упорядкування збору зразків такої ідентифікації. Якщо технічна процедура була детально опрацьована давно, то на юридичні аспекти цієї проблеми звернули увагу лише в останні роки.

Після перших вдалих випадків ідентифікації за відбитками пальців виникла ідея створення певного масиву інформації для вирішення проблеми постійного використання в криміналістичній реєстрації. Такий масив постійно збільшується, і у світовій практиці є приклад спроб повної дактилоскопії населення, наприклад, Аргентина, провінція Буенос-Айрес, Закон № 8129 1911 року. [7, с. 91]

Проте, в ті роки законодавче закріплення дактилоскопії в цілому не було успішним і законодавчий акт, що регулював цю діяльність, був скасований, не почавши працювати.

Можливість реєстрації відбитків пальців в епоху ручної обробки даних була ускладнена недосконалістю класифікації та систематизації папілярних візерунків.

Технічна революція кінця ХХ століття та впровадження високих технологій в різні сфери людської діяльності кардинально змінили наше життя та полегшили вирішення певних завдань. Завдяки використанню високошвидкісного комп'ютерного обладнання та вдосконаленого програмного забезпечення можна створювати бази даних, що містять тисячі або навіть мільйони шаблонів пальців, та ефективно маніпулюють з ними.

Спокуса втілення ідеї універсальної дактилоскопії знову привабила вчених, практиків та законодавців. На превеликий жаль для нашої країни, питання правового регулювання цієї діяльності для нас є досі актуальне.

18 червня 1999 р. народні депутати України С. І. Синенко та М. А. Кириченко внесли проект Закону України «Про дактилоскопію», статтями цього Закону передбачено, що з метою створення правових умов для оптимального встановлення цивільно-правового статусу особи дактилоскопія проводиться в усіх громадян України та тих, хто перебуває на її території більше одного місяця. І хоча законопроект не був ухвалений, він певною мірою окреслив правове регулювання отримання, централізованого зберігання та використання дактилоскопічних даних з метою ідентифікації особи. [6]

Дослідження Белкіна Р., Бахіної В., Лисиченко В., Клименко Н., Лапіної Є., Мельничука М., Бірюкова В. різною мірою порушують питання правового забезпечення цієї діяльності. Проте думки науковців дуже різняться – від скорочення вже існуючого кола суб'єктів дактилоскопії до загального дактилоскопічного обліку населення.

На нашу думку, під обігом дактилоскопічної інформації маємо розуміти процес отримання, обліку, систематизації, зберігання, використання та знищення даних про візерунки пальців людини з метою їх ідентифікації спеціально уповноваженими державними органами.

Що стосується України, то проект закону 2001 року про відбитки пальців [5], більше не говорить про комплексну реєстрацію, а повторює положення сусідніх пострадянських країн – злочинців, представників небезпечних професій, біженців, невідомих та невідомих дітей [6]. Нововведеннями в проекті національного закону слід вважати проведення дактилоскопії кандидатів на виборах та дозвіл на використання дактилоскопічної інформації з метою

безпеки в банках та інших комерційних установах. Проте проект так і не був ухвалений Верховною Радою [5]. Поки ідентифікація за відбитками пальців у нас регулюється лише «Законом про поліцію» [4].

Західні країни оцінили можливість реєстрації відбитків пальців і її роль у боротьбі зі злочинністю, особливо тероризмом. Незважаючи на протести правозахисників, навіть у країнах, які вважають себе демократичними, вбачають за необхідне визнати, що відбитки пальців є обов'язковими при оформленні візи для в'їзду в країну. [1] У Європейському Союзі існує директива, згідно з якою інформація про відбитки пальців усіх громадян вноситься до документів, що посвідчують особу (в електронному вигляді), а отже, до спеціальної бази даних. Також регламентується електронний обмін інформацією з баз відбитків пальців між державами (поки що в режимі «так»-«ні»). Тобто автору запиту лише повідомляється про наявність інформації про цю особу в базі даних, а всі подальші процедури здійснюються в рамках договору про правову допомогу [3].

Що стосується так званої добровільної дактилоскопічної реєстрації, то зазначимо, що ми вважаємо її функціонування доцільним лише на перехідному етапі.

В кінці можна зробити висновок, що розвиток науково-технічного прогресу вимагає швидкої і простої ідентифікації особистості в повсякденному житті, а для боротьби зі злочинністю та її найнебезпечнішими проявами, такими як тероризм, реєстрація відбитків пальців стане обов'язковою для суспільства в цілому. Однак це завдання має вирішуватися в рамках дотримання прав людини, невтручання в її особисте життя та дотримання гарантій захисту конфіденційної інформації.

Реєстрація за відбитками пальців немає наві'язуватись адміністративним шляхом, а впроваджуватись як вигідний варіант при вирішенні будь-яких юридичних питань. Повчальним є досвід західних країн щодо послаблення візового режиму для власників біометричних паспортів із дактилоскопічними даними. Необхідно вивчити досвід отримання такої інформації від громадян при видачі ліцензій на право використання джерел підвищеної небезпеки (наприклад, зброї, транспортних засобів), при страхуванні (особи, майна), при отриманні кредитів .

Ми вважаємо, що поширення пристроїв, які використовують інформацію про відбитки пальців у повсякденному житті (замки, датчики доступу для електронних пристроїв, контроль банківських рахунків тощо), також зменшить критичне ставлення до реєстрації відбитків пальців.

Досвід організації та проведення реєстрації відбитків пальців може бути використаний у ході аналогічної діяльності для впровадження нових технологій ідентифікації особистості, наприклад, на основі зовнішнього вигляду, структури райдужної оболонки або молекул ДНК.

Джерела та література:

1. Американские власти ужесточают правила въезда для лиц, в первый раз посещающих Соединенные Штаты. Новости дня. Радио Свобода. URL: <http://archive.svoboda.org/hotnews/2005/07/14/1.asp>

2. Відбитки пальців збиратимуть в усіх громадян, починаючи з 12 років – проект. Газета "Закон і Бізнес". Законодавство, влада, права людини. URL: https://zib.com.ua/ua/153523-otpechatki_palcev_soberut_u_vseh_grazhdan_nachinaya_s_12_let.html

3. Германия и Австрия приступили к электронному обмену данными об отпечатках пальцев. URL: <http://www.biometrics.ru/print.asp?nItemID=2306>

4. Про міліцію : Закон України від 20.12.1990 р. № 565-XII : станом на 7 листоп. 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-12#Text>

5. Про проекти законів України про ідентифікацію особи і про дактилоскопію : Постанова Верхов. Ради України від 18.01.2001 р. № 2222-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2222-14#Text>

6. Проект Закону України «Про дактилоскопію» від 20.09.2001. Верховна Рада України. Офіційний Веб-сайт. URL: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id= &pf3511=10986

7. Торвальд Ю. Сто лет криминалистики. Пути развития криминалистики. Москва : Прогресс, 1974. 439 с.

Kudin S., Zverevich O. Human rights and obig dactyloscopic information. *Because of absence of the national law for the registration of a fingerprint, nowadays international experience in that field ,comparative law of CIS analyzing, the concept of exchange of fingerprint information is defining. The inevitability of widespread introduction of this method stressed, with all that arising the need of strict observance of human rights.*

Keywords: *fingerprints registration, turnover of fingerprint information, human rights, total fingerprinting, personal identification, identification of unidentified corpses, analysis of comparative law.*

ПРАВА ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ В ІЗОЛЯТОРІ ТИМЧАСОВОГО ТРИМАННЯ

І. Є. Лаговський

Науковий керівник: к.ю.н., доц. А. П. Гусак

У тезах розглянуті права осіб, які знаходяться в ізоляторах тимчасового тримання (ІТТ), а також деякі питання внутрішнього розпорядку таких установ та їх діяльності на території України.

Процес розвитку та демократизації суспільних інститутів в Україні поступово суттєво впливає на повсякденне життя пересічних людей. Ці процеси є прикладом зусиль представників суспільства суттєво гуманізувати стандарти роботи правоохоронних органів, а саме поліції, під час утримання людей в ізоляторах тимчасового тримання. Історія цього питання досить дивна. Правила поведінки персоналу ізолятора тимчасового тримання вже багато років базуються на наказі з грифом «Для службового користування». Зрозуміло, що це суперечить здоровому глузду, оскільки затримані не можуть з ним ознайомитися. Лише завдяки зусиллями активістів громадських організацій вдалось привести нормативні документи, що регулюють правила поведінки осіб в ізоляторах тимчасового тримання, до стандартів дотримання прав людини. Слід також зазначити, що Департамент громадської безпеки МВС України завжди дотримувався високопрофесійної позиції щодо роботи спецпідрозділів поліції та докладав максимум зусиль для створення гідних умов тримання осіб під вартою.

Ключові слова: *права особи, ізолятор тимчасового тримання, внутрішній розпорядок.*

Серед переліку установ, до яких з тих чи інших причин можуть доставити затриману особу, наведеному в Кримінально-процесуальному Кодексі України [2], є ізолятор тимчасового тримання.

Ізолятор тимчасового тримання (ІТТ, застаріле камера попереднього ув'язнення, КПЗ) – місця ув'язнення (камери) при територіальних органах внутрішніх справ або органах прикордонної охорони, призначене для тимчасового утримання осіб, затриманих за підозрою у вчиненні злочину [1]. Ізолятори тимчасового тримання діють на основі наказу МВС від 2.12.2008 «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання органів внутрішніх справ України» [4].

Доправити до ізолятора тимчасового тримання можуть лише осіб, які: затримані за підозрою в скоєнні злочину; узяті під варту – на термін до 3 діб (якщо доставляння до слідчого ізолятора у цей строк неможливе через віддаленість або відсутність належних шляхів сполучення, тримати в ІТТ можуть не більше 10 діб); особу піддано адміністративному арешту – за відсутності спеціального приймальника для таких осіб; є підсудним (засудженим) і прибули із СІЗО чи установи виконання покарань у зв'язку з розглядом справи в суді або проведенням з Вами слідчих дій.

Держава надає ряд гарантій особам, які перебувають у ізоляторах тимчасового тримання. До основних таких гарантій можна віднести: 1) надання камери з повним інженерним обладнанням, природним та штучним освітленням згідно із санітарними нормами

з розрахунку не менше 4 кв. м корисної площі на особу. Вагітні жінки та жінки, які мають при собі дітей, розміщуються в найбільш освітлених камерах з розрахунку 7 кв. м. корисної площі на особу. Камеру повинно бути обладнано одноярусними або двоярусними ліжками. У камері мають бути столи для приймання їжі, лави (стільці), ніші або настінні шафи для зберігання продуктів харчування й особистих речей; 2) триразовим гарячим харчуванням відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 16 червня 1992 року № 336 «Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках та інших приймальниках Міністерства внутрішніх справ»; 3) можливість здійснювати щоденну прогулянку тривалістю одна година. Вагітним жінкам і жінкам, які мають при собі дітей, неповнолітнім, а також хворим з дозволу лікаря та за їх згодою тривалість щоденної прогулянки встановлюється до двох годин; 4) постільними речами та столовими наборами за нормами відповідно до законодавства України. В опалювальний період у камерах та приміщенні ІТТ повинна підтримуватися температура не нижче +18°C; 5) санітарною обробкою один раз на сім днів зі зміною натільної та постільної білизни; 6) можливістю восьмигодинного безперервного сну у нічний час (з 22.00 до 06.00), у період якого не допускається залучення до участі в процесуальних та інших діях, за винятком невідкладних випадків (у разі ускладнення обстановки (пожежа або повінь) і в особливих умовах (у разі землетрусу, виявлення вибухових, радіоактивних чи інших речовин, небезпечних для життя і здоров'я); якщо життя та здоров'я осіб, що тримаються в ІТТ, загрожує небезпека; для звільнення з-під варті; для конвоювання на обмінний пункт; для припинення протиправних дій серед осіб, які тримаються, або підготовки до втечі; для надання невідкладної медичної допомоги) [3, с. 1-4].

Що стосується медичної допомоги то, у разі скарг на поганий стан здоров'я або виявлення у особи захворювання, для надання медичної допомоги працівник ІТТ повинен викликати працівників територіальних лікувальних закладів органів охорони здоров'я, у разі необхідності вжити заходів щодо конвоювання особи, яка утримується в ІТТ, до медичних закладів. Екстрена медична допомога утримуваним особам надається бригадами швидкої допомоги лікувально-профілактичних закладів місцевих органів охорони здоров'я за викликом чергового по ІТТ [5, ст. 5-8].

Окрім вище вказаних можна також підкреслити права особи щодо ознайомлення з власними правами й обов'язками, які обов'язково оголошуються адміністрацією ІТТ під час поміщення до спеціальної установи. А також право одержувати передачі або посилки та грошові перекази на особовий рахунок у порядку, визначеному Законом України «Про попереднє ув'язнення» [5, с. 7-9], купувати за безготівковим розрахунком продукти харчування та предмети першої необхідності, письмове приладдя, газети, книги через торговельну мережу, на замовлення відповідно до чинного законодавства.

Відповідно можна зробити висновок, що особа, яка утримується в ізоляторі тимчасового тримання, забезпечується усіма необхідними правами на законодавчому рівні. Варто також підкреслити забезпечення необхідних прав і на рівні нормативно-правових актів внутрішнього розпорядку ІТТ. Однак також можна зазначити, що ситуація, що склалась в Україні наразі доволі складна. ІТТ продовжують функціонувати в умовах війни і відповідно з положенням військового стану у державі, певні права осіб, що утримуються було обмежено. Наразі такі заходи є необхідними і обов'язковими.

Держава несе повну відповідальність за дотримання гарантій і прав затриманих, що передбачені законом. Такі гарантії включають потреби в безпеці, адекватні мінімальні умови життя (забезпечення необхідними меблями, вільним простором, належним температурним режимом, освітленням, вологістю повітря, належними гігієнічними та побутовими умовами тощо). Особи ІТТ потребують забезпечення харчуванням за встановленими нормами, постійного доступу до питної та проточної води, можливості щоденних прогулянок на свіжому повітрі. Крім того, особам, які працюють в ІТТ, має бути гарантовано дотримання процесуальних прав і гарантій, передбачених відповідно до їхнього статусу законодавством України.

Джерела та література:

1. Contributors to Wikimedia projects. Prison cell – Wikipedia. Wikipedia, the free encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Prison_cell
2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV : станом на 6 листоп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>
3. Мартиненко О. А., Кобзін Д. О., Белоусов Ю. Л. Права утриманих в ізоляторах тимчасового тримання : навч. посіб. Харків : Право, 2006.
4. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання органів внутрішніх справ України : Наказ М-ва внутр. справ України від 02.12.2008 р. № 638 : станом на 22 жовт. 2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0137-09#Text>
5. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30.06.1993 р. № 3352-XII : станом на 19 серп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text>

Lagovsky I. Rights of persons detained in a temporary detention facility. *The work examines the rights of persons detained in temporary detention centers (ITCs), as well as some issues of the internal procedures of such institutions and their activities on the territory of Ukraine.*

The development of institutions of a democratic society in Ukraine and democratization processes are gradually bringing significant changes to the everyday life of citizens. This work is one of the good examples of the materialization of the efforts of civil society agents to significantly humanize the work standards of law enforcement agencies when it comes to ensuring the protection of persons who are in temporary detention centers. The history of this issue is quite long. For many years, the rules of behavior of persons in temporary detention centers were regulated by an order marked «For official use», which, contrary to common sense, made it impossible for persons detained in such institutions to familiarize themselves with them. Only the unceasing and painstaking work of activists of public organizations made it possible to bring the normative document, which regulates the rules of behavior of persons who are in temporary detention centers, up to the standards of compliance with human rights. It should also be noted that the Department of Public Security of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine has always maintained a highly professional position regarding the work of special police units and made maximum efforts to create decent conditions for keeping persons in custody.

Keywords: *human rights, temporary detention center, internal procedure.*

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ (НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ДОСВІДУ КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ)

В. В. Лізун

В даних тезах автором розкрито основні передумови виникнення корупції в Україні на основі аналізу аналогічних процесів, притаманних більшості країн, що розвиваються.

Ключові слова: *корупція, передумова, менталітет, господарська діяльність, відповідальність.*

Корупція як багатоаспектне соціальне явище є своєрідним відображенням політичних, економічних, ідеологічних, управлінських та інших соціальних явищ і процесів, які відбуваються у суспільстві та державі, результатом недосконалого функціонування державних та суспільних інститутів, закономірною реакцією членів суспільства на вади суспільного розвитку [1, с. 108].

Причинами поширення корупції в Україні фахівці називають: високий податковий тиск на виробників; відсутність нормальних умов господарської і комерційної діяльності; недосконалість законодавства, зокрема виборчого, що заклало корупцію як механізм в систему формування влади; недосконалість системи судочинства; відсутність законодавчо

визначеного підпорядкування розгляду справ судами різних інстанцій, що уможливило б і стимулює зловживання; відсутність координації та чіткого розмежування повноважень усіх правоохоронних органів, що унеможливило б ефективний контроль за дотриманням законодавства та виявленням корупції в органах державної влади; деформована мораль суспільства, в якому громадяни, визнаючи негативність корупції як суспільного явища, водночас визначають її як невід'ємну складову підприємницької діяльності та державної служби [2, с. 106-107].

Схожий перелік передумов корупції в Україні виділяє вчена І. Шевчук, яка до цих передумов відносить, зокрема, такі: недосконала чинна нормативно-правова база, яка піддається постійним змінам, наявність колізій і методів «обійти» закон неправомірним шляхом; поширення в суспільстві думки про корумпованість органів влади, непрозорість прийнятих політичних та державних рішень; прагнення угруповувань, в тому числі кримінальних, вирішити свої проблеми через чиновників державного апарату; нестабільність інвестиційного клімату; відсутність сприятливих умов для ведення підприємницької діяльності, значне податкове навантаження на суб'єкти господарювання [3].

О. Акімов серед умов розвитку корупції виділяє, серед іншого, відсутність системи виховання патріотичних почуттів, моральних якостей, поверховість при проведенні антикорупційної політики; несприятливий режим діяльності підприємств, відсутність прозорості багатьох економічних процесів; відсутність цілісної системи антикорупційних засобів, невизначеність відповідальності за корупційні діяння; нерозвиненість громадської свідомості тощо [4, с. 186].

З наведеного вбачається, що вчені спільно відносять до передумов корупції в Україні такі чинники як складні умови ведення бізнесу, в тому числі надмірне податкове навантаження, недосконалисть антикорупційного законодавства, зокрема в частині механізмів притягнення до відповідальності за корупційні правопорушення, ставлення громадянського суспільства до корупції (її глобально сприйняття як «нормального» явища).

Беручи до уваги наведені чинники, можна дійти попереднього висновку про спільність перерахованих вище чинників більшості держав з таким самим рівнем соціально-економічного, фінансового та політичного розвитку, як в Україні, зокрема.

Відтак, з метою обґрунтування того, що наведені вище передумови корупції притаманні Україні, слід звернути увагу на наукові та практичні праці вітчизняних та міжнародних фахівців, які досліджують причини та наслідки корупційних явищ в державах, що розвиваються.

Так, на думку С. Сумаха, чим більше економічна діяльність у країні надмірно врегульована та обмежена та чим більша влада посадових осіб органів державної влади різних рівнів – тим більше в людини виникає бажання надавати пропозиції неправомірної вигоди публічним службовцям з метою уникнути таких обмежень [5].

Наприклад, законодавство у сфері оподаткування є чи не найголовнішим фактором, що створює підґрунтя для корупційної діяльності. Зокрема, це певні недоліки у законодавстві та труднощі, що виникають при нарахуванні і сплаті податків. Крім того, постійні зміни податкового законодавства та високі податкові ставки сприяють корупційним діянням. Для вирішення цих проблем необхідно скористатися досвідом інших країн для удосконалення національної податкової системи. Ще однією важливою проблемою, що має місце в податковому законодавстві і є передумовою виникнення проявів корупції, є двозначність трактування окремих норм податкового законодавства [6, с. 121].

Отже, правова «зарегульованість» певних специфічних груп суспільних відносин та надмірна складність у реалізації особою своїх законних інтересів у таких відносинах створюють передумови для зловживання суб'єктами владних повноважень своїми повноваженнями та підбурує таку особу до пропозиції або надання неправомірної вигоди публічному службовцю задля гарантованої реалізації таких інтересів.

Додатковим обґрунтуванням доцільності віднесення вказаної проблеми до основних передумов виникнення та поширення корупції є відповідні положення пункту 1.2. Антикорупційної стратегії на 2021-2025 роки, затвердженої Законом України від 20 червня 2022 року № 2322-IX (далі – «Антикорупційна стратегія»), в яких одним із основних принципів

антикорупційної політики в Україні віднесено створення на противагу існуючим корупційним практикам більш зручних та законних способів задоволення потреб фізичних і юридичних осіб [7], що, загалом, вказує на необхідність перегляду державою усталених бюрократичних або непрозорих практик у відносинах людина-державна або підприємство-державна та розробці відповідних законних, простих та ефективних процедур у відповідних сферах, перш за все, економічного життя.

Принагідно згадати, що одними із основних напрямків діяльності держав із відносно низьким рівнем корупції є створення різноманітних механізмів викриття корупції переважно всередині державних органів або, як, наприклад, в Державі Ізраїль навіть транскордонних корупційних правопорушень. Таким чином, можна дійти висновку про те, що всеосяжне ефективне викриття корупції слугує першим шаблоном у процесі ефективного притягнення порушників до відповідальності та потужним стримуючим фактором запобігання корупційним явищам [8, с. 96].

Ще однією, не менш суттєвою передумовою для панування корупції в державі є суспільний менталітет, тобто спосіб сприйняття громадськістю суспільно-політичних та державних процесів. Як зазначає С. Сумах, у Європі щодо сприйняття корупції можна побачити такі крайнощі: з одного боку крайнє несприйняття корупції суспільством на Півночі та більш толерантне ставлення до неї на Півдні, де вказане явище є майже нормальним та соціально прийнятним [5].

В Україні ставлення суспільства до корупції можна охарактеризувати як перехідне, що пов'язане з політичною, економічною та культурною асоціацією з європейськими та західними стандартами і цінностями. Водночас, як слушно зазначає М. Кікалішвілі, суспільство все ще позбувається «спадщини» СРСР на рівні менталітету, що разом із низькою громадянською свідомістю є соціально-психологічним чинником корупції. З часів СРСР у нас з'явилися поняття «по блату» й «стадний інстинкт». «Блат» зумовлювався бажанням бути виділеним і посісти особливу сходинку в системі, де «у всіх рівні права». Однак, зважаючи на те, що більшою половиною людей було засвоєно такий стиль поведінки, то хабарі швиденько стали «нормою» [9, с. 137].

Додатково, для підтвердження суттєвості формування громадянської свідомості для протидії корупції варто повторно звернути увагу Антикорупційну стратегію, де «формування суспільної нетерпимості до корупції, утвердження культури доброчесності та поваги до верховенства права» визначено як один із п'яти принципів антикорупційної політики на 2021-2025 роки [7].

Таким чином, проаналізовані в даних тезах фактори, на думку більшості дослідників, є головними чинниками, які створюють в Україні сприятливе середовище для подальшого виникнення корупційних процесів. Водночас, варто зазначити, що безпосередні причини корупції слід аналізувати в системному зв'язку із зазначеними факторами відносно конкретного корупційного явища, яке існує в тій чи іншій сфері діяльності держави та суспільства.

Джерела та література:

1. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 220 с.
2. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / керівник авт. кол. доц. І. О. Ревак. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 220 с.
3. Шевчук І. В. Корупційна складова як чинник дестабілізації та загроза економічній безпеці України. Державне управління: удосконалення та розвиток 2017. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2017_12_9.
4. Акімов О. О. Психологічні аспекти проявів корупції в державному управлінні. Державне управління: теорія та практика. 2014. № 1. С. 181–188. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2014_1_23.
5. Sumah, S. (2018). Corruption, Causes and Consequences. In (Ed.), Trade and Global Market. IntechOpen. <https://doi.org/10.5772/intechopen.72953>.
6. Політико-правові та соціальні передумови корупції в органах державної влади. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 1. С. 120-122.

7. Про засади державної антикорупційної політики на 2021- 2025 роки Закон України; Стратегія від 20.06.2022 № 2322-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#top>.

8. Лізун В. В. Передумови виникнення корупції як вища у країнах, що розвиваються. AREA NAUKI. 2022. С. 91-100.

9. Кікалішвілі М. В. Соціально-психологічні чинники корупції та корупційного середовища. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2020. № 2. С. 136-140.

Lizun V. Background issues of corruption in Ukraine (based on the analysis of the phenomenon in developing countries). *in this report the author has revealed the common background issues that support corruptive phenomena to arise in Ukraine leaning on the analysis of the same issues that take place in most developing countries.*

Keywords: *a corruption, background issue, mentality, commercial activity, liability.*

ЗНАЧЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ ДЛЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Є. М. Максимук

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Ю. О. Фідря

У тезах проаналізовано особливості застосування поліцейських заходів примусу з метою реалізації покладених на поліцію завдань та повноважень. Наголошено, що застосування поліцейського заходу має превентивно-примусовий характер, що застосовується як з метою запобігання порушення закону, так і з метою його припинення.

Ключові слова: *національна поліція, повноваження поліції, поліцейська діяльність, поліцейські заходи, примус, превентивні заходи, фізичний вплив, вогнепальна зброя, застосування вогнепальної зброї.*

Національна поліція України є центральним органом виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Повноваження Національної поліції повинні бути спрямовані на врегулювання суспільних відносин та забезпечення правопорядку, але у жодному разі не на обмеження або порушення їхніх конституційних прав. При виконанні своїх обов'язків службовці органів правопорядку повинні поважати людську гідність та захищати права будь-якої людини. Діяльність поліції завжди повинна здійснюватися у відповідності з національним правом і міжнародними стандартами, визнаними країною.

Для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень поліцейськими застосовуються поліцейські заходи. Застосування поліцейського заходу має превентивно-примусовий характер, що застосовується як з метою запобігання порушення закону, так і з метою його припинення.

Застосування поліцейського заходу повинно здійснюватися на законних засадах, в межах нормативно-правових актів, а також бути ефективним. За загальним правилом поліцейському заборонено застосовувати будь-які інші заходи, ніж визначені законами України. Необхідність застосування кожного поліцейського заходу визначається окремо поліцейським з огляду на ситуацію, що склалась, з урахуванням особливостей реалізації і повинна бути обумовлена безальтернативністю досягнення поставленої мети. Пропорційність полягає в тому, що шкода, яка завдається правам та свободам людини, інтересам суспільства або держави, не повинна перевищувати те позитивне благо, для захисту якого даний поліцейський захід застосовується.

Закон України визначає три види поліцейських заходів примусу: застосування фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї.

Фізичним впливом є застосування будь-якої фізичної сили, а також спеціальних прийомів боротьби з метою припинення протиправних дій правопорушників. Поліцейський може застосовувати фізичну силу та спеціальні прийоми боротьби для забезпечення особистої

безпеки та безпеки інших осіб, припинення правопорушення, затримання особи, яка вчинила правопорушення, у випадку якщо застосування інших поліцейських заходів не забезпечує виконання поліцейським повноважень, покладених на нього законом.

Для виконання своїх повноважень поліцейські можуть використовувати різноманітні спеціальні засоби, визначені законом, серед яких: кайданки та інші засоби обмеження рухомості, гумові та пластикові кийки, засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії, засоби примусової зупинки транспорту, пристрої, гранати, боеприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень, електрошокові пристрої контактної та контактної-дистанційної дії, спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби, пристрої, гранати та боеприпаси світлозвукової дії, засоби акустичного та мікрохвильового впливу, водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби, пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, засоби, споряджені безпечними димоутворювальними препаратами, службовий собака та службовий кінь

Застосування вогнепальної зброї є найбільш суворим заходом примусу. Поліцейський уповноважений на зберігання, носіння вогнепальної зброї, а також на її застосування і використання лише за умови, що він пройшов відповідну спеціальну підготовку. Порядок зберігання і носіння вогнепальної зброї, що знаходиться в розпорядженні поліцейського, перелік вогнепальної зброї та боеприпасів, що використовуються в діяльності поліції, та норми їх належності встановлюються Міністром внутрішніх справ України.

Закон України передбачає виняткові випадки, у яких поліцейський уповноважений застосування вогнепальної зброї. Цей перелік включає сім ситуацій, але він є вичерпним, хоча у ході забезпечення публічної безпеки можуть виникнути й інші ситуації, коли застосування вогнепальної зброї може бути єдиним заходом примусу, який відверне злочинне посягання.

Правомірність застосування вогнепальної зброї щоразу перевіряється органами прокуратури, які з'ясовують, чи були достатні підстави для застосування вогнепальної зброї і чи носила ситуація винятковий характер. У кожному конкретному випадку перевірки підлягатимуть факти, чи була завдана шкода необхідною і достатньою в такій обстановці, чи припинення відповідного нападу неможливо було досягнути іншими засобами, чи мала подія винятковий характер.

Звісно, не менш актуальною у сучасному законодавстві є проблема гарантій прав і свобод поліцейського у разі застосування ним вогнепальної зброї. Для цього законодавець має чітко окреслити такі гарантії для захисту прав поліцейського як громадянина.

Підсумовуючи, варто зауважити, що наявність тільки підстав для застосування не лише вогнепальної зброї, але й інших примусових поліцейських заходів, без дотримання спеціальних вимог не може бути визнана достатньою для правомірного їх застосування. З огляду на це, важливо поставити поліцейським у пріоритет бездоганне знання нормативно-правових актів, якими регламентується їхня професійна діяльність у сфері зберігання і носіння, застосування та використання вогнепальної зброї, а також порядок та підстави застосування інших примусових поліцейських заходів. З іншого боку, не менш важливим аспектом є реакція людей на застосування примусових поліцейських заходів. Суспільство повинно розуміти, що працівники поліції виконують завдання щодо підтримання публічного порядку і захищають права та свободи особи, інтереси суспільства та держави.

Джерела та література:

1. Про Національну поліцію України: Закон України від 15.06.2022 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

Maksymyk Y. The significance of police coercive measures for the protection of human rights. *The theses analyze the peculiarities of the use of coercive police measures in order to implement the tasks and powers assigned to the police. It was emphasized that the use of police measures has a preventive and coercive nature, which is used both to prevent the violation of the law and to stop it.*

Keywords: *national police, police powers, police activities, police measures, coercion, preventive measures, physical influence, firearms, use of firearms.*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Х. В. Маринчак

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. М. Юхимюк

Свобода пересування – право громадянина України, а також іноземця та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні, вільно та безперешкодно за своїм бажанням переміщатися по території України у будь-якому напрямку, у будь-який спосіб, у будь-який час, за винятком обмежень, які встановлюються законом. У статті проаналізовано проблеми та особливості реалізації права на свободу пересування в умовах воєнного стану.

Ключові слова: воєнний стан, свобода пересування, обмеження прав і свобод.

Актуальність цієї теми зумовлена збройним нападом, порушенням суверенності та цілісності держави України агресором РФ. В цьому ракурсі внаслідок введення правового режиму воєнного стану постає проблема обмеження конституційних прав та свобод людини та громадянина, а саме права на свободу пересування.

Виклад основного матеріалу. «Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом» [1], так регламентовано статтею 33 Конституції України. Відповідно, в указі Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні»[2], що дає законні підстави обмежити таке право.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [3]. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає ряд заходів серед яких є перелік обмежень права на свободу пересування і свобод людини і громадянина, зокрема:

1. Запроваджувати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, комендантську годину (заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень), а також встановлювати спеціальний режим світломаскування (п. 5 ч. 1 ст. 8).

Для забезпечення контролю за здійсненням заходів під час запровадження комендантської години створюється система пропускового режиму та за рішенням коменданта (за погодженням з військовим командуванням) особам видаються перепустки. На території, де запроваджено комендантську годину, забороняється перебування у визначений період доби на вулицях та в інших громадських місцях осіб без виданих перепусток, а також рух транспортних засобів. Контроль за дотриманням особами комендантської години та спеціального режиму світломаскування здійснюється патрулями, які підпорядковуються коменданту.

Зокрема, патрулям на території, де запроваджено комендантську годину та встановлено спеціальний режим світломаскування, в установленому законодавством порядку

надано право затримувати і доставляти в органи або підрозділи Національної поліції осіб, які вчинили або вчиняють правопорушення;

перевіряти в осіб посвідчення, документи, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи, або паспортні документи іноземця, особи без громадянства, документи, що підтверджують законність перебування на території України, та перепустки, а в разі їх відсутності – затримувати відповідних осіб та доставляти в органи або підрозділи Національної поліції для встановлення особи; за потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, які ними перевозяться; тимчасово обмежувати або забороняти на вулицях та дорогах, окремих ділянках місцевості та в інших громадських місцях перебування або пересування осіб, рух транспортних засобів, зокрема транспортних засобів іноземних, консульських установ чи представництв міжнародних організацій; виводити осіб з окремих ділянок місцевості та об'єктів, евакуйовувати транспортні засоби [4].

2. Встановлювати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, особливий режим в'їзду і виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів (п. 6 ч. 1 ст. 8).

Для забезпечення здійснення заходів особливого режиму створюється система пропускового режиму та за рішенням військового командування комендатурою видаються особам перепустки. Перепустки, видані комендатурою, дійсні тільки в межах території, де встановлено особливий режим.

Заходи з контролю в'їзду/виїзду включають:

1) на блокпостах:

перевірку документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи; перевірку документів, необхідних для здійснення перевезення вантажу (документів на транспортний засіб, документів на вантаж, дорожнього листа тощо); проведення огляду транспортного засобу та вантажу (товару) щодо відповідності документам на вантаж (товар); затримання осіб, транспортних засобів, вантажу (товару), проведення їх огляду та передачу їх уповноваженим представникам правоохоронних органів; тимчасове обмеження (заборону) руху транспортних засобів та осіб;

2) поза межами блокпостів:

виявлення порушення встановленого порядку переміщення осіб, транспортних засобів, вантажів (товарів) на територію, де встановлено особливий режим; затримання осіб, транспортних засобів, вантажу (товару), проведення їх огляду та передачу їх уповноваженим представникам правоохоронних органів [5].

3. Відповідно до постанови від 29 грудня 2021 р. № 1450 Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку встановлення заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан» запровадження заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб здійснюється військовим командуванням на підставі указу Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та полягає у забороні декларування (реєстрації) місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан, зняття із задекларованого (zareєстрованого) місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан, крім зняття із задекларованого (zareєстрованого) місця перебування чи місця проживання осіб у разі одночасного декларування (реєстрації) місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій воєнний стан не введено (пункт 3 Порядку).

Військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування приймає рішення про запровадження заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб, яке негайно доводиться до відома населення через засоби масової інформації.

У рішенні зазначаються обставини, що склалися в Україні або в окремих її місцевостях, і несприятливі фактори воєнного характеру, що створюють загрозу для населення та істотно знижують рівень забезпечення його життєдіяльності, шляхи протидії таким факторам [6].

Висновки. Одним із важливих показників рівня свободи особистості та демократії є забезпечення дотримання конституційних прав. Натомість право на свободу пересування не є абсолютним на відміну від права на життя, заборону рабства, катування та примусової праці, які є невід'ємними. Таким чином, реалізація права людини на свободу пересування може бути обмежена в умовах воєнного стану для захисту національної безпеки, територіальної цілісності та відвернення військової загрози. Потрібно зазначити, що передбаченні законодавством заборони мають легітимну мету для охорони громадського порядку всередині країни, забезпечення здоров'я та інтересів юридичних та фізичних осіб.

Джерела та література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>
2. Указ Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 р. № 537 «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text>
5. Порядок встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан від 29 грудня 2021 року затверджено постановою Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1455-2021-%D0%BF#n8>
6. Порядок встановлення заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан від 29 грудня 2021 затверджено постановою Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1450-2021-%D0%BF#n10>

Marynchak K. Peculiarities of the realization of the right to freedom of movement in conditions of martial law. *Freedom of movement is the right of a citizen of Ukraine, as well as a foreigner and a stateless person legally staying in Ukraine, to move freely and unhindered at will on the territory of Ukraine in any direction, in any way, at any time, except for restriction established by law. The article analyzes the problems and peculiarities of exercising the right to freedom of movement under martial law.*

Keywords: *martial law, freedom of movement, restriction of rights and freedoms.*

ПОРЯДОК ПРИЗНАЧЕННЯ НА ПОСАДУ СУДДІ ЯК ОДНА З ПЕРЕДУМОВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Л. М. Мосійчук

Досліджено питання конституційного та законодавчого забезпечення процедури призначення на посаду судді як однієї з передумов реалізації права на справедливий суд. Визначено особливості правового регулювання порядку призначення на посаду судді.

Ключові слова: *право на справедливий суд; призначення на посаду судді; суд; суддя.*

Відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенції) кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Реалізація права на справедливий суд вимагає існування авторитетної судової системи, що складається з професійних суддів. Тому, питання призначення суддів на посади набуває особливої актуальності.

Питання призначення суддів на посади розглядалися такими вітчизняними вченими та практиками, як В. Бринцевим, В. Городовенком, В. Долежаном, В. Єгоровою, В. Кравчуком, І. Марочкіним, І. Назаровим, М. Оніщук, С. Прилуцьким, А. Селівановим, В. Сердюком, Л. Скоморохою, О. Скрипнюком, В. Стефанюком, В. Федоренком, В. Шаповалом, Ю. Шемшученком, В. Шишкіним, Н. Шукліною та іншими. Різні аспекти сутності права на справедливий суд знайшли своє відображення у наукових напрацюваннях багатьох учених-правників, серед яких М. Буромеський, В. Буткевич, В. Городовенко, І. Гриценко, В. Кампо, І. Коліушко, В. Комаров, О. Кучинська, О. Лемак, Ю. Матат, М. Погорецький, С. Погребняк, П. Рабінович, М. Савчин, В. Стефанюк, О. Ткачук, С. Шевчук та інші. Зазначені вчені зробили вагомий внесок у розроблення теоретичних аспектів призначення суддів та права на справедливий суд, водночас питанню призначення на посади судді як однієї з передумов реалізації права на справедливий суд, і проблемам, що з цим пов'язані, приділено недостатньо уваги.

На думку В. Кравчука, порядок призначення та обрання суддів на посади сьогодні більше регламентований чинним законодавством, ніж раніше. Це обумовлено зміною умов функціонування судів, змісту суспільної ролі судді як основного носія судової влади [1, с. 31].

На сьогоднішній день механізм призначення суддів на посади регламентується положенням статті 128 Конституції України, яка передбачає, що призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом. Також, призначення на посаду судді здійснюється за конкурсом, крім випадків, визначених законом. Подальшого розвитку дані положення набули у розділі четвертому «Порядок зайняття посади судді» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року, зі змінами (далі – Закону) [1].

Призначення на посаду судді регулюється статтею 70 Закону, та включає такі стадії: 1) рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про оголошення добору кандидатів на посаду судді з урахуванням прогнозованої кількості вакантних посад суддів; 2) розміщення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на своєму офіційному веб-сайті оголошення про проведення добору кандидатів на посаду судді. В оголошенні має бути зазначено кінцевий термін подання документів до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, що не може бути меншим ніж 30 днів із дати розміщення оголошення, а також прогнозована кількість вакантних посад суддів на наступний рік; 3) подання особами, які виявили намір стати суддею, до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України відповідної заяви та документів, визначених статтею 71 цього Закону; 4) здійснення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України перевірки відповідності осіб, які звернулися із заявою для участі в доборі, установленим цим Законом вимогам до кандидата на посаду судді на основі поданих документів; 5) допуск Вищою кваліфікаційною комісією суддів України осіб, які за результатами перевірки на час звернення відповідають установленим цим Законом вимогам до кандидата на посаду судді, до участі у доборі та складенні відбіркового іспиту; 6) складення особою, допущеною до участі у доборі, відбіркового іспиту; 7) встановлення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України результатів відбіркового іспиту та їх оприлюднення на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; 8) проведення стосовно осіб, які успішно склали відбірковий іспит, спеціальної перевірки в порядку, визначеному законодавством про запобігання корупції, з урахуванням особливостей, визначених статтею 74 цього Закону; 9) проходження кандидатами, які успішно склали відбірковий іспит та пройшли спеціальну перевірку, спеціальної підготовки; отримання свідоцтва про проходження спеціальної

підготовки; 10) складення кандидатами, які пройшли спеціальну підготовку, кваліфікаційного іспиту та встановлення його результатів; 11) зарахування Вищою кваліфікаційною комісією суддів України кандидатів на посаду судді за результатами кваліфікаційного іспиту до резерву на заміщення вакантних посад судді, визначення їх рейтингу, оприлюднення списку кандидатів на посаду судді, включених до резерву та рейтингового списку, на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; 12) оголошення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України відповідно до кількості вакантних посад судді у місцевих судах конкурсу на заміщення таких посад; 13) проведення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України конкурсу на заміщення вакантної посади судді на основі рейтингу кандидатів, які взяли участь у такому конкурсі, та внесення рекомендації Вищій раді правосуддя щодо призначення кандидата на посаду судді; 14) розгляд Вищою радою правосуддя рекомендації Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та ухвалення рішення щодо кандидата на посаду судді; 15) видання указу Президента України про призначення на посаду судді – у разі внесення Вищою радою правосуддя подання про призначення судді на посаду [2].

Відповідно до ст. 80 Закону, призначення на посаду судді здійснюється Президентом України на підставі та в межах подання Вищої ради правосуддя, без перевірки додержання встановлених цим Законом вимог до кандидатів на посаду судді та порядку проведення добору чи кваліфікаційного оцінювання кандидатів. Будь-які звернення щодо кандидата на посаду судді не перешкоджають його призначенню на посаду. Викладені в таких зверненнях факти можуть бути підставою для порушення Президентом України перед компетентними органами питання про проведення в установленому законом порядку перевірки цих фактів [2].

Частиною 2 цієї ж статті Закону передбачено, що Президент України видає указ про призначення судді не пізніше тридцяти днів із дня отримання відповідного подання Вищої ради правосуддя [2].

В Конвенції прямо зазначено, що кожен має право на розгляд справи судом, встановленим законом. Відповідно до прецедентної практики Європейського суду з прав людини термін «встановленим законом» у ст. 6 Конвенції спрямований на гарантування того, «що судова гілка влади у демократичному суспільстві не залежить від органів виконавчої влади, але керується законом, що приймається парламентом» [3].

Таким чином, конституційні та законодавчі норми, що встановлюють порядок призначення суддів на посаду, зумовлюють наділення останніх специфічними правами та обов'язками, а також гарантіями, які дозволяють їм ефективно здійснювати функцію правосуддя. Гарантуючи право на справедливий суд, ст. 6 Конвенції будучи складним комплексом прав, покладає на Договірні Сторони зобов'язання забезпечити мінімальні гарантії для доступу індивіда до системи справедливого правосуддя.

Джерела та література:

1. Кравчук В. М. Порядок призначення та обрання суддів на посаду як елемент їх конституційно-правового статусу. Юридичний вісник. 2014. № 3. С. 30-33.
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 року, зі змінами. Офіційний вісник України. 2016. № 56. ст. 1935.
3. Рішення у справі Zand v. Austria, app. no. № 7360/76. Електронний ресурс. – Режим доступу: https://www.stradalex.com/en/sl_src_publ_jur_int/document/echr_7360-76

Mosiichuk L. The procedure for appointment of judges as a prerequisite for the right to a fair trial. *The article investigates the issues of constitutional and legislative support of the procedure of appointment to the position of judge as one of the prerequisites for the realization of the right to a fair trial. There are determined features of legal regulation of the procedure of appointment to the position of a judge.*

Keywords: *right to a fair trial; appointment to the position of judge; court; judge.*

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ПІДОЗРЮВАНОГО ПІД ЧАС СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

К. С. Музичук

Стаття присвячена дослідженню спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень in absentia та ефективному дотриманню прав підозрюваного в процесі його здійснення.

Ключові слова: права підозрюваного, спеціальне досудове розслідування, in absentia, кримінальне провадження.

Досудове розслідування є початковою стадією кримінального провадження, від якості здійснення якої залежить виконання завдань кримінального провадження, зокрема забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування. Однак, на практиці непоодинокими є випадки переховування підозрюваного від органів досудового розслідування з метою ухилення від кримінальної відповідальності. Вказані протиправні дії заводи́ли досудове розслідування в глухий кут. Вирішенням цієї штучно створеної проблеми стало запровадження інституту in absentia – кримінального провадження за відсутності підозрюваного/обвинуваченого. Його метою є притягнення кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення, до відповідальності в міру своєї вини. Законом України від 07.10.2014 року «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» №1689-VII з подальшими змінами, Кримінальний процесуальний кодекс України доповнено главою 24-1 «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень» [1], що передбачає можливість здійснення досудового розслідування in absentia – за відсутності підозрюваного.

Підставами здійснення спеціального досудового розслідування in absentia в порядку, передбаченому главою 24-1 КПК України, є наступні:

- наявність ухвали слідчого судді про задоволення клопотання слідчого прокурора про здійснення спеціального досудового розслідування;

- передбачене ч. 2 ст. 297-1 КПК України чітке коло злочинів, провадження щодо яких може здійснюватися в порядку in absentia: проти основ національної безпеки України (статті 109, 110, 110², 111, 111¹, 111², 112, 113, 114, 114¹, 114² КК України), умисних вбивств, тяжких тілесних ушкоджень та катувань (статті 115, 116, 118, 121 ч. 2, 127 ч. 2, 348, 379, 400 КК України), злочинів проти волі, честі та гідності особи (статті 146 ч. 2-3, 146¹, 147 КК України), легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (стаття 209 КК України), злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю (статті 255-258, 258¹, 258², 258³, 258⁴, 258⁵ КК України), корупційних злочинів (статті 191 ч.2-5, 364, 364¹, 365, 365², 368, 368², 368³, 368⁴, 369, 369², 370 КК України) та злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (статті 436, 436¹, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447 КК України).

- наявність спеціального суб'єкта, щодо якого здійснюється провадження – підозрюваного, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаній ВРУ державою-агресором з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук;

- заборона здійснення спеціального досудового розслідування стосовно неповнолітнього підозрюваного;

- вчинення злочину підозрюваним, стосовно якого уповноваженим органом прийнято рішення про передачу його для обміну як військовополоненого та такий обмін відбувся;

- ухилення від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді, суду (неприбуття на виклик без поважної причини більш як два рази) підозрюваним, обвинуваченим та оголошення його у міждержавний та/або міжнародний розшук.

Законодавцем визначено вичерпний перелік злочинів, щодо яких допускається здійснення досудового розслідування *in absentia*. Здійснення спеціального досудового розслідування щодо інших злочинів не допускається, крім випадків, коли злочини вчинені особами, які переховуються від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошені у міжнародний розшук, та розслідуються в одному кримінальному провадженні із злочинами, зазначеними у цій частині, а виділення матеріалів щодо них може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду [1, ст. 297¹].

Спеціальне досудове розслідування за відсутності підозрюваного, порівняно з загальним порядком кримінального провадження, потребує посилення процесуальних гарантій дотримання прав підозрюваного. Цей обов'язок покладається на сторону обвинувачення, яка зобов'язана використати для цього всі передбачені законом можливості.

В першу чергу, це стосується набуття особою статусу підозрюваного в порядку, передбаченому главою 22 КПК України, правомірність якого залежить від законності вчинення вказаної процесуальної дії. Право підозрюваного знати про характер і причини висунутої підозри (обвинувачення) є складовою права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) [2, ст. 6]. У справі Сомоджі проти Італії Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) наголосив на тому, що інформування особи про порушене проти неї обвинувачення є правовим актом такої важливості, що воно має здійснюватися згідно з вимогами матеріального та процесуального права, здатними гарантувати ефективне здійснення обвинуваченим своїх прав, про що зокрема свідчить підпункт (а) п. 3 ст. 6 Конвенції; розпливчастого та неофіційного повідомлення недостатньо [3, п. 75]. У справі Колоцця проти Італії ЄСПЛ вказав, що провадження за відсутності обвинуваченого саме по собі не є несумісним зі статтею 6 Конвенції. Однак, у випадках, коли обвинувачена у вчиненні кримінального правопорушення особа не була особисто повідомлена, то лише з її статусу втікача, обґрунтованого презумпцією з недостатньою фактологічною основою, не можна зробити висновок про те, що така особа відмовилась від свого права з'явитися до суду або захищати себе [4, п. 28].

Наступною гарантією дотримання прав підозрюваного під час спеціального досудового розслідування є особливий порядок виклику підозрюваного. Відповідно до ч.1 ст.297⁵ КПК України повістки про виклик підозрюваного у разі здійснення спеціального досудового розслідування надсилаються за останнім відомим місцем його проживання чи перебування та обов'язково публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора. З моменту опублікування повістки про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора підозрюваний вважається належним чином ознайомленим з її змістом [1, ст. 297⁵].

Фундаментальним правом підозрюваного в кримінальному провадженні є право на захист, яке є важливою гарантією об'єктивного розгляду справи. Особливість спеціального досудового розслідування *in absentia* полягає в можливості підозрюваного реалізувати своє право на захист тільки опосередковано, дистанційно, через свого захисника. Прокурор має забезпечити виконання вимог п. 8 ч. 2 ст. 52 КПК України, згідно з якими обов'язкова участь захисника в кримінальному провадженні щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування, забезпечується з моменту прийняття відповідного процесуального рішення [5, с. 131]. Втім, факт призначення захисника ще не гарантує підозрюваному ефективну правову допомогу. У справі Ван Гейсегем проти Бельгії Суд наголосив на переважному значенні забезпечення саме належного захисту обвинуваченого. Право кожної особи, обвинуваченої в кримінальному злочині, на ефективний адвокатських захист є одним із основних атрибутів справедливого судового процесу. Обвинувачений не втрачає цього права з підстав своєї відсутності [6]. Процесуальні права підозрюваного реалізуються через його захисника. Копії процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, надсилаються захиснику [1, ст. 297⁵].

Таким чином, враховуючи особливий характер спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень, яке здійснюється за відсутності підозрюваного, дотримання прав останнього є гарантією ефективності кримінального провадження, забезпечення права на справедливий суд та невідворотності покарання. Обов'язок використати всі передбачені законом можливості для дотримання прав підозрюваного в кримінальному провадженні in absentia покладений законодавцем на сторону обвинувачення.

Джерела та література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n387>.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n328.
3. Рішення ЄСПЛ від 18.05.2004 р. у справі «Сомоджі проти Італії» (Somogyi v. Italy) (заява № 67972/01).
4. Рішення ЄСПЛ від 12.02.1985 р. у справі «Колоцца проти Італії» (Colozza v. Italy) (заява № 9024/80).
5. О. В. Калінніков. Гарантії прав підозрюваного під час спеціального досудового розслідування (in absentia) за КПК України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. №2 (115). С.128-137.
6. Рішення ЄСПЛ від 21.01.1999 р. у справі «Ван Гейсгерем проти Бельгії» (Van Geyselhem v. Belgium) (заява № 26103/95).

Muzychuk K. Observance of the suspect's rights during a special pretrial investigation of criminal offenses. *The article is devoted to the study of a special pre-trial investigation of criminal offenses in absentia and effective observance of the suspect's rights in the process of its implementation.*

Keywords: *rights of the suspect, special pre-trial investigation, in absentia, criminal proceedings.*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

О. І. Назарук

Визначено категорії осіб, які можуть бути потерпілими у кримінальних провадженнях, пов'язаних з домашнім насильством. Розглянуто особливості правового статусу потерпілого у провадженнях даного виду. Окреслено обсяг його прав та обов'язків.

Ключові слова: *потерпілий, домашнє насильство, права, обов'язки, шкода.*

У Кримінальному кодексі України визначено, що домашнє насильство – це умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [1].

Фактично законодавець не надає вичерпного переліку осіб, які можуть визнаватися потерпілими в кримінальних провадженнях даного виду. Відсутнє і визначення поняття подружжя у чинному законодавстві. Натомість в Сімейному кодексі України вказано, що шлюб – це сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану. Проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя. Також релігійний обряд шлюбу не є підставою

для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя [2]. Таким чином, не надаючи визначення поняття подружжя, законодавець вказує на наявність обов'язкового юридичного факту для набуття цього статусу, а саме реєстрація у органі державної реєстрації актів цивільного стану шлюбу. Саме шлюб є підставою для виникнення прав та обов'язків подружжя. Таким чином, потерпілим від домашнього насильства може бути чоловік чи дружина лише за умови якщо вони перебувають у шлюбі, тобто їхні сімейні відносини зареєстровані у органі державної реєстрації актів цивільного стану. Відповідно колишнім подружжя вважається тоді, якщо їх шлюб розірвано. Варто зазначити, що встановлення для подружжя режиму окремого проживання у разі неможливості чи небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно, не припиняє прав та обов'язків подружжя.

Однак, зі змісту ст. 126-1 КК України та ряду інших законодавчих актів вбачається, що особи, які проживають у фактичному шлюбі без реєстрації таких відносин у органі державної реєстрації актів цивільного стану також будуть вважатися потерпілими у вказаних вище кримінальних провадженнях. Мова йде про інших осіб, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах.

Водночас у КПК України надано тлумачення поняття близьких родичів та членів сім'ї – це чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі. Таке тлумачення значно розширює поняття потерпілого в кримінальних провадженнях, пов'язаних з домашнім насильством [3].

Це більш розширений перелік осіб, які можуть бути потерпілими від домашнього насильства визначений в ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Так, дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству незалежно від факту спільного проживання поширюється на таких осіб: подружжя; колишнє подружжя; наречені; мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя); особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; особи, які мають спільну дитину (дітей); батьки (мати, батько) і дитина (діти); дід (баба) та онук (онука); прадід (прабаба) та правнук (правнучка); вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка); рідні брати і сестри; інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука); діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або усиновленими; опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням; прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя. Хоча і даний нормативно-правовий акт також не встановлює вичерпний перелік таких осіб [4].

Таким чином, з аналізу чинного законодавства вбачається, що потерпілих в кримінальних провадженнях, пов'язаних з домашнім насильством, можна умовно поділити на групи: 1. подружжя (чоловік або дружина); 2. колишнє подружжя (колишній чоловік або колишня дружина, у випадку розірвання шлюбу); 3. інші особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах (а) партнери, відносини яких не зареєстровані у органі державної реєстрації актів цивільного стану як шлюб, але вони перебувають у стані фактичного шлюбу; б) особи, які мають родинні відносини між поколіннями; в) особи, які у близьких відносинах, але не мають родинних відносин між поколіннями, зокрема рідні брати і сестри, двоюрідні брати і сестри, тощо).

Згідно кримінального процесуального законодавства потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди. У кримінальних провадженнях, пов'язаних з домашнім насильством потерпілому повинно умисно систематично вчинятися фізичне, психологічне або економічне насильство, що призведе до фізичних або психологічних

страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, тобто особа зазнає моральної, фізичної або майнової шкоди.

Потерпілий у кримінальних провадженнях, пов'язаних з домашнім насильством, користується усім обсягом прав та обов'язків потерпілого у кримінальному провадженні. Однак, згідно чинного законодавства кримінальне провадження, пов'язане з домашнім насильством, повинне здійснюватися у формі приватного обвинувачення, а тому може бути розпочате слідчим, дізнавачем, прокурором лише на підставі заяви потерпілого. Водночас, права і обов'язки потерпілого будуть виникати в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення.

У таких видах кримінальних проваджень відшкодування шкоди потерпілому може відбуватися на підставі угоди про примирення або без неї. Угода про примирення у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, може бути укладена лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника. Якщо дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, за рішенням прокурора, слідчого судді, суду такий законний представник замінюється іншим із числа осіб, визначених в ст. 44 КПК України.

Таким чином, правовий статус потерпілого у кримінальних провадженнях, пов'язаних з домашнім насильством визначається з урахуванням комплексного аналізу положень кримінального, кримінального процесуального та сімейного законодавства, а також специфікою конкретного кримінального провадження.

Джерела та література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

Nazaruk O. Legal status of the victim in criminal proceedings about domestic violence. *The categories of persons who may be victims in criminal proceedings related to domestic violence have been defined. Peculiarities of the legal status of the victim in proceedings of this type are considered. The scope of his rights and responsibilities is outlined.*

Keywords: *victim, domestic violence, rights, duties, damage.*

ПРОБЛЕМИ УНИКНЕННЯ ПОДВІЙНОГО ОПОДАТКУВАННЯ

Г. Я. Наконечна

У тезах визначено сутність подвійного оподаткування, досліджено основні проблеми уникнення подвійного оподаткування та запропоновано шляхи щодо уникнення подвійного оподаткування в Україні.

Ключові слова: *подвійне оподаткування, платник податку, об'єкт оподаткування, міжнародне законодавство, міжнародні угоди.*

Перехід України до ринкових відносин спричинив велику кількість складних проблем правового регулювання, в тому числі й у податковій сфері. Цілком очевидно, що для окреслення основних засад боротьби з таким негативним для платників податків явищем, як

«подвійне оподаткування» слід передусім визначити його юридичну конструкцію і причини, що зумовлюють його виникнення.

Визначення поняття подвійного оподаткування на сьогодні в законодавстві України відсутнє, проте зараз, в українській і зарубіжній правовій літературі існує достатньо чіткої дефініції цього поняття. Вони формуються з урахуванням із норм про усунення або уникнення подвійного оподаткування, існуючих у національних законодавствах різних держав. Дане поняття формується з урахуванням норм про усунення або уникнення подвійного оподаткування, які існують у національних законодавствах різних держав, а також виходячи з практики міжнародних договорів у сфері уникнення подвійного оподаткування [1].

Найбільш повно визначення поняття подвійного оподаткування надає Р. Г. Браславський, який визначає його як обкладення суміжними загальнообов'язковим платежами податкового характеру в двох або більше державах тотожного зобов'язаного учасника податкових відносин (платника податку) стосовно одного і того ж об'єкта за один і той же темпоральний (часовий) відрізок [2, с. 52].

Питання подвійного оподаткування виникає в декількох ситуаціях це:

- оподаткування доходів, які отримують резиденти податкові за кордоном;
- коли йдеться про змішаний порядок сплати податку;
- при оподаткуванні частини прибутку підприємств, який розподіляється.

Виходячи з цього можна розглядати два види подвійного оподаткування:

- 1) внутрішнє подвійне оподаткування;
- 2) зовнішнє подвійне оподаткування.

Внутрішнє виникає в рамках національної податкової системи, коли один і той самий податок стягується на рівні різних адміністративно-територіальних одиниць однієї держави. Стосовно внутрішнього подвійного оподаткування – це хибна, бо будь-яке законодавство намагається встановити певний запобіжник, тобто, щоб не виникало ситуації, що один і той же платник сплачує податок двічі, тричі або сплачує однотипні податки. Так, в Україні основні положення щодо усунення подвійного оподаткування урегульовані ст. 13 ПК України, відповідно до чого суми податків та зборів, сплачені за межами України, зараховуються під час розрахунку податків на зборів в Україні за правилами, встановленими цим Кодексом [3]. Тобто норми ПК України спрямовані на уникнення подвійного оподаткування та забезпечення прав платників податків.

Найбільш потужний напрямок дослідження це зовнішнє міжнародне оподаткування – це оподаткування при якому стикаються національне законодавство при визначенні об'єкта та платника і міжнародне законодавство, коли також закріплюють свій погляд на ці елементи і які наслідки для певної особи це отримує.

Зовнішнє або міжнародне подвійне оподаткування виникає ж у випадку обкладання податками однієї особи відносно однієї бази в більш ніж двох державах за один і той самий період. Таке оподаткування виникає при: 1) визнанні одного і того ж суб'єкта (юридичної або фізичної особи) резидентом у двох або більше країнах; 2) обкладенні одного і того ж доходу/майна у одній державі на підставі критерію резидентства, а в іншій – у відповідності до законодавства про джерело доходів; 3) визначенні одного і того ж доходу/майна таким, що має джерело походження у двох або більше країнах; 4) різних підходах до порядку та розмірів зарахування понесених витрат; 5) різницях у дефініціях, класифікаціях доходів між державами; 6) відсутності у внутрішньому законодавстві однієї із зацікавлених держав положень про віднесення окремих видів податків, сплачених у іншій зацікавленій державі [4, с. 3]. Таким чином, у платника податку одні й ті ж об'єкти оподаткування можуть оподатковуватись двічі, тому що проведена операція зачіпає дві податкові юрисдикції.

Шляхом усунення подвійного оподаткування:

- 1) в односторонньому порядку - подолання через зміну національного законодавства.

На перший погляд, усунення подвійного оподаткування шляхом одностороннього порядку є найбільш оптимальним і швидким варіантом його уникнення, оскільки вимагається тільки внесення змін до податкового законодавства країни без укладення довготривалих міжнародних угод. Однак, в такому разі усунення подвійного оподаткування шляхом

одностороннього врегулювання може призвести до невиправданих втрат бюджету такої держави та різного роду махінацій з боку недобросовісних платників податку;

2) двосторонньому порядку або подвійний двосторонній засіб виходу із подвійного оподаткування – це узгодження через конструкцію таке явище як міжнародні договори про усунення подвійного оподаткування. Укладення між державами двосторонніх чи багатосторонніх угод про уникнення подвійного оподаткування є найбільш ефективним способом вирішення зазначеної проблеми, оскільки дозволяє усувати подвійне оподаткування за допомогою використання не тільки можливостей національного законодавства та власних ресурсів держави, а й забезпечує комплексний підхід до вирішення поставленого завдання [5].

Таким чином, враховуючи вищенаведене, слід вказати, що Україна рухається в напрямку міжнародної взаємодії та координації у сфері усунення та уникнення подвійного оподаткування, закріплюючи відповідні положення на рівні національного законодавства, а також підписуючи відповідні міжнародні договори, метою яких є забезпечення та регламентація відповідних процедур із усунення та уникнення подвійного оподаткування. Певні кроки на шляху до забезпечення можливості практичної їх реалізації є також відповідним свідченням прагнень України до єднання з іншими економічно розвиненими державами у вказаній сфері.

Джерела та література:

1. Драган М. В., Шульга Т. М. Усунення подвійного оподаткування: сутність та практика застосування URL: <https://maup.com.ua/assets/files/expert/14/10.pdf>

2. Браславський Р. Г. Конвенції про уникнення подвійного оподаткування як джерела закріплення принципів податкового права. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 4. С. 51–55.

3. Податковий кодекс України: Закон України від 02 грудня 2010 року № 2755. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

4. Пархуць В. В. Природа подвійного оподаткування. Наука онлайн: Міжнародний електронний науковий журнал. 2020. № 12. С. 1–5. с. 3

5. Зубицька І. В. Щодо деяких питань усунення проблеми подвійного оподаткування URL: file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/9973_%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-19867-1-10-20210506

Nakonechna H. Problems of avoiding double taxation. *The thesis defines the essence of double taxation, examines the main problems of avoiding double taxation and suggests ways to avoid double taxation in Ukraine.*

Keywords: *double taxation, tax payer, object of taxation, tax legislation, international agreements.*

ПРОБЛЕМИ ВІДНОВЛЕННЯ ДОВІРИ ДО СУДОВОЇ ВЛАДИ

С. О. Никонюк, Л. В. Колінець

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Ю. О. Фідря

У статті розглянуто питання довіри населення до судової влади, а також комплекс чинників, що впливають на рівень довіри суспільства до судової влади. Окреслено роль судової реформи в Україні у контексті її впливу на рівень довіри населення до судової влади та її відновлення.

Ключові слова: *судова влада, довіра, суд, захист прав та свобод громадян, правосуддя.*

Для будь-якого демократичного суспільства питання довіри до судової влади є надзвичайно важливим і принциповим. Судова влада як одна з трьох гілок державної влади виступає одним із головних важелів демократичного розвитку, а рівень довіри населення до неї є безумовною основою її легітимності та стабільності. Військове вторгнення росії в Україну та розпочатий до війни новий виток судової реформи помітно загостили увагу до ключових аспектів діяльності судової влади, яка покликана забезпечувати захист прав та свобод громадян, законних інтересів людини та суспільства.

Право на справедливий, незалежний та неупереджений суд закріплено у Загальній декларації прав людини та Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, а також у регіональних договорах та конвенціях, у тому числі в Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод. Визначаючи ключову роль компетентної, незалежної та неупередженої судової системи у захисті прав людини та основних свобод, 1985 року сьомий Конгрес Організації Об'єднаних Націй щодо запобігання злочинності та поведженню з правопорушниками прийняв, а Генеральна Асамблея схвалила, принципи, що стосуються незалежності судових органів, які урядам держав потрібно «звернути до уваги та поважати в рамках свого національного законодавства та практики, доводити до відома суддів, адвокатів, працівників виконавчих та законодавчих органів та широкої громадськості» [4]. Принципи охоплюють такі сфери: незалежність судових органів; свобода слова та асоціацій; кваліфікація, підбір та підготовка суддів; умови служби та термін повноважень; а також покарання, усунення з посади та звільнення суддів. Основні принципи є основою міжнародних стандартів, що використовуються для оцінки судової системи держави.

Довіра до судової влади тісно пов'язана з легітимністю судів. За результатами досліджень 2020 року, лише кожен шостий українець довіряє судовій владі, а найбільший рівень довіри в нашому суспільстві – до Конституційного Суду. Молодь довіряє судам у відсотковому відношенні найбільше – загальний показник довіри 25,6%. І чим вищий вік, тим довіра до суду менша. Найменше довіряють судам категорії вище 45 років. Їх показники: 11,4% серед категорії 45-59, та 12,3% серед категорії 60+ [1, с. 9]. Аналізуючи ці дані слід відзначити, що такі показники можуть бути пов'язані з тим, що молоді люди часто не мають досвіду звернення до суду.

У 2022 році після військового вторгнення росії в Україну рівень довіри населення до інститутів влади, соціальних інститутів, організацій зріс. Проте, за результатами досліджень соціологічної служби Центру Разумкова, загальне підвищення рівня довіри до владних інститутів мало торкнулося судової гілки влади – рівень довіри до судів порівняно з 2020р. зріс незначною мірою (з 20% до 28%) при значному переважанні тих, хто судам не довіряє (у 2022 р. –72%) [5].

Необхідність підтримки та довіри громадськості надзвичайно важливі для судової влади, оскільки вона не несе безпосередньо відповідальності перед електоратом з огляду на вимоги незалежності. Проте завдання, які стоять перед судами, які здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечують кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, спонукають судову владу до побудови та зміцнення взаємних довірливих відносин із громадськістю.

На ступінь довіри населення до судової влади впливають:

- якість законодавства, на основі якого суд приймає рішення,
- ступінь доступності та відкритості правосуддя,
- професіоналізм та особисті якості суддів,
- висвітлення роботи судів у засобах масової інформації,
- виконання судових рішень [3, с. 23].

Все вищезгадане зливається в потужний комплекс причин, на основі якого формується недовіра до всієї судової влади. Але оскільки повага до судової влади загалом – це багато в чому й повага до державної влади, то недовіра до суду переноситься на державну владу загалом. Тому факти хабарництва суддів, судового бюрократизму, свавілля, тяганини, судових промахів та помилок підіривають довіру не тільки до судової влади, а й до державної влади

загалом. Недовіра до судової влади проектується на всю державну владу, що негативно позначається на здійсненні перетворень в інших галузях державного та суспільного життя [6].

Судова влада, її авторитет та ступінь незалежності виступають дзеркалом законності в державі. Без незалежного авторитетного суду неможливий демократичний розвиток країни, створення сучасної правової держави, становлення повноцінного громадянського суспільства, громадяни якого зможуть жити у соціально-правовій згоді один з одним та з державою. Адже в найширшому значенні слова судова влада є гарантом прав громадянина, головною інстанцією, що забезпечує захист особи. Але для того, щоб виносити обґрунтовані та справедливі рішення, судді самі повинні бути гарантовані від втручання в свою діяльність, надійно захищені від тиску з будь-якої сторони [7, с. 16].

Недовіра до суду та судової влади пов'язана не лише з недосконалістю нинішньої системи судоустрою. Цьому сприяє і наявність у суспільній свідомості стереотипів та стійких негативних упереджень щодо інститутів судової влади. Більшість людей сприймає суд як інстанцію, яка захищає інтереси держави, високопосадовців та можновладців, олігархічної верхівки, а не як інститут, що відстоює права всіх громадян на засадах рівності та справедливості. На жаль, ще у деяких випадках залишається сприйняття суду як караючого органу, а не як органу, покликаного утверджувати й забезпечувати принцип верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

В Україні все ще триває реформа судової влади, напрацьовано пакет законодавчих ініціатив щодо реформування Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів. Реформа, окрім інших завдань, покликана повернути довіру суспільства до судової влади, її неупередженості та професіоналізму.

Проте саме по собі реформування не здатне вирішити питання довіри до судової влади. Практично при кожній зміні влади в нашій державі проводилася судова реформа, але довіра до судів і надалі лишається вкрай низькою. Очевидно, потрібно ставити зовсім інші цілі судової реформи. Як слушно зазначає І. Билиця, для відновлення довіри до судової влади «самих реформ недостатньо, адже від перестановки доданків сума не зміниться, потрібен соціальний діалог між судовою владою та громадянами, якого можливо досягти лише через широку просвітницьку роботу у цій сфері» [2, с. 29].

Підсумовуючи, слід сказати, що питання довіри до судової влади нерозривно пов'язане із зростанням авторитету всіх гілок влади. Ефективна реалізація судовою владою своєї місії щодо забезпечення верховенства права та захисту прав і свобод людини значною мірою залежить від роботи як законодавчої гілки влади, так і виконавчої. Злагоджена діяльність усієї тріади повинна стати основою для побудови демократичної та правової держави.

Джерела та література:

1. Барометр довіри до суду: звіт за результатами 1-ої фази онлайн-опитування за методом CAWI. Харків, 2020. 13 с.
2. Билиця І. О. Довіра до судової влади в умовах сьогодення. *Актуальні проблеми судового права* : матеріали міжнар. конф. (Харків, 23 квіт. 2021 р.). Харків : Право, 2021. С. 27-29.
3. Гришук О. В. Окремі теоретичні аспекти питання довіри до суду у суспільстві, що трансформується. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 16 жовтня 2020 р.). Київ: Видавництво ВАІТЕ, 2020. С. 19-23.
4. Основні принципи незалежності судових органів Схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29.11 та 13.12.1985 URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text (дата звернення 27.11.2022)
5. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії (вересень–жовтень 2022р.) URL: <https://razumkov.org.ua/napiamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykoideologichni-orientatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022r> (дата звернення 10.12.2022)

6. Санін Б. Не корупцією єдиною. Відверто про фактори впливу на авторитет судової влади. URL: <https://sud.ua/ru/blog/blog/95716-ne-koryuptsyu-dinoyu-vdverto-pro-faktori-vplyvyna-avtoritet-sydovo-vladi> (дата звернення 26.11.2022).

7. Сопільник Р. Л. Судочинство крізь призму євроінтеграційної парадигми. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С. 16-20.

Nikonyuk S., Kolinets L. Problems of restoration of confidence in the judicial authority. *The article examines the issue of public trust in the judiciary, as well as a complex of factors affecting the level of public trust in the judiciary. The role of judicial reform in Ukraine is outlined in the context of its impact on the level of public trust in the judiciary and its restoration.*

Keywords: *judicial power, trust, court, protection of rights and freedoms of citizens, justice.*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ТАЄМНИЦЮ ПРО СТАН ЗДОРОВ'Я

А. І. Савчук

Науковий керівник: д. ю. н., доц. М. Ю. Цирба

В роботі досліджено особливості реалізації права фізичної особи на таємницю про стан здоров'я. Зокрема, розглянуто основні проблеми, які виникають під час реалізації права на таємницю про стан здоров'я та розглянуто особливості забезпечення збереження лікарської таємниці крізь призму відносин лікаря і пацієнта.

Ключові слова: *лікар, пацієнт, таємниця, відповідальність, права.*

Відповідно до положень Конституції України, людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Так, зокрема, під особистим немайновим правом фізичної особи розуміється комплекс якісних і кількісних медичних показників про чуттєвий, психічний і соціальний стан людини. Одним із важливих прав пацієнта є право на лікарську таємницю. Це право є наріжним каменем медичної етики та системи прав людини у сфері охорони здоров'я, оскільки конфіденційність у наданні медичної допомоги забезпечує право людини на повагу до приватного та сімейного життя та сприяє встановленню довірливих стосунків між лікарем та пацієнтом [1]. Тому, на нашу думку, особливо актуальним постає дослідження особливостей реалізації права на таємницю про стан здоров'я фізичної особи.

Перш за все, розглядаючи вказану проблематику, необхідно відзначити, що поняття «лікарська таємниця» означає, що секретність тут необхідна для лікування людини [2, с. 177].

Характеризуючи особливості реалізації права на таємницю про стан здоров'я фізичної особи, слід вказати, що сутність лікарської таємниці виявляється в тому, що медичні працівники, фельдшери, медсестри, санітарки, студенти, які проходять практику в лікувальних установах та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про захворювання, медичне обстеження, обстеження та їх результати, інтимні та сімейні сторони життя громадянина, не мають права розголошувати цю інформацію, крім випадків, передбачених законом. Тобто, це означає, що всі суб'єкти, яким законом ввірено зберігати лікарську таємницю не мають права за жодних обставин розголошувати її. В іншому випадку за розголошення лікарської таємниці вони притягуються до кримінальної відповідальності [2, с. 178].

Право на таємницю про стан свого здоров'я є одним із різновидів права на інформацію. Відповідно до частини 2 ст. 11 Закону України «Про інформацію» відомості про стан здоров'я фізичної особи відносяться до конфіденційної інформації [3]. Повага до конфіденційності інформації про стан здоров'я є невід'ємним принципом правової системи України, як і інших країн-учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

В контексті вказаного вище зазначаємо, що в цьому аспекті вирішальним є не лише повага до лікарської таємниці пацієнта та захист приватного життя пацієнта, а й забезпечення його довіри до працівників медичних закладів, до медичної професії та медичних послуг загалом. Тому, відповідно реалізація права на лікарську таємницю забезпечується важливою гарантією поширення на неї особливого правового режиму. Право особи на таємницю про стан свого здоров'я – це можливість самостійно, на власний розсуд визначати коло осіб, які можуть отримати таку інформацію, а також вимагати її нерозголошення від осіб, які отримали її під час виконання службових обов'язків [4, с. 89].

Забезпечуючи це право, законодавець також закріпив обов'язок інших осіб утримуватися від втручання в особисте життя особи, яке пов'язане з її здоров'ям. Тому лікарську таємницю можна розглядати у двох варіантах:

- лікарська таємниця і пацієнт;
- лікарська таємниця і треті особи [4, с. 89].

Збереження лікарської таємниці не може бути абсолютним, тому що якщо таємниця завдає шкоди суспільству чи оточенню пацієнта, лікар повинен порушити таємницю.

Поряд із передбаченим законодавством обов'язком зберігати лікарську таємницю, гарантією здійснення права на таємницю про стан здоров'я, встановлення частиною другою статті 286 ЦК України заборони вимагати та подавати інформацію про діагноз та методи лікування особи за місцем роботи чи навчання [5].

Сучасне вітчизняне та міжнародне законодавство забороняє поширення інформації, що порушує права людини, та передбачає випадки правомірного розголошення лікарської таємниці. Відступ від нерозголошення лікарської таємниці можливий у випадках, коли захворювання може призвести до важливих наслідків у сім'ї, створити загрозу оточуючим чи суспільству.

Отже, в результаті проведеного дослідження, можемо дійти висновку, що однією з важливих проблем, пов'язаних із правом особи на здоров'я, є реалізація права на таємницю про стан здоров'я, що закріплюється важливою гарантією поширення на неї особливого правового режиму. Ключові особливості реалізації права на таємницю про стан здоров'я фізичної особи полягають у такому: 1) збереження лікарської таємниці; 2) здатність фізичної особи самостійно, на власний розсуд визначати коло осіб, які можуть отримати відомості про стан його здоров'я; 3) заборона подання інформації про діагноз та методи лікування фізичної особи за місцем роботи чи навчання. Вважаємо, що вищезазначені риси в повній мірі розкривають сутність та зміст реалізації права на таємницю про стан здоров'я фізичної особи.

Джерела та література:

1. Майданик Р. Право на медичну таємницю: законодавство і практика його застосування. *Юридичний вісник України*. 2013. № 28. С. 132–144.
2. Костецька О. Право особи на інформацію про здоров'я: проблеми реалізації. *Медичне право України: проблеми становлення та розвитку*: матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 квіт. 2007 року). Львів, 2007. С. 173–178.
3. Про інформацію: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 1992. № 48. С. 650.
4. Білоус Т. Й. Цивільно-правовий режим охорони права на таємницю про стан здоров'я. *Юридичний вісник України*. Одеса: Гельветика. 2020. № 4. С. 85–91.
5. Москаленко К. Розголошення лікарської таємниці: деякі питання теорії та практики. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 27–33.

Savchuk A. Peculiarities of the realization of the right to secrecy about the state of health *The article examines the peculiarities of the realization of the right of an individual to secrecy about his health. In particular, the main problems that arise during the realization of the right to secrecy about the state of health are considered, and the peculiarities of ensuring the preservation of medical secrecy are considered through the prism of the doctor-patient relationship.*

Keywords: doctor, patient, confidentiality, responsibility, rights.

ПИТАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

З. Ф. Самчук-Колодяжна

Розглядаються права фізичної особи на вогнепальну зброю, що дозволяється в цивільному обізі, порядок та умови реалізації цих прав, а також проблеми відшкодування завданої такою зброєю шкоди, життю, здоров'ю чи майну фізичної особи внаслідок незаконного зберігання, використання, реалізації за цивільно-правовими договорами, крім вогнепальної зброї та бойових припасів до неї ЗСУ, інших військових формувань, органів та навчальних закладів СБУ, МВСУ та організацій (формувань), що згідно чинного законодавства мають право на використання вогнепальної зброї.

Ключові слова: вогнепальна зброя, бойові припаси, цивільний обіг вогнепальної зброї, правовий режим знайденої (загубленої) вогнепальної зброї, носіння та використання вогнепальної (в т.ч. нагородної) зброї фізичною особою, відшкодування шкоди, завданої вогнепальною зброєю.

В українській спільноті ще з часів проведення АТО ведеться дискусія щодо обігу зброї серед цивільного населення, зокрема, її легалізації. Зважаючи на те, що за час антитерористичної операції на Сході України та десятимісячної агресії РФ проти України у наших громадян появилось багато бойової вогнепальної зброї та бойових припасів, які використовуються та реалізуються з грубим порушенням чинного законодавства та завдають шкоди життю здоров'ю та майну як самих громадян і їх сімей, так і третіх осіб.

Чинним законодавством України, зокрема постановою Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» ще 17.06.1992 року встановлено, яка вогнепальна зброя може перебувати у власності і користуванні фізичних та юридичних осіб недержавної форми власності, громадських та міжнародних організацій, а саме: вогнепальна гладкоствольна та нарізна мисливська зброя і припаси до неї [1].

Бойова вогнепальна зброя та припаси до неї не можуть бути у володінні, користуванні та розпорядженні цивільного населення і за це передбачена кримінальна відповідальність

Придбання, зберігання, перевезення, використання, реалізація вогнепальної зброї, яка може бути у власності громадян визначено «Інструкцією про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боеприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів», затвердженою наказом МВС України від 21.08.1998 № 622 (надалі – Інструкція) [2].

Вказаною Інструкцією визначено поняття вогнепальної зброї, як зброї яка призначена для ураження цілей снарядами, що одержують спрямований рух у стволі та мають достатню кінетичну енергію для ураження цілі (п. 8.2).

Вогнепальна зброя, що може перебувати у громадян, це є мисливська вогнепальна зброя яка повинна відповідати вимогам технічного регламенту, щодо такої зброї (п. 8.8), до якої відносяться мисливські гвинтівки, карабіни, гладкоствольні рушниці, нарізні та комбіновані рушниці з гладкими і нарізними стволами (п. 8.8.1 Інструкції).

Іншої вогнепальної зброї, крім нагородної, не може бути у власності, користуванні та носінні фізичних осіб, навіть для їх особистого захисту.

Відмітимо, що окремі категорії громадян мають право на придбання та використання вогнепальної зброї для особистого захисту. Це судді, працівники правоохоронних органів, особи, що конкретно визначені чинним законодавством.

Так, Законом України «Про державні нагороди» визначено особливий режим іменної нагородної зброї, особи, які мають право на її носіння і використання, та порядок набуття таких прав.

Особи, що одержали таку зброю, повинні в місячний строк її зареєструвати та одержати Дозвіл на її зберігання, носіння та використання [3].

Правом на придбання мисливської гладкоствольної зброї користуються громадяни, що досягли 21 року, мисливської нарізної – 25 років.

Правовий режим такої зброї визначений Інструкцією (п. 12) [2].

Щодо набуття права на вогнепальну мисливську зброю, її придбання, зберігання, носіння, використання, реалізацію, утилізацію та легалізацію чинним нормативно-правовими актами встановлено наступне:

Власник зобов'язаний застрахувати цивільну відповідальність за шкоду, заподіяну третім особам, як вогнепальною, так і іншими видами зброї (п. 28 Інструкції, ЗУ «Про страхування»).

Встановлений облік власників мисливської вогнепальної зброї, так як відомості про наявність зброї в громадян заносяться органами поліції в БД, а на кожного власника зброї заводиться особова справа.

При зміні місця проживання власник зброї повинен у десятиденний строк стати на облік за новим місцем проживання.

Контроль за дотриманням правил зберігання зброї громадянами проводиться органами поліції не рідше одного разу на три роки.

Подарована мисливська вогнепальна зброя може бути зареєстрована в органах поліції, якщо обдарований має дозвіл на її придбання.

На час довготривалих від'їздів (понад 3 місяці) дозволяється передавати вогнепальну мисливську зброю на тимчасове зберігання без права використання іншим членам сім'ї, родичам, іншим громадянам, які мають дозволи на зберігання особистої зброї, а у разі відсутності таких – в органи поліції.

Дозволено переоформлення документів в органах поліції від одного власника до іншого вогнепальної мисливської зброї, що має дозвіл на придбання зброї від особи, яка успадкувала цю зброю.

У разі смерті власника нагородної зброї, мисливської, така зброя у п'ятиденний строк підлягає здачі в органи поліції на тимчасове зберігання до вирішення питання про спадкування. Якщо спадкоємці не бажають або не можуть залишити спадкову зброю у власності, вони у місячний строк повинні її реалізувати у встановленому порядку особі, що має дозвіл на придбання зброї або на реалізацію в магазин з торгівлі зброєю.

Мисливська вогнепальна зброя, визнана непридатною для використання передається безкоштовно до органів поліції для знищення у місячний строк [2].

У разі втрати зброї власник зобов'язаний негайно повідомити органи поліції по місцю втрати та місцю реєстрації зброї.

При здачі мисливської вогнепальної зброї, яка не була зареєстрована, але може перебувати у власності громадян для подальшої реєстрації в особисте користування, оформлення документів здійснюється в порядку, передбаченому Інструкцією. Органами поліції обов'язково здійснюється перевірка зброї на предмет викрадення, втрати, знахідки (п. 12.22 Інструкції) [2].

Зазначимо, що питання правового режиму знайдені (загублено) зброї спеціальним законом на сьогодні не врегульовано. В такому випадку на таку зброю розповсюджується положення цивільно-правових норм щодо знахідки.

Так, Стаття 337 ЦК України передбачає, що про загублену річ особа зобов'язана негайно повідомити ту особу, яка її загубила, або власника речі та повернути річ. [4]

Якщо особа, що загубила річ невідома (або місце її перебування невідоме), то особа, що знайшла річ зобов'язана повідомити про знахідку органи Національної поліції або органи місцевого самоврядування.

Особа може зберігати загублену річ у себе, здати органам поліції чи місцевого самоврядування на зберігання.

Особа, що знайшла річ набуває права власності на неї після спливу 6 місяців з моменту заявлення про знахідку органам Нацполіції, якщо власник не об'явився або не встановлений [4].

Враховуючи те, що право власності на зброю набувається у спеціально встановленому порядку, особі, яка знайшла зброю, необхідно стати на облік та зареєструвати знайдену зброю, згідно вимог п. 12.22 Інструкції [2].

Зазначимо, що за незаконне поводження зі зброєю та бойовими припасами (носія, зберігання, придбання, виготовлення, ремонт, передача чи збут вогнепальної зброї, крім гладкоствольної мисливської, бойових припасів до неї) передбачена кримінальна відповідальність у виді позбавлення волі (ст. 263 КК України). За небале зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів, що спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки – обмеження чи позбавлення волі (ст. 264 КК України) [5].

У разі порушення порядку придбання, зберігання, продажу вогнепальної мисливської зброї, порушення правил носіння, перевезення такої зброї, строків реєстрації, ухилення від реалізації мисливської вогнепальної зброї встановлена адміністративна відповідальність – штраф з оплатним вилученням або конфіскації зброї, або без такого (ст. 190-194 КУпАП) [6].

Зауважимо, що цивільно-правова відповідальність за такі порушення вимог чинного законодавства порядку цивільного обігу вогнепальної зброї врегульована недостатньо.

Відмежування завданої майнової шкоди передбачено лише в разі вчинення злочину незаконним зберіганням, носінням чи використанням зброї, проте механізм відшкодування відсутній, як і джерела відшкодування, крім цивільного позову до обвинуваченого в кримінальному провадженні, коли шкода компенсується роками, якщо винуватець неплатоспроможний.

Застосування цивільно-правової відповідальності за загрозу життю, здоров'ю, майну фізичної особи, або майну юридичної особи у виді відшкодування шкоди завданої внаслідок неусунення такої загрози. Відмітимо, що тут відшкодовується не лише майнова, але й моральна шкода (Гл.81ЦКУ) [4].

В адміністративному порядку майнова шкода не відшкодовується. На правопорушника накладається лише незначний штраф (від 3 до 25 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, та оплатне вилучення або конфіскація зброї, або без такого). Превентивні заходи проводяться недостатньо (контроль, за зберіганням, реєстрацію, носіння, ремонтом та використанням вогнепальної зброї).

Слід відмітити, що до Верховної Ради України подані законопроекти, які направлені на легалізацію вогнепальної зброї та бойових припасів, що можуть бути у власності громадян, або так званої «вогнепальної цивільної зброї». Вказані законопроекти заслуговують на увагу, хоча питання відповідальності за зберігання, носіння, реалізацію незареєстрованої вогнепальної зброї та ухилення від її реєстрації, згідно вимог чинного законодавства належним чином не врегульовані, а питання цивільно-правової відповідальності зовсім не розглядаються.

Джерела та література:

1. Про право власності на окремі види майна: постанова ВРУ від 17.06.1992, // ВВРУ, 1992. № 35. Ст. 517 (зі змінами).
2. Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів, затверджено наказом МВС України від 21.08.1998 № 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0988-02#Text>
3. Про державні нагороди України : Закон України від 02.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1549-14#Text>
4. Цивільний кодекс України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T030435>
5. Кримінальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

Samchuk-Kolodyazna Z. The issue of the legalization of firearms: civil law aspect.

The rights of a natural person to firearms permitted in civilian circulation, the procedure and conditions for the realization of these rights, as well as the problems of compensation for damage caused by such weapons to the life, health or property of a natural person as a result of illegal storage, use, sale under civil law contracts, except for firearms and combat supplies for the Armed Forces of the Armed Forces, other military formations, bodies and educational institutions of the SBU, the Ministry of Internal Affairs and organizations (formations) that have the right to use firearms according to the current legislation.

Keywords: *firearms, ammunition, civilian circulation of firearms, legal regime of found (lost) firearms, carrying and using firearms (including prize) firearms by an individual, compensation for damage caused by firearms.*

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ
ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ НА ЗАЙНЯТІСТЬ****Д. А. Скорук***Науковий керівник: Н. І. Вознюк*

У статті розглянуто основні зміни законодавства України щодо забезпечення реалізації прав внутрішньо переміщених осіб на зайнятість в умовах воєнного стану.

Ключові слова: *внутрішньо переміщена особа, правовий статус, безробітний, зайнятість, трудове законодавство, соціальний захист.*

Відповідно до результатів дослідження проведеного Міжнародною організацією з міграції (МОМ), щодо гуманітарної кризи, яка охопила Україну після повномасштабного російського вторгнення, однією з основних проблем внутрішньо переміщених осіб були і залишаються безробіття та гроші (43%) [1]. В умовах воєнного стану безробіття є однією з найважливіших проблем як для держави загалом, так і для кожної людини зокрема. Відсутність роботи негативно впливає на всі категорії населення незалежно від стажу роботи, професії та наявності вищої освіти, а стрімке зростання кількості внутрішньо переміщених осіб значно погіршує ситуацію. Тому питання забезпечення реалізації прав внутрішньо переміщених осіб на зайнятість не втрачають своєї актуальності.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», внутрішньо переміщеною особою (далі - ВПО) є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [2].

Факт внутрішнього переміщення і взяття на облік ВПО підтверджується довідкою про взяття на облік ВПО, що діє безстроково крім випадків, передбачених законом.

7 травня 2022 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану» від 21.04.2022 № 2220-IX (далі - Закон № 2220-IX) [3]. Відповідно до Закону № 2220-IX внесено зміни та доповнення у Закони України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» та «Про зайнятість населення».

Відтак в українському законодавстві відбулися зміни, які спрощують процедуру реєстрації, зокрема для внутрішньо переміщених осіб і призначення їм виплат допомоги з безробіття. Так на період дії воєнного стану диверсифіковано способи реєстрації та комунікації з безробітними, які вже перебувають на обліку в службі зайнятості, оптимізовано процедуру призначення допомоги по безробіттю, внесено корективи в поняття «підходяща робота» тощо.

Позитивними нововведеннями є можливість реєстрації та призначення допомоги по безробіттю за відсутності у ВПО документів, необхідних для реєстрації їх як безробітних, та/або про періоди страхового стажу, трудової діяльності, заробітну плату (дохід, грошове забезпечення). В такому разі надання статусу безробітного та призначення допомоги по безробіттю здійснюється на підставі даних, які містяться в реєстрах та електронних базах даних.

Впровадження механізму дистанційного розірвання трудового договору ВПО також сприяє реалізації права на зайнятість цією категорією осіб.

Внутрішньо переміщена особа, яка не мала можливості припинити трудовий договір (інший вид зайнятості) відповідно до пункту 1 статті 36, статей 38, 39 Кодексу законів про працю України у зв'язку з неможливістю продовження роботи за таким трудовим договором (іншого виду зайнятості) за попереднім місцем проживання, для набуття статусу безробітного та отримання допомоги по безробіттю і соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням на випадок безробіття має право припинити такий трудовий договір в односторонньому порядку, подавши до центру зайнятості за місцем проживання внутрішньо переміщеної особи заяву на ім'я роботодавця про припинення трудового договору [2].

Датою припинення трудового договору є день, наступний за днем подання такої заяви.

Слід зазначити, що припинення самозайнятості ВПО здійснюється також за спрощеною процедурою. За заявою такої особи за місцем її проживання у відповідному територіальному органі державної виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції), на підставі довідки про взяття на облік ВПО [2]. Одночасно в законодавство внесено зміни, які передбачають ряд заходів щодо сприяння самозайнятості ВПО: надання одноразової фінансової допомоги для організації підприємницької діяльності, супровід та консультування тощо.

До заходів сприяння зайнятості для внутрішньо переміщених осіб з числа зареєстрованих безробітних відповідно до Закону України «Про зайнятість» також належать такі компенсації:

1) компенсація зареєстрованому безробітному з числа внутрішньо переміщених осіб фактичних транспортних витрат на переїзд до іншої адміністративно-територіальної одиниці місця працевлаштування, а також витрат для проходження за направленням територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, попереднього медичного та наркологічного огляду відповідно до законодавства, якщо це необхідно для працевлаштування;

2) компенсація витрат роботодавця на оплату праці (але не вище середнього рівня заробітної плати, що склався у відповідному регіоні за минулий місяць) за працевлаштування зареєстрованих безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб на умовах строкових трудових договорів тривалістю не більше шести календарних місяців, за умови збереження гарантій зайнятості такої особи протягом періоду, що перевищує тривалість виплати у два рази.

3) компенсація витрат роботодавця, який працевлаштовує зареєстрованих безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб строком не менше ніж на дванадцять календарних місяців, на перепідготовку та підвищення кваліфікації таких осіб. Сума компенсації встановлюється в межах вартості навчання з перепідготовки та підвищення кваліфікації, але не може перевищувати десятикратний розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на дату здійснення роботодавцем такої оплати [4].

Забезпечення права на зайнятість для внутрішньо переміщених осіб, особливо в умовах збройної агресії проти України, є однією з головних проблем для нашої держави. Задля активізації зайнятості ВПО в чинне законодавство було внесено ряд змін, спрямованих на спрощення процедури реєстрації ВПО як безробітних та максимальне сприяння їхньому

працевлаштуванню. Вважаємо за доцільне поширення практики обліку та призначення допомоги на проживання для ВПО в Єдиній інформаційній системі соціальної сфери (ЄІСС) на процедури обліку ВПО як безробітних, надання їм послуг та допомоги по безробіттю. Створення єдиного інформаційного середовища у сфері соціального захисту значно підвищить ефективність реалізації ВПО права на зайнятість.

Джерела та література:

1. Наслідки війни: чого найбільше потребують внутрішньо переміщені особи. Київ, 2022. URL: https://www.minre.gov.ua/news/naslidky-viyny-chogo-nayb-ilshe-potre-buyut-vnu-trishno-peremi-shcheniosoby?fbclid=IwAR2nV2vn47OvTmScP_1GJ VrkNdWE8WjsTjXSoHBUNVe5bhvDRXBwC6t_mU.

2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

3. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану : Закон України від 21.04.2022 р. № 2220-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2220-20#Text>

4. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI : станом на 16 верес. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>

Skoruk D. Separate issues of ensuring the implementation of the rights of internally displaced persons to employment. *The article deals with the main changes in the legislation of Ukraine on ensuring the rights of internally displaced persons to employment under martial law.*

Keywords: *internally displaced person, legal status, unemployed, employment, labor legislation, social protection.*

ПОРЯДОК ТА УМОВИ ЗВЕРНЕННЯ ДО КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ З КОНСТИТУЦІЙНОЮ СКАРГОЮ

М. В. Собчук, І. М. Конончук

У статті визначено порядок подання та розгляду конституційної скарги, вимоги до її форми й змісту. Охарактеризовано процедуру проведення перевірки конституційних скарг секретаріатом та колегіями Конституційного Суду України, підстави для відмови у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою.

Ключові слова: *Конституційний Суд України, конституційна скарга, Велика палата, Сенат, колегія, закон України, суддя-доповідач.*

Конституційною скаргою є подане до Суду письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу (ст. 55 Закону «Про Конституційний Суд України») [1].

У ст. 77 Закону «Про Конституційний Суд України» визначено умови прийнятності конституційної скарги. Конституційна скарга вважається прийнятною за умов її відповідності вимогам, передбаченим статтями 55, 56 цього Закону, а також якщо:

1) вичерпано всі національні засоби юридичного захисту (за наявності ухваленого в порядку апеляційного перегляду судового рішення, що набрало законної сили, а в разі передбаченої законом можливості касаційного оскарження – судового рішення, винесеного в порядку касаційного перегляду);

2) із дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням, у якому застосовано закон України (його окремі положення), минуло не більше трьох місяців. Якщо суб'єкт права

на конституційну скаргу пропустив строк подання конституційної скарги у зв'язку з тим, що не мав повного тексту судового рішення, то він має право висловити в конституційній скарзі клопотання про поновлення пропущеного строку. Як виняток, конституційну скаргу може бути прийнято поза межами вимог, установлених пунктом 2 частини першої ст. 77, якщо Суд визнає її розгляд необхідним із мотивів суспільного інтересу. У законі «Про Конституційний Суд України» не прописано поняття суспільного інтересу.

Конституційний Суд України відмовляє у відкритті конституційного провадження, визнавши конституційну скаргу неприйнятною, якщо зміст і вимоги конституційної скарги є очевидно необґрунтованими або наявне зловживання правом на подання скарги.

Суб'єктом права на конституційну скаргу є особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України. До суб'єктів права на конституційну скаргу не належать юридичні особи публічного права.

Конституційна скарга до Суду надсилається поштою або подається безпосередньо до Секретаріату. Секретаріат перевіряє конституційні скарги на відповідність за формою вимогам Закону «Про Конституційний Суд України» впродовж одного робочого дня з часу їх реєстрації. Конституційна скарга в разі її відповідності за формою вимогам Закону після попередньої перевірки, але не пізніше наступного робочого дня з часу реєстрації, передається судді-доповідачу згідно з розподілом [2].

Якщо конституційна скарга за формою не відповідає вимогам Закону «Про Конституційний Суд України», керівник Секретаріату повертає її суб'єкту права на конституційну скаргу із зазначенням, яким вимогам Закону вона не відповідає. Повернення конституційної скарги не перешкоджає повторному зверненню до Суду з дотриманням вимог Закону «Про Конституційний Суд України».

Секретаріат здійснює підготовку попереднього висновку про наявність підстав для відкриття конституційного провадження у справі або відмови у відкритті конституційного провадження у справі за конституційними скаргами, які за формою відповідають вимогам Закону «Про Конституційний Суд України». Підготовка попереднього висновку здійснюється протягом семи робочих днів.

За результатами розгляду звернень до Суду на засіданні Колегії постановляють ухвалу про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою. Секретар Колегії вносить пропозицію голові відповідного Сенату скликати його засідання для розгляду питань, пов'язаних із конституційним провадженням. Якщо Колегія не одностайно постановила ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою, секретар Колегії передає конституційну скаргу на розгляд Сенату для вирішення питання про відкриття конституційного провадження у справі. Одностайно постановлена ухвала Колегії про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою є остаточною [2].

Суб'єкт звернення до Суду повинен бути повідомлений про відкриття конституційного провадження у справі в десятиденний строк із дня постановлення ухвали про відкриття конституційного провадження у справі.

Після постановлення ухвали про відкриття конституційного провадження у справі матеріали справи оформляються секретаріатом. Після завершення оформлення справи за пропозицією Судді-доповідача у справі Голова Суду або заступник Голови Суду призначає її для розгляду на засіданні Сенату, Великої палати з метою вирішення питань про форму, строки конституційного провадження.

У ст. 62 Закону «Про Конституційний Суд України» зазначено підстави для відмови у відкритті конституційного провадження у справі: 1) звернення до Суду неналежним суб'єктом; 2) неналежність до повноважень Суду питань, порушених у конституційній скарзі; 3) неприйнятність конституційної скарги; 4) втрата чинності актом (його окремими положеннями), щодо якого порушено питання відповідності Конституції України. Із метою захисту й відновлення прав особи Суд розглядає питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) акта (його окремих положень), який втратив чинність, але продовжує застосовуватися до правовідносин, що виникли під час його чинності; 5) наявність

рішення щодо того самого предмета конституційної скарги, а також ухвал Суду про відмову у відкритті конституційного провадження у справі або про закриття конституційного провадження у справі, якщо їх постановлено на підставі пунктів 1, 2 ст. 62 Закону «Про Конституційний Суд України».

Отже, фізичні та юридичні особи, які вважають, що застосований в остаточному судовому рішенні в їхній справі закон суперечить Конституції України, можуть подати конституційну скаргу до Конституційного Суду України. Суб'єктам права на конституційну скаргу потрібно чітко дотримуватися вимог щодо форми та змісту скарги й умов її прийнятності.

Джерела та література:

1. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 25.11.2022)

2. Регламент Конституційного Суду України: Постанова Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 р. № 1-пс/2018 (зі змінами). URL: [https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066cff8](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18#Texthttps://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066cff8) (дата звернення: 25.11.2022)

Sobchuk M., Kononchuk I. The procedure and conditions for applying to the Constitutional Court of Ukraine with a constitutional complaint. *The article defines the procedure for submitting and considering a constitutional complaint, requirements for its form and content. The procedure for checking constitutional complaints by the secretariat and panels of the Constitutional Court of Ukraine, the grounds for refusing open constitutional proceedings in the case of a constitutional complaint are characterized.*

Keywords: *Constitutional Court of Ukraine, constitutional complaint, Great Chamber, Senate, collegium, law of Ukraine, judge-rapporteur.*

ДОВІРА ДО СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

А. О. Смирнова, І. В. Шеремета

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Ю. О. Фідря

У доповіді розглянуто стан довіри суспільства до судової влади в Україні та проаналізовано чинники, які на неї впливають. Констатовано, що на рівень довіри до судів впливає рівень довіри до інституцій державної влади загалом.

Ключові слова: *суд, правосуддя, довіра, суспільство, судова влада.*

На сьогодні існують суспільства як з високим рівнем довіри до державних та суспільних інституцій, так і з низьким. На жаль, українське суспільство належить до останніх, адже загалом невелика кількість публічних інституцій користується довірою більшості населення нашої держави. Серед соціальних інститутів найбільшу довіру українців мають Збройні сили (96% повністю або певною мірою їм довіряють), Президент України (82%), гуманітарні і добродійні організації (78%), Церква (70%), університети (62%), жіночі організації (59,5%), державні установи (55%), поліція (55%), екологічні організації (54%) [4].

Недовіра найчастіше висловлюється до політичних партій (не довіряють їм 77%), судів (72%), банків (66%), профспілок (64%), Верховної ради України (60%), великих компаній (57%) та до виборів як соціального інституту (56%) [4]. Судам повністю довіряє лише 3,2% опитаних, а в суспільній свідомості майже завжди переважали й продовжують переважати переконання щодо корумпованості більшості суддів, залежності їх від політиків та олігархів, кругової поруки в судовій системі.

У цілому, за результатами соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні

з 22 вересня по 1 жовтня 2022 року, загальне підвищення рівня довіри до владних інститутів мало торкнулося судової гілки влади — рівень довіри до судів порівняно з 2020р. зріс незначною мірою (з 20% до 28%) при значному переважанні тих, хто судам не довіряє (у 2022р. – 72%) [4].

Низький рівень довіри до суду в Україні можна пояснити як недовірою до влади загалом (а не лише до судової гілки), так і особливими причинами. Адже суди в нашій державі здебільшого користуються меншою довірою, ніж політичні органи. Цим Україна відрізняється від країн Західної Європи, де суди мають вищу довіру, ніж інші гілки влади.

Варто зазначити, що за останніми оцінками (липень-серпень 2021 року) вищий показник довіри отримав Верховний Суд, а найнижчий, на жаль, Вищий антикорупційний суд України [1]. У загальному, є підстави говорити про позитивні зміни, але ще є над чим працювати.

За результатами соціологічного дослідження «Ставлення громадян України до судової системи», проведеним Центром Разумкова, на рівень довіри до судів впливає рівень довіри до інституцій державної влади загалом. Також цей рівень залежить від того, з яких джерел громадяни отримують інформацію про роботу судів.

Дослідженням встановлено, що на формування громадської думки про діяльність судів визначальний вплив мають засоби масової інформації. Для більшості громадян ЗМІ є єдиним джерелом, з якого вони дізнаються про роботу судів і якому переважно довіряють. А зважаючи на те, що здебільшого подається негативно забарвлена інформація, яка супроводжується необґрунтованими звинуваченнями суддів та непрофесійним аналізом судових рішень, сподіватися на більш-менш об'єктивну оцінку судової влади суспільством не доводиться. Як результат такої інформаційної кампанії – формується атмосфера всезагальної недовіри, реальних підстав для якої насправді не так вже й багато.

Результати аналізованого нами соціологічного дослідження доводять, що власний досвід руйнує стереотипи. Порівняння результатів опитувань на виході з приміщень судів (коли респонденти оцінювали діяльність судів саме у день проведення опитування) з результатами загальнонаціонального опитування (коли респонденти-учасники судових засідань, оцінювали свій досвід за два попередні роки) показує, що практично за всіма аспектами оцінки діяльності судів опитаними на виході з приміщень судів є кращими, ніж оцінки учасників загальнонаціонального опитування.

Серед громадян, які мають нещодавній досвід спілкування з судами, переважає довіра до системи правосуддя: баланс довіри до судів в цілому є позитивним, тобто число опитаних, які довіряють судам (48,0%) було вищим, ніж число тих, хто не довіряє (41,6%). Ще вищою є довіра громадян, які контактували з судами, до місцевих судів: довіру місцевим судам висловили більшість опитаних 54,4%, недовіру 34,9% [2].

Валентина Данішевська, Голова Верховного Суду 2017-2021рр., зазначила, що тема ставлення громадян до судової системи дуже важлива, адже судді мають бути певні у належному сприйнятті їхньої роботи. Відвідуваність судів показує, як судова система відповідає на попит на справедливість. За статистичними даними 10 млн громадян щороку відвідують суди [5].

Більшість тих, хто звертався до суду і мають власний нещодавній досвід участі у судовому процесі, довіряють судам і вважають їхні рішення законними і справедливими. Оцінюючи різні аспекти діяльності суду, частіше респонденти за всіма показниками висловили задоволеність, ніж незадоволеність. У 2020 р. вперше частка тих, хто вважає, що рішення були законними і справедливими, перевищила частку тих, хто думає інакше. Очевидно, законодавцю та політикам доцільно було б, обґрунтовуючи свої судження про подальші кроки судової реформи, спиратися саме на точку зору тих, хто безпосередньо відвідував суди, брав участь у судовому процесі і має власні, а не нав'язані уявлення.

У порівнянні з 2017 роком знизилася з 37,7% до 28,5% кількість тих, хто вважає, що для забезпечення незалежності суддів мають обиратися громадянами. Зросла порівняно з 2017 роком (з 16,8% до 28,5% опитаних) частка тих, хто вважає, що судді повинні призначатися Вищою радою правосуддя (або іншим незалежним суддівським органом). Серед тих, хто вважає, що сьогодні судді є незалежними, порівняно з тими, хто дотримується протилежної

точки зору, меншою є частка тих, хто виступає за обрання суддів громадянами (відповідно 23,3% і 32,9%), і більшою є частка тих, хто виступає за їх призначення Вищою радою правосуддя (відповідно 39,2% і 26,7%) та Президентом (відповідно 9,0% і 2,7%).

Таким чином, результати опитування засвідчили, що громадяни переконані у необхідності системного підходу до реформування. Вони вважають, що успішність судової реформи залежить від комплексного впливу низки чинників: суспільно-політичних змін, реформи органів державної влади, виконання судових рішень, зміни правосвідомості громадян, реформування прокуратури, органів досудового слідства, правничої освіти, адвокатури, запровадження єдиних стандартів правничої професії. Підтримка змін найчастіше вмотивована необхідністю покращення системи правосуддя, подолання корупції, забезпечення верховенства права і справедливості [6].

Джерела та література:

1. Довіра до інститутів суспільства та політиків, електоральні орієнтації громадян України (липень–серпень 2021р.) URL : <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/dovira-do-institutiv-suspilstva-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy>

2. Звіт за результатами дослідження «Ставлення громадян України до судової системи» URL : <https://rm.coe.int/zvitsud2020/1680a0c2d7>

3. Інструменти зміцнення довіри до суду в Україні <https://ces.org.ua/justice-trust/#:~:text=%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B7%D1%96%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5%20%D1%81%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D0%B8%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F%20%D0%B4%D0%BE,%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%BC%2C%20%D1%82%D0%B0%D0%BA%20%D1%96%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%B8%D0%BC%D0%B8%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BC%D0%B8>

4. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії (вересень–жовтень 2022р.). URL : <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykoideologichni-orientatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022r>

5. Рівень довіри українців до судової системи та роль асоціацій суддів. URL : <https://yur-gazeta.com/golovna/riven-doviri-ukrayinciv-do-sudovoyi-sistemi-ta-rol-asociaciy-suddiv-.html>

6. Шелест С. Довіра до суду: міфи і реальність. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3162349-dovira-do-sudu-mifi-i-realnist.html>

Smirnova A., Sheremeta I. Confidence in the judiciary in Ukraine: state and prospects. *The report examines the state of public trust in the judiciary in Ukraine and analyzes the factors affecting it. It was established that the level of trust in the courts is influenced by the level of trust in the institutions of state power in general.*

Keywords: court, justice, trust, society, judiciary.

СУДОВА ПРАВОТВОРЧІСТЬ: УМОВИ І ПІДСТАВИ ЗДІЙСНЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ У СПОРАХ ПРО ПРАВА НА НЕРУХОМЕ МАЙНО)

Д. С. Спесівцев

Матеріал присвячений розгляду умов і підстав здійснення судової правотворчості у контексті судової практики у спорах про права на нерухоме майно.

Ключові слова: *судова правотворчість, нерухомість, судова практика, спори про право.*

Практикуючі у цивільних справах юристи відносяться до судової нормотворчості неоднозначно. Дехто вважає її необхідною, а дехто – результатом зловживання судами своїми правовими можливостями в умовах неоднозначності нормативних положень. На нашу ж думку, у цілому, судову нормотворчість не можна розглядати як негативне явище у праві. Більше того, у випадку її добросовісного здійснення вона, по суті, являє собою санацію нормативного матеріалу, інструмент узгодження нормативних приписів в умовах конкуренції (колізій) нормативних положень або інструмент заповнення прогалин у випадку відсутності чітких правил поведінки учасників цивільних правовідносин у конкретних правових ситуаціях.

В якості однієї з найбільш демонстративних юридичних платформ для розгляду піднятої проблематики виступає цивільний оборот нерухомості, який у силу своєї у тому числі соціальної значимості, а також фінансової ємності вимагає від суддів підвищеної уваги, оскільки порушення прав у цій сфері цивільних відносин пов'язується з підвищеними майновими ризиками для їх учасників. Недарма саме стосовно прав на нерухомість ухвалюються цікаві судові рішення деякі з яких ми розглянемо далі.

Відповідно до пануючої протягом певного часу у сучасній доктрині цивільного права наукової позиції, суди не наділені функціями правотворчості (нормотворення) і при здійсненні правосуддя повинні лише застосувати нормативні положення, які, своєю чергою, є результатом діяльності суб'єктів нормотворення. У цілому такий підхід відповідає поділу влад за законодавчу, виконавчу і судову за якого кожна гілка виконує лише властиві їй функції і не виконує завдання інших гілок.

За такого підходу одним з основних завдань судів виступає забезпечення реалізації в умовах практики моделей поведінки, визначених нормативними положеннями або актами саморегулювання цивільних відносин, у випадку, коли один з учасників відступає від них і у такий спосіб порушує права іншого учасника, який, своєю чергою, звертається до суду за захистом таких прав [1, с. 208–310].

Однак, ефективність правосуддя у таких ситуаціях можлива лише у випадку, якщо суб'єкти нормотворення формують бездоганні моделі поведінки, що позбавлені вад або неточностей. Проте в умовах, коли законодавець у цілому не здатен побудувати «ідеальні» моделі поведінки, ефективність правосуддя при суворому правозастосованні стає під питання. І причина зазначеного криється не стільки в можливостях законодавця, стільки в природі цивільних відносин, яка детермінує порядок їх правового регулювання.

Йдеться про диспозитивність правового впливу норм цивільного права, яка забезпечує можливість учасникам цивільних правовідносин повністю відійти від запроваджених нормами права моделей поведінки або значно їх доопрацювати, що здатне призвести до створення конструкцій і ситуацій, які чітко не урегульовані законом. Крім того, еволюція цивільних відносин призводить до виникнення нових об'єктів цивільних прав, формування унікальних комбінацій суб'єктивних цивільних прав і обов'язків учасників цивільних правовідносин, що також не сприяє охопленню нормами права всіх можливих моделей поведінки, що складаються між суб'єктами цивільного права.

Окреслене безпосередньо пов'язується із захистом суб'єктивних цивільних прав. В умовах варіативності моделей поведінки існує необхідність їх охоплення захисним інструментарієм.

Хоча, слід визнати, що відносно часто суди вимушені звертатись до «правотворчості» саме у зв'язку з недосконалістю нормативних положень, а саме у зв'язку з конкуруючим (колізійним) регулюванням цивільних відносин або у зв'язку з прогалинами і неточностями при їх упорядкуванні.

В якості прикладу першої з наведених ситуацій виступає переосмислення судами внутрішньої колізії Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», а саме визнання визначення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно як офіційного визнання і підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно (п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону), а також ч. 2 ст. 3 Закону

відповідно до якої речові права на нерухоме майно та їх обтяження, що підлягають державній реєстрації відповідно до цього Закону, виникають з моменту такої реєстрації [2, ст.ст. 2, 3].

Дискусії навколо цієї проблеми ведуться до сих пір, що отримало відображення у тому числі на рівні судової практики. Однак, цікавим у цьому ключі є підхід, застосований, зокрема Вищим господарським судом при розгляді справи № 916/2876/16 у ході чого Судом встановлено що відсутність реєстрації рішення господарського суду Одеської області від 09 грудня 2011 року у справі № 9/17-4164-2011 як правовстановлюючого документа у відповідному державному реєстрі, як і скасування такої реєстрації, що була здійснена, за умови чинності судового рішення від 09 грудня 2011 року, не впливає на правовий статус відповідного майна, не позбавляє держави Україна права власності, а тому і не надає прав позивачу щодо володіння, користування чи розпорядження ним та не наділяє його законними інтересами стосовно такого майна [3]. У такий спосіб Суд фактично визначив співвідношення між двома конкуруючими положеннями на користь одного з них, чим упорядкував здійснюваний нормативними положеннями правовий вплив на суспільні відносини.

В якості прикладу другої з наведених ситуацій, а саме нечіткості правового регулювання суспільних відносин, можна навести укладення попереднього договору перед укладенням основного договору купівлі-продажу нерухомості. Відносно часто у сучасній практиці правореалізації потенційні сторони договору купівлі-продажу укладають попередній договір за умовами якого вони беруть на себе обов'язок укласти основний договір і при цьому потенційний покупець також передає продавцю завдаток для забезпечення виконання свої обов'язків.

У сукупності сформована конструкція правовідносин має складний характер і пов'язується з цілою низкою проблем, а саме чи може завдаток використовуватись для виконання зобов'язання, яке ще не виникло? Чи може завдаток встановлюватись попереднім договором? Чи зберігає він чинність після припинення попереднього договору, якщо жодна з його сторін не запропонувала іншій стороні договору текст основного договору купівлі-продажу?

Суди вирішують відповідні справи неоднаково переважно у зв'язку з відсутністю чітких нормативних положень, які б казуально вирішували відповідні проблеми у межах єдиної складної конструкції. Тим не менше, очевидно, що вирішення відповідних проблем повинно здійснюватись через методику фрагментації, яка передбачає розгляд піднятих питань у їх темпоральному співвідношенні, а саме: попередній договір, завдаток, основний договір.

Тим не менше окреслена ситуація створює умови для заповнення існуючих прогалів у правовому регулюванні відповідних відносин і узгодження нормативних приписів різної інституційної у рамках цивільного права належності у ході правозастосування, що у кінцевому рахунку отримує втілення у «судовій правотворчості».

У цілому слід визнати, що на відміну від законодавця та інших суб'єктів нормотворення суд не здатен формувати норми права на засадах «чистого натхнення», тобто з нічого. Це прерогатива законодавця. Лише суб'єкти законодавчої ініціативи можуть сформувати комплекс цивільно-правових положень для регулювання відносин, що на момент їх вступу у силу є взагалі нерегульованими, тобто врегулювати їх «з нуля». Правозастосовна природа суду не дозволяє йому виступити самостійним і незалежним суб'єктом нормотворення. Водночас, в контексті окреслених вище проблем, у ході правозастосовної діяльності, яка передбачає здійснення аналізу обставин справи, а також положень чинного законодавства України у тому числі з використанням інструментарію наукового пізнання, суд, базуючись на запроваджених нормах права або актами саморегулювання моделей суспільних відносин, а також на вихідних принципових засадах цивільно-правового регулювання суспільних відносин, здатен конкретизувати механізм цивільно-правового впливу. У такому випадку отримуємо ситуацію в якій судове право (у вузькому розумінні) формується правозастосовною діяльністю суду.

В якості основних умов судової правотворчості виступають: 1) відсутність чіткої регламентації певних ситуацій нормами об'єктивного права або конкурентне регулювання таких ситуацій різними нормативними положеннями; 2) наділення суду можливість застосовувати розсуд при вирішенні справ.

Водночас в якості основної причини судової правотворчості виступає необхідність здійснення реального та ефективного, а не лише формального захисту суб'єктивних цивільних прав учасників цивільних правовідносин при розгляді судових справ.

Джерела та література:

1. Халфина Р. О. *Общее учение о правоотношении*. М.: Юрид. лит., 1974. 351 с.
2. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952–IV. Відом. Верхов. Ради України. 2016. № 1. Ст. 9 (зі змінами).
3. Постанова Вищого господарського суду України від 24.10.2017 р., судова справа № 916/2876/16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69775496> (дата звернення: 10.12.2022).

Spiesivtsev D. Judicial law-making: conditions and reasons (based on the judicial practice in disputes over rights to immovable property). *The material deals with conditions and causes of judicial legislation in context of judicial practice in cases about dispute about the rights to immovable property.*

Keywords: *judicial legislation, immovable property, judicial practice, dispute concerns the right.*

ПОРУШЕННЯ РІВНОПРАВНОСТІ ГРОМАДЯН ЗАЛЕЖНО ВІД ЇХ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ, РЕГІОНАЛЬНОЇ НАЛЕЖНОСТІ, РЕЛІГІЙНИХ ПЕРЕКОНАНЬ, ІНВАЛІДНОСТІ ТА ЗА ІНШИМИ ОЗНАКАМИ

О. Л. Старко

Стаття присвячена проблемі кримінально-правового захисту прав громадян, закріплених у ст. 24 Конституції України. Розглянуто питання кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками. Проаналізовано зміст внесених законодавцем змін до ст. 161 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: *рівність конституційних прав, дискримінація, порушення рівноправності громадян, регіональна належність, внесення змін до Кримінального кодексу України, кримінальна відповідальність.*

Згідно ст. 24 Конституції України, громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Ці фундаментальні блага та цінності закріплені у міжнародних правових актах з питань захисту прав і свобод людини і громадянина: у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року (статтях 14, 26), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (статті 14), Протоколі № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (статті 1), ратифікованих Україною та у Загальній декларації прав людини 1948 року (статтях 1, 2, 7).

Правове забезпечення охорони громадянських, політичних, соціальних прав і свобод людини і громадянина здійснюється за допомогою норм кримінального права. Так, у ст. 161 КК України передбачено відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками.

Починаючи з 2009 р., до статті вносились зміни та доповнення. Так, Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвалідів" від

18.06.2014 р. назву та диспозицію було доповнено словом "інвалідності", що означає введення кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян у залежності від наявності у особи інвалідності. Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень" від 22. 11. 2018 р. було посилено кримінальну відповідальність за це кримінальне правопорушення. Як альтернативний вид покарання, поряд зі штрафом від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого, законодавець передбачив також позбавлення волі на строк до трьох років.

Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції" від 3 березня 2022 р. була змінена назва та диспозиція статті. Зокрема, було передбачено кримінальну відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно їх регіональної належності. Відповідно, стаття 161 КК України була доповнена приміткою, в якій законодавець дав визначення "регіональної належності". Так, згідно примітки, під регіональною належністю слід розуміти належність особи за народженням чи проживанням до регіону - частини території України або території компактного розселення українців за межами території України, - що відрізняється від інших територій за низкою історичних, географічних, мовних та інших ознак.

Отже, на сьогодні ч. 1 ст. 161 КК України передбачає відповідальність за умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Об'єктивна сторона цього складу злочину (ч. 1 ст. 161 КК України) виражена у трьох формах: 1) умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності; 2) образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями; 3) дискримінація - пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Таким чином, в описі третьої форми дій, відсутня вказівка на дискримінацію особи за ознакою регіональної належності. Як видається, така вказівка має бути чітко відображена у диспозиції норми, передбаченої ч. 1 ст. 161 КК України, що відповідало б і назві статті і її диспозиції. Окрім того, дискримінаційні дії, пов'язані із регіональною належністю є одним із вагомих факторів, які складають комплекс детермінант злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Також слід звернути увагу на те, що аналізоване кримінальне правопорушення може вчинятись не лише у формі дії, а й у формі бездіяльності. Наприклад, невиконання встановлених законом вимог щодо забезпечення рівності прав громадян тощо. Тому варто у ч. 1, 2 та 3 ст. 161 КК України слово "дії" замінити словом "діяння".

У ч. 2 та ч. 3 ст. 161 КК України передбачено кваліфіковані склади кримінального правопорушення. Зокрема, це - ті самі дії, поєднані з насильством, обманом чи погрозами, а також вчинені службовою особою (ч. 2) та дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, які були вчинені організованою групою осіб або спричинили тяжкі наслідки (ч. 3). За ч. 2 ст. 161 КК України передбачено покарання у вигляді - штрафу від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого. За ч. 3 ст. 161 КК України - позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років. Враховуючи причинний зв'язок порушення рівноправності громадян залежно від вказаних ознак із кримінальними правопорушеннями проти миру, безпеки

людства та міжнародного правопорядку, а отже підвищений ступінь суспільної небезпеки цього діяння, тяжкість його наслідків, слід посилити кримінальну відповідальність за ст. 161 КК України, особливо за наявності зазначених кваліфікуючих ознак, перевівши дане діяння в категорію особливо тяжких злочинів.

Starko O. Violation of the equality of citizens depending on their racial, national, regional affiliation, religious beliefs, disability and other characteristics. *The article is devoted to the problem of criminal protection of the rights of citizens enshrined in Art. 24 of the Constitution of Ukraine. The issue of criminal liability for violation of the equality of citizens depending on their racial, national, regional belonging, religious beliefs, disability and on other grounds was considered. The content of the amendments introduced by the legislator to Art. 161 of the Criminal Code of Ukraine.*

Keywords: *equality of constitutional rights, discrimination, violation of the equality of citizens, regional affiliation, amendments to the Criminal Code of Ukraine, criminal liability.*

ДО ПИТАННЯ ЗАБОРОНИ ДИСКРИМІНАЦІЇ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

О. В. Старчук

У статті зосереджено увагу на окремих аспектах правового регулювання заборони дискримінації у трудовому праві України та Європейського Союзу. Встановлено, що дискримінація забороняється не лише під час укладання, зміни чи припинення трудового договору, а й у процесі встановлення умов праці в локальних актах з підстав, прямо передбачених законодавством про працю України та ЄС.

Ключові слова: *заборона дискримінації, недискримінація, рівність, обмеження трудових прав.*

Заборона дискримінації у сфері праці визначається міжнародним (європейським) співтовариством та закріплюється в міжнародних актах у сфері праці, зокрема: Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Європейській соціальній хартії (переглянутій) 1996 р., Декларації МОП про основоположні принципи і права у світі праці 1998 р., у конвенціях і рекомендаціях МОП: № 111 "Про дискримінацію в галузі праці та занять" 1958 р., № 156 "Про рівне ставлення і рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками" 1981 р., № 100 "Про рівну оплату чоловіків і жінок за рівноцінну працю" 1951 р., а також Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р.; первинному та вторинному законодавстві ЄС (Договорі про функціонування Європейського Союзу, Хартії основних прав ЄС, Директивах ЄС тощо).

Відповідно до ст. 2 Договору про функціонування Європейського Союзу визначено, що Європейський союз засновано на загальних цінностях держав-членів, якими, зокрема, є повага людської гідності, рівності, недискримінації.

Стаття 21 Хартії основних прав ЄС забороняє будь-яку дискримінацію за ознаками статі, раси, кольору шкіри, етнічного або соціального походження, генетичних рис, мови, релігії або переконань, політичних або будь-яких інших поглядів, приналежності до національних меншин, майнового положення, місця народження, інвалідності, віку або сексуальної орієнтації.

Залежно від дискримінаційних ознак законодавство ЄС у сфері трудового права поділено на три групи:

– Директивою 2000/43/ЄС щодо імплементації принципу рівноправності осіб незалежно від расової або етнічної приналежності забезпечено недискримінацію за ознаками расового, етнічного походження;

– Директивою 2000/78/ЄС щодо рівноправного поводження у сфері зайнятості та професійної діяльності забезпечено недискримінацію за ознаками релігії або переконань, інвалідності, віку, сексуальної орієнтації. Варто зауважити, що вказаною Директивою вперше закріплено в трудовому праві ЄС заборону дискримінації за ознакою віку та сексуальної орієнтації.

– Директивою 2006/54/ЄС щодо рівних можливостей і рівного ставлення до чоловіків і жінок у сфері працевлаштування й зайнятості забезпечено рівноправність між жінками та чоловіками в професійному житті.

Відповідно до положень Директиви 2000/78/ЄС [1] заборона прямої та непрямой дискримінації застосовується як до приватного, так і до державного сектора, включаючи державні органи. Дискримінація забороняється стосовно:

– умов доступу до зайнятості, індивідуальної праці та професії, включаючи критерій відбору та умов прийому на роботу, незалежно від сфери діяльності та на всіх рівнях професійної ієрархії, включаючи просування по службі;

– доступу до всіх типів та рівнів професійно-технічної освіти, професійного навчання, підвищення кваліфікації та перекваліфікації, включаючи досвід практичної роботи;

– зайнятості та умов роботи, включаючи звільнення та оплату праці;

– членства і вступу до організації працівників або роботодавців, або в будь-яку організацію, члени якої працюють за певною спеціальністю, включаючи пільги, які надаються такими організаціями.

У Директиві 2006/54/ЄС щодо рівних можливостей і рівного ставлення до чоловіків і жінок у сфері працевлаштування й зайнятості теж заборонено пряму й непрямую дискримінацію, переслідування або сексуальне домагання, так само як і менш сприятливе ставлення через відмову чи підкорення особи до таких дій, указівка до дискримінації осіб за ознакою статі, а також будь-яка форма менш сприятливого ставлення до жінки через відпустку у зв'язку з вагітністю чи материнством [2].

Відповідно до положень Конвенції МОП № 111 "Про дискримінацію в галузі праці та занять" 1958 р. дискримінацією є обмеження трудових прав і свобод (чи встановлення переваг) на основі властивостей особистості й суспільних ознак, які не мають прямого відношення до трудової діяльності працівників, зокрема, це стать, раса, колір шкіри, національність, вік та ін. [3]. Це не вичерпний перелік, а лише вказівка на найбільш характерні та поширені ознаки, які не можуть бути критерієм для встановлення обмежень чи переваг.

Відповідно до ч. 2 ст. 24 Конституції України встановлюється загальна заборона дискримінації людини й громадянина: не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками [4].

Конституційні принципи рівності громадян перед законом і судом та заборони дискримінації людини й громадянина є основою в трудовому праві для принципу заборони дискримінації у сфері праці.

Згідно зі ч. 1 ст. 2-1 КЗпП забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ/СНІД, сімейного та майнового стану, сімейних обов'язків, місця проживання, членства у професійній спілці чи іншому громадському об'єднанні тощо [5].

Отже, законодавець повинен забезпечувати заборону дискримінації у сфері праці під час здійснення правового регулювання трудових і тісно пов'язаних із трудовими відносин.

А тому, у трудовому праві Європейського Союзу та України забороняється дискримінація не лише під час укладання, зміни чи припинення трудового договору, а й у процесі встановлення умов праці в локальних актах з підстав, прямо передбачених законодавством про працю ЄС та України (раса, колір шкіри, стать, віросповідання, політичні переконання, національна приналежність, соціальне походження, сімейні обов'язки, сімейний стан, місце проживання, вік, непрацездатність, сексуальна орієнтація тощо).

Джерела та література:

1. Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation. OJ L 303. 02.12.2000. P. 16–22. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32000L0078>
2. Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation (recast). OJ L 204. 26.7.2006. P. 23–36. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32006L0054>
3. Про дискримінацію в галузі праці та занять: Конвенція МОП від 25 червня 1958 р. № 111. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_161#Text
4. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к / 96-ВР. Відом. Верх. Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. Відом. Верх. Ради УРСР. 1971. Дод. до № 50. Ст. 375.

Starchuk O. On prohibition of discrimination of labor law in Ukraine and the European Union. *The article focuses on the certain aspects of the legal regulation of prohibition of discrimination of the labor law in Ukraine and the European Union. Discrimination is prohibited not only during execution, change or termination of an employment agreement, but also in the process of establishing working conditions in local acts on the grounds that are directly provided by the labor legislation of Ukraine and the EU has been analyzed.*

Keywords: *prohibition of discrimination, non-discrimination, equality, limitation of labor rights.*

**ПРАВО НА ПРАЦЮ ТА ПРАВО НА РІВНИЙ ДОСТУП
ДО ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ**

М. В. Федоренко

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Н. В. Добрянська

Дослідження присвячене питанням теорії та практики співвідношення права на працю та права на рівний доступ до державної служби в Україні та за кордоном. Проаналізовано генезис і розвиток зазначених прав людини і особливості їх закріплення в конституціях і міжнародних договорах. Визначено особливості реалізації рівного права на доступ до державної служби в контексті адміністративного та трудового права.

Ключові слова: *праця, державна служба, право на працю, право на рівний доступ до державної служби, трудові відносини на державній службі.*

Праця здавна вважалась гідним джерелом для забезпечення існування людини, її культурного розвитку та соціальної реалізації. Понад століття тому С. Котляревській писав у своїй праці «Влада і право. Проблеми правової держави» (1915 р.) наступне:

«Im Anfang war die That! Праця є основним стрижнем, на якому тримається вся культура, тут нічого не було дане і не дається задарма, але тут в кінцевому підсумку затрати не зменшували, а примножували людську особистість. Спрямування волі, нахили почуттів, навички мислення, які набувались серед цієї праці, стають частиною нашої духовної природи ...» [1, с. 419].

Початок ХХ ст. знаменував собою утвердження, через хвилю соціалістичних революцій в Європі, права людини на працю та його закріплення у конституціях. Серед перших із них слід згадати і Веймарську конституцію, яка в частині другій ст. 163 гарантувала кожному німцеві можливість здобувати собі харчування господарською працею [2, с. 263]. У подальшому право на працю було закріплене і в конституціях інших держав світу.

Одним із видів праці та одночасно формую участь громадян у державних справах стало їх право на публічну службу. Як відомо, іще буржуазно-демократичні революції XIX ст. трансформували державну службу, як цивільну, так і військову, з привілею, який дарувався, чи продавався монархами підлеглим аристократам і міщанам, у право рівного доступу громадян до професійної державної служби. До прикладу, у преамбулі Конституційного акта Баварського Королівства від 26 травня 1818 року було проголошено *«рівність прав підданих на зайняття всіх ступенів державної служби і на всі звання, що набуваються відзнакою»* [3, с. 596].

Після Другої світової війни право людини на працю та право громадян на рівний доступ до державної служби були закріплені у міжнародних договорах і документах та повсюдно унормовані в конституціях і законах держав світу. Як відомо, 10 лютого 1948 р., після тривалої та відповідальної роботи, ООН було затверджено Загальну декларацію прав людини, яку іще іноді називають «Конституцією прав людини». У частині першій ст. 23 ця Декларація закріпила, що *«кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття»* [4]. Тобто, віднесла право людини на працю та її вільний вибір до основоположних і гарантованих міжнародною спільнотою прав людини.

Окрім того, частина друга ст. 21 цієї Декларації встановила наступне: *«Кожна людина має право рівного доступу до державної служби в своїй країні»* [4]. Очевидно, що це право людини встановлюється Загальною декларацією прав людини, у першу чергу, як її фундаментальне право до участі в управлінні державними справами. Це право традиційно відносять до політичних прав людини. Водночас, сам адміністративний режим державної служби у державах-учасниках ЄС і більшості демократичних держав світу в XXI ст. залишається максимально деполітизованим, таким, що відповідає поширеній у світі доктрині сервісної держави і приязної адміністрації.

Подібні за сутністю та змістом до наведених попередньо права людини і громадянина закріплені й у Конституції України. Так, частина друга ст. 38 Основного Закону встановлює: *«Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування»* [5].

У свою чергу, частини перша та друга ст. 43 Конституції України визначають, що *«кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працюю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності...»* [5].

Відповідні конституційні положення про право людини на працю та права громадянина на рівний доступ до державної служби в Україні є спорідненими, але не тотожними. Попередньо, на основі аналізу статей 21 і 23 Загальної декларації прав людини, було звернено увагу, що йдеться про різні за своїм походженням політичне та соціально-економічне право. Але, чи можна розглядати реалізацію права на рівний доступ до державної служби повністю поза межами трудових відносин? Адже процедура працевлаштування державних службовців в Україні подібна за своїм змістом і стадіями до загальної процедури вступу людини у трудові відносини. До того ж, при проходженні державної служби застосовуються норми не лише адміністративного, а й трудового права, що засвідчує дуалізм службового та трудового режимів праці державних службовців як в Україні, так і за кордоном.

На сьогодні в Україні, зокрема у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, здійснено цикл ґрунтовних наукових досліджень, присвячених проблемам призначення державної служби у системі трудових відносин (В. Мацюк) [6], співвідношення норм трудового та адміністративного права при проходженні державної служби в Україні (О. Дрозд), [8] правового регулювання працевлаштування та професійного розвитку державних службовців в Україні (О. Губська) [9], соціального забезпечення публічної служби в Україні (Н. Бернацька) [11], гармонізації національного нормативно-правового забезпечення праці державних службовців до міжнародного законодавства (Павліченко В.) [12] і ін. Їх

положення та результати заслуговують увагу в період трансформації режиму державної служби в умовах воєнного стану та подальшої повоєнної відбудови України.

Так В. Мацюк звертає увагу, що сучасна державна служба – це, у першу чергу, «оплачувана службово-трудова діяльність громадян, який властиві дві групи правовідносин – службово-трудова, що полягають у забезпеченні реалізації державним службовцем права на працю, виплати останньому винагороди за виконання службово-трудових обов'язків, а також наданні гарантій, і державно-владні правовідносини, які покликані забезпечувати реалізацію потреб та інтересів держави через виконання державним службовцем завдань і функцій останньої» [6, с. 25-26].

Також В. Мацюк визначив наступні ознаки державної служби, як складової системи трудових правовідносин: а) роботодавцем у правовідносинах у сфері державної служби виступає держава; б) вольовий характер державної служби; в) оплачуваність державної служби; г) наявність чіткої системи державних посад, на яких громадяни здійснюють свою службово-трудова діяльність; г') підвищена соціальна відповідальність у процесі реалізації громадянами права на доступ до державної служби [7, с. 39]. Цей перелік ознак може бути продовжений, зокрема, поширенням на держслужбовців особливим режимом запобігання корупції; спеціальною системою щорічного оцінювання професійних здібностей і здобутків державних службовців тощо.

Водночас, можемо погодитись із твердженням згаданого ученого про те, що «трудова правовідносини у сфері державної служби – врегульовані нормами трудового права суспільні відносини між державним службовцем та державою в особі уповноважених органів влади чи іншого суб'єкта трудового права, що мають внутрішній характер та виникають з приводу праці державного службовця або ж з приводу нерозривно пов'язаних з працею такого державного службовця прав та обов'язків...» [7, с. 39].

Ще одним чинником, який засвідчує, що реалізація права на рівний доступ до державної служби в Україні є соціальне забезпечення державних службовців, яке після прийняття та реалізації перехідних положень Закону України «Про державну службу» [13] було в цілому уніфіковано з соціальним захистом інших працівників. Зокрема, Н. Бернацька називає такі спеціальні гарантії правового регулювання соціального забезпечення публічної служби в Україні, як: «1) матеріальні; 2) побутові; 3) професійні; 4) пенсійні; 5) реабілітаційні; 6) рекреаційні; 7) ритуальні; 8) компенсаційні; 9) охоронні» [11, с. 42]. Фактично всі вони поширюються й на інших учасників трудових відносин.

Враховуючи військово-політичні та соціально-економічні реалії сьогодення, слід виокремити дві основні тенденції розвитку правової доктрини, правотворчої, правозастосовної та юрисдикційної практики в Україні. *По-перше*, розвиток і удосконалення законодавства для оборони України від немотивованої масштабної російської військової агресії, документування воєнних злочинів, створення воєнного трибуналу для засудження воєнних злочинів на території України і відшкодування завданих РФ збитків та повоєнного відродження України. *По-друге*, прийняття низки євроінтеграційних законопроектів, зумовлених набуттям Україною 23 червня 2022 р. статусу держави-кандидата у члени Європейського Союзу та входженням до ЄС.

Щодо останньої тенденції, то у контексті цього дослідження, слід погодитись із В. Мацюком, що «європейська інтеграція передбачає оптимізацію та приведення практики застосування національного законодавства у відповідність із загальноприйнятою практикою ЄС та основоположними принципами у сфері державної служби, зокрема у таких основних сферах, як: 1) оплати праці як мотиваційної та конкурентної складової трудових правовідносин у сфері державної служби; 2) регулювання й контролю за дотриманням етики державних службовців як прийнятих нормативно визначених правил поведінки державних службовців відповідно до сформованих у суспільстві уявлень та як антикорупційної складової; 3) професійного навчання й постійного підвищення кваліфікації відповідно до сучасних викликів та вимог; 4) мотивації державних службовців до ефективної та результативної трудової діяльності; 5) забезпечення престижності державної служби в уявленні суспільства та формування концепції «місії державного службовця»» [6, с. 5].

Таким чином, конституційне право громадян на рівний доступ до державної служби і механізм його реалізації поєднує в собі щонайменше три компоненти: а) конституційного права – як конституційне закріплення та гарантування політичного права громадян на участь в управлінні державними справами; б) адміністративного права – як адміністративний режим професійної участі громадян у державному управлінні, та в) трудового права – як режим спеціальних трудових відносин між громадянином і державою.

Джерела та література:

1. Котляревский С. А. Власть и право. Проблема правового государства. Москва: Типогр. «Мысль», 1915. 419 с.
2. Дурденевский В. Н. Иностранное конституционное право в избранных образцах (с приложением текстов конституций). Ленинград: Госиздат, 1925. 263 с.
3. Современные Конституции. Сборник действующих конституционных актов. Том I-ый. Конституционные монархии. Перевод под ред. и со вступительными очерками В.М. Гессена и Б.Э. Нольде. С-Петербург: Изд-во Юридического книжного склада «Право», 1905. 596 с.
4. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня 1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.
5. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Мацюк В. Я. Державна служба у системі трудових відносин: теорія і практика: монографія. Харків. Константа, 2017. 448 с.
7. Мацюк В. Я. Державна служба в системі трудових відносин: теоретико-правові проблеми: Автореф. дисерт. на здоб. наук. ступ. докт. юрид. наук / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 39 с.
8. Дрозд О. Ю. Правове регулювання проходження державної служби в Україні: проблеми співвідношення норм трудового та адміністративного права: Автореф. дисерт. на здоб. наук. ступ. докт. юрид. наук / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 47 с.
9. Губська О. А. Правове регулювання працевлаштування та професійного розвитку державних службовців в Україні: теорія і практика: монографія. Харків: Константа, 2017. 412 с.
10. Губська О. А. Проблеми регулювання працевлаштування та професійного розвитку державних службовців в Україні: Автореф. дисерт. на здоб. наук. ступ. докт. юрид. наук / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2018. 43 с.
11. Бернацька Н. І. Проблеми правового регулювання соціального забезпечення публічної служби в Україні: Автореф. дисерт. на здоб. наук. ступ. докт. юрид. наук / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2018. 42 с.
12. Павліченко В. М. Проблеми гармонізації національного нормативно-правового забезпечення праці державних службовців до міжнародного законодавства: Автореф. дисерт. на здоб. наук. ступ. докт. юрид. наук / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2018. 43 с.
13. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.

Fedorenko M. The right to work and the right to equal access to civil service in Ukraine. *The study is devoted to the theory and practice of correlation between the right to work and the right to equal access to public service in Ukraine and abroad. The genesis and development of these human rights and peculiarities of their enshrinement in constitutions and international treaties are analyzed. The features of the implementation of the equal right to access to public service in the context of administrative and labor law are determined.*

Keywords: *work, civil service, right to work, right to equal access to civil service, labor relations in the civil service.*

ФУНКЦІЇ ПРОКУРАТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ)

Ю. О. Фідра

У доповіді розкриваються особливості завдань та функцій прокуратури під час воєнного стану. Наголошено, що прокуратура продовжує виконувати свої конституційні функції, однак із врахуванням умов воєнного стану та фокусом на документування та здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням воєнних злочинів.

Ключові слова: функції прокуратури, воєнний стан, воєнні злочини, процесуальне керівництво, ювенальні прокурори, міжнародне співробітництво.

Воєнний стан, запроваджений в Україні 24 лютого 2022 року у зв'язку із повномасштабним вторгненням росії, призвів до своєрідної переорієнтації напрямків діяльності усіх правоохоронних органів та актуалізував виконання принципово інших завдань у порівнянні з мирним часом. Фактично, ті явища та чинники, які раніше декларувалися як загрози, що можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України, стали реальністю, яка вимагає негайного реагування з боку правоохоронної системи нашої держави.

Прокуратура під час воєнного стану продовжує виконувати свої конституційні функції, передбачені ст. 131-1 Основного Закону та ст. 2 Закону України «Про прокуратуру» [1]. Проте на сьогодні одним із найважливіших завдань прокуратури є документування всіх фактів і внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей щодо злочинів проти основ національної безпеки України, а також окремих кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

За даними сайту Офісу Генерального прокурора [2] станом на 09.12.2022р. зареєстровано 54240 злочинів агресії та воєнних злочинів, серед яких порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України), планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437 КК України), пропаганда війни (ст. 436 КК України), а також 18444 злочини проти основ національної безпеки, серед яких посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України), державна зрада (ст. 111 КК України), колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК України), пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК України), диверсія (ст. 113 КК України). У рамках магістральної справи щодо агресії російської федерації повідомлено про підозру 633 представникам військово-політичного керівництва, серед яких міністри, депутати, військово командування, посадовці та керівники правоохоронних відомств.

Важливою функцією прокуратури є здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Однак вчинення злочинів в умовах воєнного стану має свої особливості, які варто враховувати кожному прокурору. Крім того, прокурорам щоденно доводиться стикатися із воєнними злочинами, що, безумовно, є абсолютно новою і надзвичайно складною ділянкою роботи. З огляду на це, така прокурорська діяльність потребує злагодженої праці у напрямку формування єдиних підходів до вирішення ключових проблем кваліфікації таких злочинів, а також розробки стратегії та стандартів проведення їх досудового розслідування.

На сьогодні в умовах воєнного стану робота прокуратури сфокусована на таких основних напрямках: міжнародне гуманітарне та міжнародне кримінальне право, сексуальне насильство в умовах війни, захист прав дітей. Щодо останнього напрямку, то у прокуратурі за принципом спеціалізації виокремлено ювенальних прокурорів, до сфери відання яких належить робота не лише з неповнолітніми, які знаходяться у конфлікті із законом, а також тих дітей, які постраждали від протиправних посягань. За офіційними даними Офісу Генерального прокурора, за майже 10 місяців повномасштабної збройної агресії, станом на 09.12.2022 в Україні від військової агресії з боку росії загинуло 449 дітей та понад 859 отримали поранення різного ступеню тяжкості. Як зазначається на офіційному сайті, ці цифри

не остаточні, оскільки триває робота з їх встановлення в місцях ведення активних бойових дій, на тимчасово окупованих та звільнених територіях. Однак найбільше постраждало дітей у Донецькій області – 428, Харківській – 267, Київській – 117, Миколаївській – 80, Запорізькій – 78, Херсонській – 74, Чернігівській – 68, Луганській – 65, Дніпропетровській – 34 [4]. Ювенальні прокурори намагаються докласти максимум зусиль, щоб забезпечити повноцінний захист прав та законних інтересів дітей.

Одним із ключових напрямків роботи прокуратури у період воєнного стану є здійснення міжнародного співробітництва. Насамперед йдеться про тісну співпрацю із Офісом прокурора Міжнародного кримінального суду з питань розслідування воєнних злочинів та покарання воєнних злочинців. Як зазначила екс-Генеральний прокурор І. Венедіктова, «це наша можливість допомогти притягнути росіян за злочини проти людяності, відповідальність за які просто наразі не передбачена в нашому кримінальному законодавстві. Тому ті злочини, які дозволятимуть довести Офісу прокурора МКС систематичність і масштабність порушень російськими військами міжнародного гуманітарного права, стануть предметом його розгляду. МКС створений для притягнення осіб до персональної відповідальності за основні міжнародні злочини, незважаючи на їхній статус, займану посаду чи імунітет. Будь-якому національному правосуддю в світі не можна притягувати до відповідальності чинних президентів, прем'єрів та міністрів закордонних справ – ні своїх, ні чужих. Для Міжнародного кримінального суду цих бар'єрів немає» [5]. Україні вкрай потрібна скоординована та максимально прозора співпраця з державами, які в межах універсальної юрисдикції займаються розслідуваннями ймовірних міжнародних злочинів в Україні, а також з Міжнародним кримінальним судом та міжнародною комісією ООН з розслідування порушень прав людини, скоєних під час військового нападу росії на Україну.

На сьогодні, в умовах воєнного стану, українські правоохоронці, прокурори та суди мусять реагувати на велику кількість злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту. І, на жаль, ця кількість невпинно зростає. З огляду на таку ситуацію, судова та правоохоронна системи нашої держави здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз російської агресії. І саме завдяки об'єднанню зусиль слідчих, прокурорів та суддів розслідування таких справ завершиться притягненням усіх винних до відповідальності за найтяжчі воєнні злочини.

Джерела та література:

1. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014р. №1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>
2. Офіс Генерального прокурора. Офіційний сайт. URL: <https://www.gp.gov.ua/>
3. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3027>
4. Ювенальні прокурори: 449 дітей загинуло внаслідок збройної агресії РФ в Україні. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-449-ditei-zaginulo-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini>
5. Венедіктова І. Надія на Гаагу: чому Міжнародний кримінальний суд життєво важливий для України і світу. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/07/1/7355729/>

Fidria Yu. Functions of the prosecutor's office under the conditions of marital state (in the context of the protection of human rights). *The report reveals the specific tasks and functions of the prosecutor's office during martial law. It was emphasized that the prosecutor's office continues to perform its constitutional functions, however, taking into account the conditions of martial law and focusing on documentation and procedural management of pre-trial investigations of war crimes.*

Keywords: *functions of the prosecutor's office, martial law, war crimes, procedural management, juvenile prosecutors, international cooperation.*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ У СУДОЧИНСТВІ ЗАСОБАМИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ**І. М. Фінюк, Х. В. Маринчак***Науковий керівник: к.ю.н., доц. Ю. О. Фідра*

У статті розкрито значення штучного інтелекту (ШІ) для реалізації завдань правосуддя та забезпечення при цьому інтересів суспільства. Підкреслено, що технології на основі штучного інтелекту пропонують величезні можливості за умови, що вони розроблені з урахуванням універсальних норм, етики та стандартів і ґрунтуються на цінностях верховенства права та прав людини.

Ключові слова: *штучний інтелект, правосуддя, судова система, комп'ютерні технології.*

Комп'ютерні та інформаційні технології на сьогодні вже є базовою частиною сучасності. Цифрові технології, у тому числі з використанням штучного інтелекту, посідають важливе місце у реалізації основоположних прав та свобод людини та громадянина. Винятком не стало і право людини на судовий захист.

Використання штучного інтелекту у сфері здійснення правосуддя вже здійснюється у багатьох країнах світу, надаючи допомогу в розслідуванні та автоматизуючи/спрощуючи процеси прийняття рішень.

Попри видимі «плюси», використання штучного інтелекту створює широкий спектр проблем: від розпізнавання шаблонів та упереджених рішень, прийнятих алгоритмами на основі ШІ, до етичних питань, а також забезпечення прозорості та підзвітності. Хоча він і використовується для вирішення багатьох важливих соціальних проблем людства, проте викликає глибоке занепокоєння ймовірність порушень при цьому прав людини, таких як право на приватність, свободу вираження поглядів, захист даних і недискримінацію.

Враховуючи швидкий розвиток цієї галузі, а також виклики та можливості, пов'язані з використанням штучного інтелекту у сфері правосуддя, є підстави стверджувати, що системи на основі штучного інтелекту можуть допомогти учасникам судового процесу у реалізації їхніх прав під час відправлення правосуддя. Використання ШІ здатне підвищити ефективність правосуддя, а також допомогти суддям проводити судові процеси швидко й оперативно. У свою чергу, це сприяє дотриманню розумних строків судового розгляду, зменшує кількість нерозглянутих справ, дозволяє втілити в життя принцип процесуальної економії. Крім того, зекономлений час можна присвятити розробці правової аргументації, професійному обговоренню та тлумаченню законів.

Кабінетом Міністрів України 2 грудня 2020 р № 1556-р було схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні, в якій передбачено використання технологій штучного інтелекту у сфері юриспруденції та здійсненні правосуддя. Цією Концепцією визначаються мета, принципи та завдання розвитку технологій штучного інтелекту в Україні як одного з пріоритетних напрямів у сфері науково-технологічних досліджень.

Для досягнення мети Концепції у зазначеній сфері слід забезпечити виконання таких завдань:

- подальший розвиток вже існуючих технологій у сфері правосуддя (Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, Електронний суд, Єдиний реєстр досудових розслідувань тощо);
- впровадження консультативних програм на основі штучного інтелекту, які відкриють доступ до юридичної консультації широким верствам населення;
- попередження суспільно небезпечних явищ шляхом аналізу наявних даних за допомогою штучного інтелекту;
- визначення необхідних заходів ресоціалізації засуджених шляхом проведення аналізу наявних даних за допомогою технологій штучного інтелекту;

• винесення судових рішень у справах незначної складності (за взаємною згодою сторін) на основі результатів аналізу, здійсненого з використанням технологій штучного інтелекту, стану дотримання законодавства та судової практики.

Розвиток та впровадження технологій штучного інтелекту у судові системи провідних країн світу сприяли виникненню необхідності виробити єдині принципи і правила їх використання. У грудні 2018 року Європейська комісія з питань ефективності правосуддя прийняла Етичну хартію про використання штучного інтелекту в судових системах та їх середовищі, що стало першим кроком Європейської комісії з питань ефективності правосуддя до сприяння відповідальному використанню штучного інтелекту в Європейській судовій системі відповідно до цінностей Ради Європи [1].

Проте, дискутуючи про застосування штучного інтелекту саме у правосудді, спеціалісти висловлюють деякі сумніви, що ця новітня технологія може повністю забезпечити гарантію фундаментальних прав та свобод людини, захистити персональні дані та здійснювати справедливе суддівство.

На думку експертів, у найближчому майбутньому заміна суддів роботами є неможливою, адже знадобиться багато років, доки ШІ відповідатиме праву на справедливий суд, стандарту, визначеному ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ). На даний момент він здатен надавати допомогу в пошуку та структуруванні інформації, а також поради та пропозиції на правові запити за умови її постійного поповнення [2].

Таким чином, судочинство зазнає впливу новітніх технологій, а правосуддя і його система осучаснюється з кожним днем. Цей процес триватиме і надалі, але робот не зможе виступати в ролі судді повноцінно, тому що важливим є людський фактор. Спосіб мислення, зважування аргументів ШІ не відтворить належним чином, бо він є запрограмованою системою по своїй природі.

Джерела та література:

1. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>

2. https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/POSIBNIKI_2019/SB_Etuka_pravnuka_2019.pdf

[ст. 62]

Finiuk I., Marynchak K. Protection of human rights in judiciary by artificial intelligence. *The article reveals the importance of artificial intelligence (AI) for the implementation of the tasks of justice and at the same time ensuring the interests of society. It is emphasized that technologies based on artificial intelligence offer enormous opportunities, provided that they are developed taking into account universal norms, ethics and standards and are based on the values of the rule of law and human rights.*

Keywords: artificial intelligence, justice, judicial system, computer technologies.

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ДОДАТКОВИХ ПОКАРАНЬ З УРАХУВАННЯМ ОСОБИ ВИННОГО

Б. О. Чупринський

У тезах розглянуто додаткові покарання як передбачені законом про кримінальну відповідальність заходи примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду. Особливості їх використання для посилення карально-виправного впливу основного покарання. Аналізуються додаткові покарання з урахуванням особи винного.

Ключові слова: покарання, додаткові покарання, додаткові покарання з урахуванням особи винного, призначення покарання, кримінальне правопорушення.

Із проголошенням незалежності Україна взяла курс на інтеграцію у Європейський Союз, розпочавши реформування кримінально-правової політики держави, будуючи правову, демократичну, соціальну державу з розвинутим громадянським суспільством. Побудова системи покарань залежить від побудови державного життя, духовних і матеріальних сил держави і народу країни, а також факторів, під впливом яких перебуває сама держава. Підступна, загарбницька війна, яку розпочала росія, призвела до соціально-економічної кризи, спаду виробництва, зниження життєвого рівня людей. У таких умовах, на нашу думку, повинна мати місце більш жорстка каральна діяльність щодо осіб, які займаються кримінально-протиправною діяльністю. Хоча каральна політика держави ґрунтується на принципі верховенства права, законності, невідворотності покарання, водночас, з іншого боку, характеризується проявом принципів гуманізму й економії кримінальної репресії, а також у разі можливості застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, або інших форм кримінальної відповідальності.

Призначення покарання – це діяльність суду з вибору основного та додаткового виду покарання за вчинене особою кримінальне правопорушення. Від цього залежить досягнення мети покарання, ефективність функціонування всієї системи кримінальної юстиції, дотримання фундаментальних прав людини. Важливість урахування особи винного при призначенні покарання зумовлюється тим, що така діяльність судді є багатоаспектною та поєднує в собі врахування імперативних законодавчих вимог та суб'єктивну оцінку обставин суспільно небезпечного діяння, особи, яка його вчинила. За результатами такої діяльності здійснюється визначення конкретного виду основного та додаткового покарання винній особі, у якому кримінальна відповідальність безпосередньо знаходить форму своєї реалізації [4, с.128].

Сучасна кримінальна політика та правозастосовча практика спрямовані на подальше поглиблення індивідуалізованого та диференційованого підходу до застосування кримінального покарання як одного з засобів протидії злочинності. Для цього чинний Кримінальний кодекс України встановлює перелік видів покарань, визначаючи підстави й умови, розмір, порядок та оптимальні правила їх застосування. Особливо важливу роль у індивідуалізації та диференціації покарання покликані відігравати додаткові покарання, а також правила їх призначення.

Теоретичним та практичним проблемам природи та змісту додаткових покарань присвячено наукові праці таких вчених, як М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. М. Бурдін, С. А. Велієв, Г. Б. Віттенберг, Г. С. Гаверов, І. М. Гальперін, Т. А. Денисова, В. К. Дююнов, М. М. Ісаєв, І. І. Карпець, Г. А. Кригер, В. В. Лень, В. Т. Маляренко, Н. В. Марченко, А. О. Пінаєв, В. В. Полтавець, М. А. Скрябін, М. Н. Становський, М. С. Таганцев, В. М. Трубников, П. В. Хряпінський, В. Л. Чубарєв.

Призначення додаткових покарань з урахуванням особи винного становить особливий інтерес як для теоретиків, так і практиків.

Застосування адекватної міри карального впливу до винного у вчиненні кримінального правопорушення неможливе без дослідження характеристики конкретної особи та формування цілісного уявлення про вчинене кримінальне правопорушення та його суб'єкта. Саме тому п. 3.ч. 1 ст. 65 КК України передбачає, що суд призначає покарання, враховуючи, наряду зі ступенем тяжкості, пом'якшуючими та обтяжуючими покарання обставинами, ще й особу винного [4, с. 186].

Під урахуванням особи винного слід розуміти врахування позитивних і негативних соціальних, фізичних і правових елементів характеристик особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. До властивостей особи винного слід відносити й моральні якості, особливо під час ведення загарбницької війни росії проти України. Цей перелік є неповним і може бути доповнений іншими властивостями особи. Суд при призначенні покарання має відібрати і дослідити тільки ті властивості особи винного, які мають значення для визначення виду і розміру покарання.

Урахування даних про особу винного гарантує призначення справедливого покарання. Разом з тим, на сьогодні не сформульовано єдиного визначення поняття «особи винного». В юридичній літературі висловлювалися різні думки з цього питання. Так, І. І. Карпець доводить непотрібність визначення особи винного через його абстрактність [2, с. 112]. На його думку,

цілком достатньо традиційного і точного за своїм змістом поняття «суб'єкт кримінального правопорушення». Деякі фахівці змішують поняття «суб'єкт кримінального правопорушення» і «особа винного».

На наше переконання, поняття «особа винного» і «суб'єкт кримінального правопорушення» не тотожні. Перше поняття значно ширше за друге і, як правило, знаходиться поза межами складу кримінального правопорушення.

Слушно в цьому відношенні зазначає О. П. Рябчинська, що поняття особи винного завжди є результатом узагальнення даних вивчення осіб злочинців. На його думку, існує більш чи менш стійкий набір спеціальних якостей, що характерні для злочинців і повинні застосовуватися по кожній конкретній справі [4, с. 183].

Поняття особи винного можна визначити як сукупність властивостей особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, що є обов'язковим для суду при призначенні покарання. Дані про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, мають суттєве значення не тільки для обґрунтованого призначення покарання, але є і передумовою досягнення цілей покарання та індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Т. В. Сахарук визначає особу винного як сукупність правових, соціальних, психологічних та фізичних властивостей індивіда, визнаного винним у вчиненні кримінального правопорушення, які існують до моменту вчинення кримінального правопорушення, під час його вчинення та після нього до моменту винесення вироку, і мають суттєве значення для вибору міри кримінально-правового впливу з точки зору цілей покарання.

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» (із змінами та доповненнями, внесеними постановами Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 року № 18, від 12 червня 2009 року № 8, від 6 листопада 2009 року № 11 в п. 3 зазначає, що досліджуючи дані про особу підсудного, суд повинен з'ясувати його вік, стан здоров'я, поведінку до вчинення злочину як у побуті, так і за місцем роботи чи навчання, його минуле (зокрема, наявність не знятих чи непогашених судимостей, адміністративних стягнень), склад сім'ї (наявність на утриманні дітей та осіб похилого віку), його матеріальний стан тощо [2, с. 823].

Окремі науковці зазначають, що суд, призначаючи покарання, повинен враховувати всі обставини, що характеризують особу винного незалежно від того, характеризують вони особу з позитивного чи негативного боку [4, с. 194]. Разом з тим, суд при призначенні покарання повинен брати до уваги характеристики особи, які не входять до переліку обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання.

Як свідчить вищевикладене, особа винного представляє собою систему рис, які в своїй сукупності характеризують особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, різні аспекти та прояви її антигромадської поведінки, і які обумовлюють або полегшують вчинення кримінального правопорушення.

Таким чином, на жаль у науці кримінального права досі не склалося єдиного підходу щодо того, які ж якості особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, слід враховувати при призначенні покарання. Дані про особу мають оцінюватися в їх сукупності, і при призначенні покарання суд передусім має враховувати ті дані про особу, які безпосередньо пов'язані із вчиненням кримінального правопорушення.

Джерела та література:

1. Бабіков О. П. Деякі аспекти кримінальної відповідальності за вчинені правопорушення: співрозмірність вчиненого діяння покаранню / О. П. Бабіков // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.- практ. конф., 10-11 жовт. 2013 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 324-328.

2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М. І. Хавронюка. К., 2014. 944 с.

3. Навроцький В. Правова визначеність і забезпечення її реалізації у кримінальному праві України / В. Навроцький // Право України. – 2017. – № 2. – С. 59-67.

4.Рябчинська О. П. Система покарань в Україні: поняття, значення та принципи побудови / О. П. Рябчинська//Монографія. Запоріжжя: Акцент Інвест-трейд, 2013. 448 с.

Chuprynskyi B. Features of imposing additional punishments, taking into account the identity of the culprit. *The article examines additional punishments as coercive measures provided for by the law on criminal liability, applied on behalf of the state based on a court verdict. Features Their use to strengthen the punitive and correctional effect of the main punishment. Additional punishments are analyzed taking into account the identity of the culprit.*

Keywords: *penalties, additional penalties, additional penalties including identity of the perpetrator, sentencing, criminal offense.*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОКУРОРОМ ПРАВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА СПРАВЕДЛИВИЙ РОЗГЛЯД СПРАВИ УПРОВОДЖ РОЗУМНОГО СТРОКУ

Д. О. Шамринський

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Ю. О. Фідря

У тезах досліджуються наявні правові механізми забезпечення прав учасників кримінального провадження на справедливий розгляд справи упродовж розумного строку, а також практичні проблеми, які виникають при застосуванні прокурором вищого рівня положень ст. 308 КПК України.

Ключові слова: *права учасників кримінального провадження, розумний строк, прокурор вищого рівня.*

Дотримання розумних строків кримінального провадження є основоположним завданням швидкого, повного та неупередженого розслідування будь-якого кримінального правопорушення, що передбачено ст. 2 КПК України. Це положення відповідає вимогам ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [2] та ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1] в частині права кожного на справедливий розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом.

Проведення досудового розслідування у розумні строки забезпечує прокурор та слідчий суддя (ч. 2 ст. 28 КПК України).

З урахуванням положень ч. 1 ст. 28, ч. 2 ст. 113 КПК України розумними строками виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень є строки, об'єктивно необхідні без невиправданої затримки для їх виконання чи прийняття, які не перевищують визначені законом терміни та спрямовані на забезпечення швидкого, повного і неупередженого досудового розслідування, реалізацію інших завдань кримінального провадження.

Важливим для встановлення факту дотримання розумності строків є не лише загальна тривалість провадження, а й виправданість часових витрат на здійснення кожної окремої процедури [3, с. 165].

Розумність строків у кримінальному провадженні є цілком оціночною категорією, їх визначення здійснюється відповідним суб'єктом (скаржником, слідчим, дізнавачем та прокурором, прокурором вищого рівня) у кожному окремому випадку з урахуванням конкретних обставин справи (об'єктивний фактор) та на основі його внутрішнього переконання (суб'єктивний фактор).

Практикою ЄСПЛ в численних рішеннях виведено правило, за яким розумність тривалості провадження повинна оцінюватися в світлі конкретних обставин справи з урахуванням напрацьованих Судом критеріїв, зокрема складності справи, поведінки заявника і відповідних органів влади (наприклад, серед багатьох інших джерел, справа «Пелісьє і Сассі

проти Франції» (Pélissier and Sassi v. France), заява № 25444/94, рішення від 25.03.1999, справа «Фрідлендер проти Франції» (Frydlender v. France), заява № 30979/96, рішення від 27.06.2000). Крім того, також має братися до уваги характер процесу та значення, яке він мав для заявника (справа «Калашников проти Росії» (Kalashnikov v. Russia), заява № 47095/99, рішення від 15.07.2002).

Згідно з абз. 7 п. 8 рішення Конституційного Суду України від 30.01.2003 № 3-рп/2003 поняття «розумний строк досудового слідства» є оціночним, тобто таким, що визначається у кожному конкретному випадку з огляду на сукупність усіх обставин вчинення і розслідування кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень). Визначення розумного строку досудового слідства залежить від багатьох факторів, включаючи обсяг і складність справи, кількість слідчих дій, число потерпілих та свідків, необхідність проведення експертиз та отримання висновків тощо. Але за будь-яких обставин строк досудового слідства не повинен перевищувати меж необхідності [4].

Наведені практика Європейського суду та позиція Конституційного Суду України знайшли відображення у визначених ч. 3 ст. 28 КПК України критеріях розумності строків кримінального провадження: складність кримінального провадження, поведінка учасників кримінального провадження та спосіб здійснення слідчим, дізнавачем, прокурором і судом своїх повноважень.

Оцінюючи спосіб здійснення слідчим, дізнавачем прокурором і судом своїх повноважень, прокурору вищого рівня слід враховувати послідовність та своєчасність здійснення процесуальних дій; наявність періодів бездіяльності, причини якої мають з'ясуватись у кожному конкретному провадженні; своєчасність повідомлення особи про підозру; обґрунтованість відкладення та зупинення досудового розслідування кримінального правопорушення; повноту та своєчасність вжиття слідчим, дізнавачем, прокурором, слідчим суддею, судом (суддею) заходів забезпечення кримінального провадження та інших заходів, спрямованих на недопущення недобросовісної поведінки учасників кримінального провадження; характер та ефективність дій, спрямованих на прискорення кримінального провадження тощо (справи «Смірнови проти Росії» від 24.07.2003, «Вітрук проти України» від 16.09.2010, «Юртаев проти України» від 31.01.2006 та інші) (абз. 4 п. 4 Постанови).

Зазначений критерій має як об'єктивний, так і суб'єктивний характер, що пов'язано як із такими факторами, як надмірне навантаження на слідчого, дізнавача, прокурора, так і власне нехтуванням ними своїми службовими обов'язками та навмисним незабезпеченням належного розслідування кримінального правопорушення з боку слідчого, дізнавача, прокурора [5, с. 157].

За результатами розгляду скарги на недотримання розумних строків під час досудового розслідування прокурор вищого рівня при встановленні підстав для її задоволення та прискорення кримінального провадження:

1) зобов'язаний надати відповідному прокурору обов'язкові для виконання вказівки щодо строків вчинення певних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень (ч. 2 ст. 308 КПК України). Вимога щодо надання таких вказівок саме відповідному прокурору, а не слідчому чи дізнавачу обумовлена передусім положеннями ч. 2 ст. 28 КПК України – щодо забезпечення проведення досудового розслідування у розумні строки прокурором та ч. 2 ст. 36 КПК України – щодо повноваження прокурора в конкретному кримінальному провадженні [6, с. 743];

2) може ініціювати притягнення службових осіб, винних у недотриманні розумних строків, до встановленої законом відповідальності (ч. 3 ст. 308 КПК України). Так, можливе ініціювання питання про притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності з підстав невиконання чи неналежного виконання службових обов'язків (п. 1 ч. 1 ст. 43 Закону).

У разі встановлення неефективного досудового розслідування вищестоящий прокурор може перед процесуальним прокурором поставити питання щодо ініціювання перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого (п. 8 ч. 2 ст. 36 КПК України).

За відсутності підстав для пришвидшення кримінального провадження прокурор вищого рівня, зважаючи на вимоги ст.110 КПК України, виносить мотивовану постанову про відмову в задоволенні скарги. Про результати розгляду скарги невідкладно письмово повідомляється особа, яка її подала (ч. 2 ст. 308 КПК України).

Зважаючи на неоднозначність підходів щодо обов'язку прокурора вищого рівня винести постанову за результатами розгляду скарги в порядку ст. 308 КПК України у правозастосовній практиці, для недопущення порушень прав учасників кримінального провадження на справедливий розгляд справи упродовж розумного строку та ефективний засіб юридичного захисту доцільним вбачається передбачити у вказаній нормі закону обов'язковість винесення прокурором вищого рівня за підсумками розгляду такої скарги постанови та її скерування особі, яка її подала.

Джерела та література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1996 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
3. Орлеан А., Козій В. Дотримання розумних строків кримінального провадження крізь призму європейських стандартів. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 4. С. 162-170. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/>
4. Рішення Конституційного Суду України від 30.01.2003 № 3-рп/2003 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 3 ст. 120, ч. 6 ст. 234, ч. 3 ст. 236 КПК України 1960 року (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора). Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України. URL : <http://www.ccu.gov.ua/docs/470>.
5. Romasiev O. Засада «розумності строків» та проблемні питання, що виникають під час оскарження їх недотримання на досудовому розслідуванні. Visegrad Journal on Human Rights. 2017. № 3. С. 155-160. URL : <http://www.vjhr.sk/ukr/>
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, А. В. Портнова. Х.: Право, 2012. 768 с.

Shamrynskiy D. Certain aspects of ensuring of the rights of participants in criminal proceedings to a fair trial of the case during a reasonable period of time by the prosecutor. *The article examines the existing legal mechanisms for ensuring the rights of participants in criminal proceedings for a fair trial within a reasonable period of time, as well as the practical problems that arise during application by the prosecutor of the higher level of the provisions of Art. 308 CPC of Ukraine.*

Keywords: *the rights of participants in criminal proceedings, reasonable time, higher-level prosecutor.*

ЗАХИСТ ПРАВА НА КВАЛІФІКАЦІЮ

I. М. Якушев, Н. Ф. Чубоха

Визнання професійної кваліфікації визнається уповноваженим на це законодавством суб'єктом і засвідчується відповідним документом. У випадку не згоди з рішенням уповноваженого суб'єкта, передбачена процедура його оскарження, яка є недостатньо ефективною та потребує вдосконалення.

Ключові слова: *професійна кваліфікація, атестаційна комісія, захист права.*

Кожне суспільство ставить за мету досягти такого рівня розвитку, який задовольняє би його матеріальні, культурні, духовні та інші потреби у повному обсязі. Важливим чинником для досягнення цієї мети є зростання продуктивності праці, поліпшення якості роботи, підвищення ефективності суспільного виробництва. Метою державної політики у сфері професійного розвитку працівників є підвищення їх конкурентоспроможності відповідно до суспільних потреб шляхом сприяння роботодавцю в ефективному використанні праці та забезпеченні досягнення належного професійного рівня працівниками [1].

Незалежно від способу реалізації конституційного права на працю (укладення трудового договору, виконання роботи за цивільним договором, реалізація права на зайняття підприємницькою діяльністю чи надання послуг як самозайнята особа) виконання роботи передбачає наявність у виконавця відповідних знань, навиків і вмій, сукупність яких називають професійною кваліфікацією.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування національної системи кваліфікацій» від 01 квітня 2022 року доповнено Кодекс законів про працю України (далі - КЗпП) статтею 4-1, у якій визначено, що «Професійна кваліфікація (повна професійна кваліфікація) - це визнана або присвоєна/підтверджена суб'єктом, уповноваженим на це законодавством, та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей та/або результатів навчання, що дає змогу здійснювати всі трудові функції, визначені відповідним професійним стандартом» [2].

Згідно Закону України «Про професійний розвиток працівників», підтвердження кваліфікації працівників - це процедура визначення відповідності професійних знань, умінь і навичок працівників установленим законодавством вимогам і посадовим обов'язкам, проведення оцінки їх професійного рівня шляхом атестації (ст. 1). Цим же законом передбачено, що результати атестації можуть бути оскаржені працівником у порядку, встановленому законодавством (ч. 4 ст. 13).

Окрім вказаного закону порядок проведення атестації окремих працівників передбачено також іншими нормативними актами. Зокрема, наказом Міністерства оборони України від 31 березня 2022 року № 95 затверджено Положення про атестацію педагогічних працівників, які забезпечують здобуття фахових компетентностей спеціалізованої освіти військового спрямування, яким визначено порядок атестації педагогічних працівників військових (військово-морських, військово-спортивних) ліцеїв, ліцеїв із посиленою військово-фізичною підготовкою, закладів фахової передвищої військової освіти, вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти, які забезпечують здобуття фахових компетентностей спеціалізованої освіти військового спрямування [3]. За результатами атестації визначається відповідність (невідповідність) педагогічного працівника займаній посаді, присвоюється (підтверджується) кваліфікаційна категорія (педагогічне звання). За результатами атестації кваліфікаційні категорії можуть бути знижені, педагогічні звання не підтверджені.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 06 жовтня 2010 р. № 930 затверджено Типове положення про атестацію педагогічних працівників, яким визначено порядок атестації керівників, їх заступників, інших педагогічних працівників дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних, вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації незалежно від підпорядкування, типів і форм власності, навчально-методичних (науково-методичних) установ і закладів післядипломної освіти, спеціальних установ для дітей, а також педагогічних працівників закладів охорони здоров'я, культури, соціального захисту, інших закладів та установ у штаті яких є педагогічні працівники [4]. Згідно ч. 3 ст. 50 Закону України «Про освіту», за результатами атестації визначається відповідність педагогічного працівника займаній посаді, присвоюються або підтверджуються кваліфікаційні категорії, присвоюються педагогічні звання. [5].

Механізм проведення атестації лікарів з метою перевірки рівня теоретичних та практичних навичок, здобутих лікарем під час здійснення ним безперервного професійного розвитку, визначено Порядком проведення атестації лікарів, затвердженого Наказом Міністерства охорони здоров'я України 22 лютого 2019 року № 446 (у редакції наказу

Міністерства охорони здоров'я України від 18 серпня 2021 року № 1753) [6]. Основними завданнями проведення атестації лікарів є оцінка виконання лікарями вимог щодо підвищення їхньої кваліфікації та проходження безперервного професійного розвитку, за результатами якої присвоюється або підтверджується відповідна кваліфікаційна категорія.

Зазначені вище нормативні акти мають за мету врегулювати порядок встановлення певного рівня знань, вмінь, навичок працівника, визначити його професійну кваліфікацію, що має безпосередній вплив на правовий статус працівника, можливість зайняття відповідної посади, розмір заробітної плати. Зважаючи на такі наслідки, рішення атестаційної комісії є надзвичайно важливим для працівника. Проте, таке рішення не завжди співпадатиме з очікуваним працівником результатом. З метою недопущення порушення прав працівників, які проходили атестацію, нормативні акти передбачають порядок оскарження рішень атестаційних комісій.

Положення про атестацію педагогічних працівників, які забезпечують здобуття фахових компетентностей спеціалізованої освіти військового спрямування передбачає, що у разі незгоди педагогічного працівника з рішенням атестаційної комісії він має право протягом десяти робочих днів з дня ознайомлення з рішенням атестаційної комісії подати апеляційну заяву на рішення атестаційної комісії I рівня до атестаційної комісії II рівня, а на рішення атестаційної комісії II рівня до засновника закладу освіти або уповноваженого ним органу.

Типовим положенням про атестацію педагогічних працівників, крім порядку, визначеного вищезазначеним Положенням, передбачено також можливість оскарження рішень атестаційних комісій до суду. Можливість оскарження до суду рішення атестаційної комісії, згідно з яким лікарю відмовлено у присвоєнні або підтвердженні кваліфікаційної категорії, передбачена Порядком проведення атестації лікарів.

Передбачаючи можливість оскарження рішення атестаційної комісії до атестаційної комісії вищого рівня або до суду, вказані нормативні акти не розмежовують, чи працівник оскаржує недотримання процедури прийняття рішення, чи зміст самого рішення. Атестаційна комісія вищого рівня вправі розглядати скарги не лише щодо змісту рішення атестаційної комісії нижчого рівня, але й щодо недотримання чи порушення процедури прийняття рішення, не врахування обставин, які мають значення для об'єктивного прийняття рішення тощо.

Щодо судового розгляду, то згідно Конституції України юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір. Проте, ч. 1 ст. 4. Цивільного процесуального кодексу України передбачає, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів. Тому, при відсутності спору щодо порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів при атестації працівника, суд не може приймати рішення про правомірність чи неправомірність рішення атестаційної комісії про присвоєння (не присвоєння) або підтвердження (не підтвердження) кваліфікаційної категорії педагогічного працівника чи лікаря, присвоєння (не присвоєння) педагогічного звання.

Підсумовуючи викладене вище, вважаємо за необхідне у законодавстві чітко визначити процедуру та компетенцію суб'єктів розгляду скарг на рішення атестаційних комісій, розмежувавши скарги щодо порушення процедури атестації працівника та скарги, де оспорується лише саме рішення атестаційної комісії.

Джерела та література:

1. Про професійний розвиток працівників: Закон України від 12 січня 2012 року № 4312-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17#Text>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування національної системи кваліфікацій: Закон України від 01 квітня 2022 р. № 2179-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2179-20#n7>
3. Положення про атестацію педагогічних працівників, які забезпечують здобуття фахових компетентностей спеціалізованої освіти військового спрямування: затверджено наказом Міністерства оборони України від 31 березня 2022 року № 95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0383-22#Text>

4. Типове положення про атестацію педагогічних працівників. Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 06 жовтня 2010 р. № 930. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1255-10#Text>

5. Про освіту Закон України від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII. *Відом. Верхов. Ради України*. 2017. № 38-39. Ст. 380

6. Порядок проведення атестації лікарів. Затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України 22 лютого 2019 року № 446 (у редакції наказу Міністерства охорони здоров'я України від 18 серпня 2021 року № 1753). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1338-21#n22>

Yakushev I., Chubokha N. Protection of the right to qualification. *The recognition of professional qualifications is recognized by the subject authorized by the law and certified by the relevant document. In the case of disagreement with the decision of the authorized entity, a procedure for appealing it is provided, which is insufficiently effective and needs improvement.*

Keywords: *professional qualification, attestation commission, legal protection.*

Наукове електронне видання на CD-ROM

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Збірник матеріалів
IX Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Луцьк, 9 грудня 2022 р.)

(Українською, польською мовами)

Матеріали друкуються в авторській редакції

Укладач:
Джурак Людмила Миколаївна

Оригінал-макет виготовлено на юридичному факультеті
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(43021 м., Луцьк, вул. Винниченка, 30)

Один електронний оптичний диск (CD-ROM). Об'єм даних 1,35 Мб. Тираж 300 прим.

Зам. 133. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк,
м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65.

E-mail: vezhaprint@gmail.com

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.

ISBN 978-966-940-444-2

9 789669 404442 >